

A photograph of a cluttered shelf. On the left, there is a doll with a large head and a red and orange outfit. Below it is a white toy airplane with a blue and red stripe. In the center, a brown paper bag is tied with a white string, containing a blue and white object. To the right, a red box with a white cross is visible. The background is filled with books of various colors and sizes. The text 'Meedoen' is overlaid in large white letters at the top. Below it, the authors' names 'Doortje Kal', 'Rutger Post', and 'Gerda Scholtens' are listed in yellow. The main title 'gaat niet vanzelf' is written in large white letters across the middle. At the bottom right, the subtitle 'kwartiermaken in theorie en praktijk' is written in yellow.

Meedoen

Doortje Kal

Rutger Post

Gerda Scholtens

gaat niet vanzelf

kwartiermaken
in theorie en praktijk

Doortje Kal Rutger Post Gerda Scholtens

**kwartiermaken
in theorie en praktijk**

Colofon:

Teksten:

Doortje Kal, Rutger Post en Gerda Scholtens

Vormgeving en illustraties:

Rutger Post/InBeelding, Amsterdam

Druk:

Raddraaier b.v.

Uitgave:

Uitgeverij Tobi Vroegh

ISBN 978-90-78761-29-7

augustus 2012

Doortje Kal is sinds juni 2011 bijzonder lector Kwartiermaken. Het lectoraat is onderdeel van het Kenniscentrum Sociale Innovatie van Hogeschool Utrecht. In 2001 promoveerde zij op Kwartiermaken. Sindsdien werkt zij als onderzoeker en is zij projectleider van het Landelijk Steunpunt Kwartiermaken - zie [www.kwartiermaken.nl].

Rutger Post is grafisch vormgever, tekstschrijver en campagneleider. Vanaf 2003 werkt hij als ontwerper en (eind)redacteur mee aan uiteenlopende (landelijke) publicaties over kwartiermaken [lukke@online.nl].

Gerda Scholtens is kwartiermaker, onderzoeker, trainer en adviseur. Sinds 2009 werkt zij als ZZP-er. Op dit moment is zij betrokken bij het project 'werk voor ervaringsdeskundigen' GGZ Eindhoven, bij het project kwartiermaken door welzijnsinstelling Rijnstad in Arnhem, en bij de werkplaats Presentie en Verslavingszorg. [www.gerdascholtens.nl]

- 4 **Voorwoord**
- 6 **Waarom dit boek?**
- 8 **Kwartiermaken**
 - + *Zonder wrijving geen glans* ~ in gesprek met Eus de Wit
- 18 **Stigma**
 - + *De kracht van kwetsbaarheid* ~ in gesprek met Madeleine Prinsen
- 24 **Presentie**
 - + *Meedoen gaat niet vanzelf* ~ in gesprek met Anne Tuk
- 30 **Empowerment**
 - + *Gehoord, en serieus genomen worden* ~ in gesprek met Linus de Visser
- 38 **Niches**
 - + *Overal zijn wel een paar mensen met een handicap geland* ~ in gesprek met Karen Soeterik
- 46 **De Wmo**
 - + *Zonder perspectief vaart niemand wel* ~ in gesprek met Hilleke Linthorst
- 54 **Maatschappelijke Steunsystemen**
 - + *Aan de slag* ~ Het MSS Eindhoven
- 60 **Vriendendiensten**
 - + *Mensen onder de mensen brengen* ~ in gesprek met Gerda Baerveldt
- 68 **Multiloog**
 - + *Een veelvoud van stemmen* ~ Der Brücke Neumünster
- 76 **Kwartiermakersfestivals**
 - + *Een schitterende ervaring* ~ in gesprek met Jolanda de Bruijn
- 84 **Een paar apart**
- 88 **Nawoord**
- 92 **Verdieping**

Voor- woord

De afgelopen jaren heb ik mij intensief bezig gehouden met het fenomeen *projectencarrousel*. Toen ik het concept van deze publicatie doornam, was dat een feest der herkenning. Vele projecten die ik ooit bestudeerd heb of waar ik over hoorde, passeren de revue. Het is een optelsom van leerervaringen in het kwartiermaken: allerlei varianten om het vreemde op te nemen in het bekende, het ongewone in het gewone. Inmiddels weten we uit ons onderzoek dat het niet vanzelfsprekend is dat deze leerervaringen ook beklijven in het complexe institutionele veld.

Daarom is het zo belangrijk dat deze publicatie nu verschijnt. Want we leven in een boeiende tijd: door de bezuinigingen en de transitie van steeds meer beleidsterreinen naar de gemeenten moeten er keuzes gemaakt worden. Zonder overdrijving kan gezegd worden dat er sprake is van een paradigmashift: de huidige organisatie van het sociale domein staat wezenlijk ter discussie. Waarden en uitgangspunten die tot nu toe marginaal mochten bestaan in het aanbodgerichte welzijns- en zorgpakket worden nu mogelijk *mainstream*.¹ De presentiebenadering en het kwartiermaken staan voor waarden en principes die de kans lijken te krijgen om daadwerkelijk als nieuwe werkwijzen in het domein van zorg en welzijn opgenomen te worden.

Toen ik de publicatie las realiseerde ik mij weer hoe veel er geëxperimenteerd wordt in het kwartiermaken, het werken met vrijwilligers en ervaringsdeskundigen, het bestrijden van stigmatisering, het creëren van niches, de ontwikkeling van vriendendiensten, maatjesprojecten en maatschappelijke steunsystemen. In de dagelijkse omgang met beleidsmedewerkers in het sociale domein heb ik gemerkt dat het gros werkelijk geen idee heeft van het bestaan van al deze belangwekkende praktijken. Men zit nog vast in de wijze van denken waarbij op elke diagnose een hoogwaardig *evidence based* aanbod gedaan wordt door gespecialiseerde professionals. Dat de structurele ondersteuning in 'het alledaagse' op basis van principes als nabijheid, presentie, eigen kracht en steunsystemen in heel veel gevallen veel belang-

rijker is, dringt nog niet ten volle door. Daarom verdient deze publicatie een lezerspubliek dat zich uitstrekt tot de wereld van bestuur en beleid.

Afgelopen week hoorde ik dat een oud-werkneemster van mij voor de zoveelste keer in een psychose beland is. Vanuit mijn uitzendbureau voor bijzondere groepen bemiddelden we haar elf jaar geleden naar een fitnesscenter. Want hoewel bij tijd en wijle knettergek, was en is ze een hele goede trainster. Nog steeds is ze in dienst bij dezelfde werkgever, wat heel bijzonder is, en niet bijzonder zou moeten zijn. Jerry, haar werkgever, accepteert dat ze zo nu en dan wegvalt en altijd is ze weer welkom. Ze heeft een publieksfunctie en de mensen die zij traint vinden haar geweldig in haar manische perioden. Ze hebben geleerd dat die tevens voorboden kunnen zijn van de onvermijdelijke psychose. En altijd zijn ze blij als ze weer in de gymzaal haar werk hervat. Dit is een voorbeeld dat je zou kunnen typeren als het kwartiermaken voorbij. Laat dat het toekomstbeeld zijn!

Daniël Giltay Veth

onderzoeker en consultant,

auteur van 'Het rendement van zalmgedrag'¹ en 'De rem op de projectencarrousel'²

¹ Giltay Veth, Daniel, *Het rendement van zalmgedrag. De projectencarrousel ontleed*, Nicis Institute, 2009 [http://www.dgvalholding.nl/publicaties.html]

² Giltay Veth, Daniel, Paulien van der Hoeven, Tim Trooster en Yvonne Wijland, *De rem op de projectencarrousel. Geleerde lessen in 2010 en 2011. Eindpublicatie van het experiment 'aanpak van de projectencarrousel'*, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 2012 [http://www.aanpakprojectencarrousel.nl/index.php/archief]

Waarom dit boek?

Er komen steeds méér kwartiermakers. Die gaan vaak met groot enthousiasme aan de slag om te werken aan meer gastvrijheid in de samenleving, met en voor mensen in kwetsbare posities. Dat doen ze op zeer uiteenlopende manieren. Kwartiermaken is in eerste instantie een praktijk, is hier en nu iets doen om ruimte te scheppen voor mensen die verlangen naar een waarachtig leven. Maar soms dreigt het gedachtengoed achter kwartiermaken te verwateren in al die verschillende praktijken.

In 2009 kwam David Hidajattoellah van *Anoiksis*, vereniging voor mensen met schizofrenie, psychosen en aanverwante stoornissen, bij Gerda Scholtens en ondergetekende met de vraag of we met hem een cursus *Kwartiermaken voor ervaringsdeskundigen* wilden opzetten. Die cursus vond plaats in 2010 met tien zeer gemotiveerde mensen, voor een deel al werkzaam als kwartiermaker. Na afloop van de cursus hadden we naar ons idee de pijlers van kwartiermaken zo goed op een rij dat we daar eenvoudig een boek(je) over zouden kunnen maken. Tien 'theoretische concepten', aangevuld met praktijkverhalen en 'gereedschap' om mee aan de slag te gaan. Door allerlei omstandigheden heeft het toch langer geduurd dan de bedoeling was. Uiteindelijk heeft Rutger Post niet alleen de eindredactie en de vormgeving, maar ook schrijfwerk op zich genomen. Nu is het er dan.

Wij hopen dat dit boek helpt om de uitgangspunten van kwartiermaken goed vast te houden, en dat de veelvormige praktijkverhalen van de geportretteerde kwartiermakers tegelijkertijd inspireren tot het opzetten van dergelijke of ook heel andere praktijken. Deze portretten sluiten steeds aan bij de teksten over centrale thema's van kwartiermaken, maar zijn niet perse regelrechte voorbeelden van het in praktijk brengen van dat thema. Hetzelfde geldt voor de stukjes in de marge, die mooie hulpmiddelen beschrijven, of bepaalde begrippen nader toelichten.

Het is zonneklaar, en uit de teksten te lezen, dat de meeste kwartiermakers vooral met en voor mensen met een *psychiatrische* achtergrond werken. Maar steeds vaker worden ook kwartiermaakprojecten opgezet voor en met mensen met een *verstandelijke* handicap of anderen die hun weg in de samenleving niet zomaar vinden, zoals bijvoorbeeld mensen met niet-aangeboren hersenletsel.

We danken de organisaties die in dit boek hebben geïnvesteerd: Anoiksis en een niet nader te noemen fonds. Daarnaast stelden het Kenniscentrum Sociale Innovatie en de Wmo-werkplaats Utrecht mij als bijzonder lector kwartiermaken (mede) in de gelegenheid dit boek uit te brengen.

Doortje Kal, juli 2012

N.B. In de teksten wordt regelmatig verwezen naar literatuur van allerlei herkomst. Waar mogelijk hebben we aangegeven waar bronnen te downloaden zijn op het internet. Het symbool ➔ betekent dat het betreffende stuk te downloaden is via [www.kwartiermaken.nl]

“Je weet wat je hebt bereikt. Je kwam uit de psychose en je kwam uit de psychiatrie. Wat zou je nog meer willen? Willen kan betekenen dat je alles wat je bereikte, weer vergooit. Willen kan betekenen dat je opnieuw psychotisch wordt. Dat je opnieuw opgenomen wordt. En één ding weet je zeker: dat liever niet meer.

Dus sta je stil. Je leeft je leven zoals je het nu op orde hebt gekregen en je wijkt er niet vanaf. Hou vol. Hou vol. Niks vleugels uitslaan of persoonlijke ontwikkeling of zelfontplooiing. Mooie woorden voor mensen die het zich kunnen permitteren. Jij volgt je route, dag in, dag uit. Verstard door al het schokkende dat je al meemaakte.”

Wilma Boevink¹

1

K w a r t i e r - m a k e n

Er was een tijd dat gedacht werd dat kwetsbare groepen het best af waren in duin en bos, of het nu psychiatrische patiënten, zwakzinnigen, ouderen of moeilijk opvoedbare jongeren betrof. Sinds de jaren zeventig lijkt de beweging voor *vermaatschappelijking* onomkeerbaar. Maar wat is vermaatschappelijking?

De Taskforce Vermaatschappelijking GGz die in 2000 werd ingesteld door de toenmalige minister Els Borst, ziet vermaatschappelijking als een opdracht voor de samenleving als geheel. We moeten constateren, zegt zij in haar rapport *'Erbij horen'*, dat maatschappelijke instellingen en burgers er onvoldoende in slagen om mensen met een psychische handicap te ondersteunen bij hun zoektocht in de maatschappij. Er is een maatschappelijk debat nodig om actoren ervan te doordringen dat kwetsbare groepen erbij horen, of ze nou gehandicapt zijn, een andere geloofsovertuiging hebben of uit een ander land komen. Vermaatschappelijking raakt aan maatschappelijke, ethische en politieke aspecten. Het doet een beroep op de bereidheid en het vermogen van maatschappelijke organisaties en van burgers om betrokken relaties met kwetsbare individuen aan te gaan.²

De Taskforce legde de sleutel voor het succes van vermaatschappelijking op lokaal niveau. Gemeenten zouden het voortouw moeten nemen in het bijeenbrengen van al diegenen die willen werken aan de verbetering van de maatschappelijke situatie van gemarginaliseerde burgers, en aan het mogelijk maken van hun deelname aan het maatschappelijk verkeer. Op papier is dit ook neergelegd in de *Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo)* uit 2007; in de praktijk worstelen nog vele gemeentes met hoe ze daar handen en voeten aan moeten geven.

Erbij horen

Vermaatschappelijking kan gedefinieerd worden als het tegengaan van maatschappelijke uitsluiting van kwetsbare groepen. Toegepast op de groep mensen met een psychiatrische achtergrond zou vermaatschappelijking idealiter twee complementaire bewegingen moeten bevatten.

De eerste beweging houdt in dat de geestelijke gezondheidszorg mensen met langdurig psychiatrische problematiek niet alleen beschouwt als psychiatrisch patiënt, maar ook als burger. Dat cliënten worden gezien in heel hun maatschappelijkheid, dat wil zeggen rekening houdend met hun gewone menselijke verlangens ergens bij te horen en van betekenis te zijn. De GGz moet zich daarom actief oriënteren op in de maatschappij aanwezige hulp- en stressbronnen. Om deze beweging te kunnen maken dient de GGz de institutionele kaders open te breken waarin ze niet alleen haar patiënten, maar ook zichzelf opsluit.

De tweede beweging betreft de samenleving. In een samenleving die openstaat voor vermaatschappelijking wordt begrepen dat sommige mensen weliswaar 'anders' zijn, maar dat dit niet mag inhouden dat zij daarom niet meer mee mogen doen op het werk, op school, in het buurthuis of de sportclub, in het vrijwilligerswerk, en in vriendschapsnetwerken. Burgers en maatschappelijke organisaties spannen zich in om van betekenis te zijn voor mensen die niet-standaard zijn. Volgens deze definitie is van vermaatschappelijking pas echt sprake wanneer de samenleving openstaat voor kwetsbare groepen, en hen een gastvrij onthaal biedt om 'erbij horen' mogelijk te maken en kwaliteit te geven.

Kwartiermaken

Vermaatschappelijking vraagt kortom om het complex van initiatieven en attitudes dat gaandeweg onder het begrip *kwartiermaken* is gaan vallen. Kwartiermaken is het werken aan een gastvrije ontvangst binnen instellingen voor sociaal-cultureel werk en opbouwwerk, binnen vrijwilligersorganisaties van allerlei aard, en meer in het algemeen in de samenleving. Het is ook het werken aan gastvrije verhoudingen tussen uiteenlopende professionals en cliënten, en tussen burgers onderling. Het gaat bij kwartiermaken om het werken aan een draagvlak in de samenleving voor een waarachtige vermaatschappelijking. Gemeenten dragen verantwoordelijkheid voor het ontstaan en het onderhoud van dat draagvlak. Het doel is een menswaardig bestaan temidden van andere burgers mogelijk te maken.

De samenleving moet zich daarvoor inspannen en aanpassingen bieden. Ze moet de normale gang van zaken willen opschorten om mensen die (soms) als vreemd ervaren worden, erbij te kunnen laten horen. Contact blijkt de beste remedie tegen vooroordelen en stereotyperingen die dat proces in de weg staan. Het succes van vermaatschappelijking staat of valt met het bijeen brengen van twee werelden, die van de 'gewone' mensen en die van kwetsbare mensen.³

Strijdigheid

Dit herstel van contact brengt ongemakkelijkheid met zich mee; het vreemde opnemen in het bekende, het ongewone in het gewone, dat gaat niet zomaar. Er is iets opzettelijks vereist om de vreemde ander op te nemen in de gemeenschap: bijzondere aandacht, een gastvrije ruimte, een anders denken over anders zijn.

De ongemakkelijkheid of frictie die met de ontmoeting met 'de vreemde ander' gepaard kan gaan, wordt naar Lyotard ook wel *strijdigheid* genoemd.⁴ De kern van strijdigheid bestaat uit het lijden aan het onrecht dat de eigen positie (ervaring, beleving, aandoening of herinnering) niet tot uitdrukking kan worden gebracht in een situatie waarin die positie juist wel van belang is. Het gaat om ervaringen die door de betrokkene vaak niet kunnen worden besproken in algemeen verstaanbare of erkende termen. Ze worden daardoor onpresenteerbaar. Ze zijn met schaamte omgeven of letterlijk onuitspreekbaar, niet verstaanbaar te communiceren. Dat plaatst de betrokkene in een positie van sprakeloosheid en daarmee van isolement.

Deze ervaring van strijdigheid maakt de kern van kwetsbaarheid uit. Strijdigheid heeft hier de speciale betekenis van 'een geschil over een geschil'. Van een geschil over een geschil is sprake, wanneer het geschil dat iemand ervaart door anderen niet als zodanig ervaren of erkend wordt. Dat roept de vraag op hoe de voorwaarden kunnen worden geoptimaliseerd om het onuitspreekbare toch bespreekbaar te maken - en zo plaats te bieden aan kwetsbare groepen. Dit in het voortdurende besef dat deze operatie in zichzelf ook delicaat is.

In essentie

Eigenlijk geeft het voorgaande de structuur van kwartiermaken weer. Steeds is er de vraag van 'een vreemde ander' - om lid van de wereld te mogen worden: zijn verhaal te mogen doen, bij professionals van uiteenlopende instanties terecht te kunnen, volwaardig burger te kunnen zijn met erkenning van het anders-zijn. Telkens is er een 'normale gang van zaken' die niet zoveel ruimte biedt voor deze vraag. Telkens moet gezocht worden naar een onderbreking van de normaliteit om plaats te bieden aan het buitengewone.

Een alternatieve praktijk

Zo'n onderbreking van de normaliteit is niet een onmogelijke opgave, in beleid noch op handelingsniveau. Een alternatieve praktijk wordt zichtbaar waar welzijns- en opbouwwerk goed is toegerust voor ontmoeting. In maatjesprojecten waarin weerbare burgers zich verbinden aan kwetsbare medeburgers. In (multi-loog)bijeenkomsten waarin cliënten, professionals en naasten, familie en vrienden elkaar treffen in gesprekken over lijden, leven en overleven en een andere

De Franse filosoof Jacques Derrida stelt in zijn essay *Over gastvrijheid* dat gastvrijheid aan de orde is wanneer er sprake is van iemand die ik nog niet ken, die zich misschien ook niet zo gauw laat kennen. Het is belangrijk te beseffen dat 'de vreemdeling' (de 'vreemde gast') afhankelijk is van gastvrijheid. En ten tweede dat met het verlenen van gastvrijheid de gastheer of -vrouw ook een beetje vreemdeling zal worden, in de zin dat hij of zij zich op vreemd terrein begeeft met het verlenen van gastvrijheid. Bij Derrida is gastvrijheid, het toegang geven aan de vreemdeling of aan andersheid, gekoppeld aan een symbolische ruimte - noem het een tussenruimte of een vrijplaats - waar bemiddeling en grensoverschrijding plaats kan vinden tussen mij en de ander, zonder dat ik me hoeft te verliezen in de ander, en zonder dat de ander zich hoeft te assimileren aan mijn identiteit. Het gaat om een ruimte waar de tegenstelling tussen vreemtheid en eigenheid, tussen gekte en normaliteit overbrugbaar is, zonder dat de spanning verdwijnt.

Derrida, Jaques, *Over gastvrijheid*, Boom, 1998

Gastvrijheid

Het 'gastvrij maken van de samenleving' is een cruciale notie in het gedachtegoed van kwartiermaken. Maar zijn cliënten dan 'gasten' in de samenleving? Zijn ze niet gewoon medeburgers? Nee, niet gewoon. Veel mensen met een psychiatrische of verstandelijke handicap voelen zich als vreemden in de samenleving, of ze worden door de samenleving als vreemden behandeld. Dat geeft soms wrijving en ongemakkelijkheid. Maar kunnen wij van de vreemdeling verwachten, dat hij zich gedraagt als de anderen en de taal spreekt van de anderen, vóórdat hij verwelkomd wordt?

manier van denken over anders zijn beoefenen.⁵ Alternatieven worden eveneens zichtbaar in professionele praktijken met een hoog presentiegehalte, en in allerlei verbanden van burgers onderling, zoals bijvoorbeeld werksituaties waarin niet alleen het arbeidsethos maar ook zorgzaamheid de dienst uit maakt. Of in een armoedebeleid dat bijdraagt aan het zelfrespect van de betrokkenen en zodoende hun kans op maatschappelijke deelname vergroot.

Hoe de maatschappij omgaat met diegenen die er niet in slagen op een 'normale' manier mee te komen, zegt iets essentieels over die maatschappij. De kwaliteit van het samenleven wordt juist ook daar bepaald, waar het onaanzienlijke, het kwetsbare in het geding is, datgene dat niet in het versnellende leven mee kan komen, dat niet past in de ideaalbeelden van de zelfredzame burger.⁶

Sociale integratie en de rol van verhalen

Herman Meininger, hoogleraar sociale integratie van mensen met een verstandelijke handicap, roept op tot herbezinning op het project van 'sociale integratie', of vermaatschappelijking. In de praktijk gaat sociale integratie volgens hem te vaak en te veel over fysieke integratie (van de inrichting naar de wijk), of functionele integratie (de huisarts en misschien de welzijnswerker komen weer in zicht). Terwijl sociale integratie zou moeten gaan over de aanvaarding-zonder-voorwaarden van de ene mens door de andere.⁷

Er moet voor gewaakt worden dat in het streven naar integratie het anderszijn niet toch te zeer verschijnt als iets dat geassimileerd moet worden tot 'normaal' burgerschap. Steeds lijkt op de achtergrond van een dergelijke inzet het onuitgesproken ideaal zich te manifesteren van een samenleving waarin verschillen tussen mensen uitgewist worden. Een rehabilitatie tot 'brave burger' kan leiden tot een nieuwe opsluiting van mensen met een handicap: de opsluiting in het gewone, het herkenbare, het sociaal geaccepteerde. De normaliteit wordt daarmee geaccepteerd zoals die is.

Vreemdheid en anderszijn worden niet erkend, en over de soms verontrustende confrontatie ermee wordt weinig gereflecteerd. In onze cultuur domineert een neiging om vreemdheid en verschil te normaliseren, onzichtbaar te maken of te elimineren, door het te onderschatten of te overschatten.

Kwartiermaken ziet sociale integratie als een interpersoonlijk proces dat helpt om mensen die zich 'een vreemde ander' voelen of door anderen als 'vreemde ander' worden gezien, te erkennen en te waarderen in hun eigenheid. Met inbegrip van, en dus niet ondanks de beperkingen en verschillen die als vreemd worden waargenomen. Sociale integratie als interpersoonlijk proces kiest als perspectief dat mensen die leven met een handicap deel gaan uitmaken van een gemeenschap die een positieve bijdrage levert aan hun zoektocht naar een zinvol bestaan. En dat zij, omgekeerd, worden aanvaard en erkend in hun bijdrage aan die gemeenschap.

Meininger meent dat mensen zich vooral in het vertellen en beluisteren van verhalen met elkaar verbinden, en zodoende processen van inclusie op gang brengen en gaande houden. Verhalen hebben de potentie om de dialoog met het ongewone te openen en zo verbindingen tussen mensen te scheppen.

¹ Boevink, Wilma, uit haar lezing voor het congres *Van verbijf naar Herstel*, 2008 [http://www.kenniscentrumphrenos.nl/index.php?option=com_content&view=article&id=309&Itemid=1]

² advies Taskforce Vermaatschappelijking GGZ, *Erbij horen*, Ministerie van VWS, 2002 [http://www.ggzbeleid.nl/zorgbeleid/beleidsvisie] ➡

³ Voor een aansprekende uitleg over deze contact-hypothese, zie: Ramdas, Anil, 'De nerveuze samenleving. Een beschouwing over multiculturalisme', Socrateslezing, in: *Rekenschap. Tijdschrift voor wetenschap en cultuur*, december, 1997 [www.humanistischverbond.nl/doc/socrateslezingen/socrates1997.pdf]

⁴ Brons, Richard, *Lyotard: tussen openbaarheid en sprakeloosheid*, in eigen beheer, 1997; Zie ook: Kunneman, Harry, *Van theemutscultuur naar walkman-ego. Contouren van postmoderne individualiteit*, Boom, 1996

⁵ Een agent hierover: 'Ik kwam als agent binnen en ging als mens weg; ik leer hier meer dan in een cursus psycho-educatie' - in: Kal (2001)

⁶ Baars, Jan, Het uitzicht van Sisyphus, Inleiding, in: Baars, Jan en Doortje Kal, *Het uitzicht van Sisyphus. Maatschappelijke contexten van geestelijke (on)gezondheid*, Wolters-Noordhoff, 1995

⁷ Meininger, Herman, *Verhalen verbinden. Een narratief-ethisch perspectief op sociale integratie van mensen met een verstandelijke beperking*, oratie Vrije Universiteit, 2007 ➡

bij: Kal (2001) is een uitgebreidere bespreking te vinden van Ramdas (pp. 133-136), Lyotard (pp. 59-60) en Kunneman (pp. 79-82).

Zonder wrijving geen glans

In gesprek met kwartiermaakster Eus de Wit

In Malburgen, een Vogelaarwijk in Arnhem wordt sinds 2008 kwartier gemaakt. Het initiatief daartoe is genomen door de directeuren van de Regionale Instelling voor Begeleid Wonen (RIBW) Arnhem & Veluwe-vallei en de Welzijnsorganisatie Rijnstad. Het regiohoofd Wilma van der West van de RIBW en sociaal-cultureel werker Eus de Wit hebben het plan mede ontwikkeld. De eerste jaren hebben ze daarin samengewerkt met RIBW-begeleiders en met ervaringsdeskundige Josephine Tukker.¹

Hulpbronnen

Eus: “De invalshoek in dit kwartiermakersproject is om de wijkvoorzieningen op het gebied van welzijn om te vormen tot hulpbronnen voor kwetsbare mensen in de wijk, zodat zij zich welkom weten. Wij kwartiermakers zijn daarbij degenen die verbindend en bemiddelend optreden. Verbindend door de bewoners en ambulante klanten van de RIBW uit te nodigen gebruik te maken van het aanbod van de wijkcentra, en bemiddelend doordat wij met de mensen van de RIBW kijken wat nodig is om zich welkom te voelen. Wij proberen letterlijk ruimte te maken voor buurtbewoners die tot dan toe niet in het zicht waren van de wijkcentra.

Deze bewoners worden actief geïnformeerd over het aanbod van zowel de wijkcentra als van andere voorzieningen in de wijk. Het gaat om reguliere en categorale activiteiten. Daarnaast heb je stedelijke organisaties zoals het Sportbedrijf Arnhem en het Kunstbedrijf Arnhem. Het Sportbedrijf heeft een afdeling die sportactiviteiten organiseert voor mensen met een beperking (ISVA). Het Kunstbedrijf organiseert kunstactiviteiten in de wijk. Onderdeel van het kunstbedrijf is KOM (*Kunst Ontmoeten Meedoen*) dat zich, onder meer met een eigen Maatjesproject, richt op mensen met een beperking en actief meedeed aan de kwartiermakersfestivals in 2011 en 2012.

Andersom leren denken

Het volstaat niet om voorzieningen alleen maar onder de aandacht te brengen. Professionals en wijkbewoners beschouwen de bewoners van de RIBW niet vanzelfsprekend als (mede)wijkbewoners en vinden dat zij veel aandacht nodig hebben. En de vaak zelfstandig werkende vrijwilligers zijn ook niet

meteen ingesteld op de nieuwe bezoekers, laat staan dat ze zomaar vrijwilligers met een psychiatrische achtergrond naast zich dulden. Het kost tijd om zulke dingen op gang te brengen. Als er bij reguliere activiteiten ‘maar’ twee bewoners van de RIBW zijn geweest, vindt men dat weinig. Het is een belangrijke taak van kwartiermakers om betrokkenen ‘andersom’ te leren denken, niet: ‘er waren er maar twee’, maar: ‘er zijn twee mensen gekomen en een volgende keer komen er misschien wel drie.’ Wij steken veel tijd in het gesprek met de collega’s om ‘anders te kijken naar anders zijn’. Om te laten zien dat het niet nodig is om van allerlei ziektebeelden op de hoogte te zijn maar dat het wel nodig is heel precies aan te sluiten bij de (on)mogelijkheden van kwetsbare buurtbewoners; soms moet daarvoor de gewone gang van zaken opgeschort worden, moet er in kwartiermaakt termen ‘iets buiten het gewone gedaan worden voor een buitengewone ander.’

Een levendige wijk

Samen met de RIBW-begeleiders besteden wij overigens ook veel tijd aan kwartiermaken in de woonvoorziening van de RIBW. Onze ervaring is dat de ene begeleider actief betrokken is, alles wil weten over wat er gebeurt in de wijk en zelf met de cliënt op pad gaat. Anderen moet je constant vertellen dat het project kwartiermaken bestaat en dat er van alles kan en gedaan wordt om te zorgen dat ook kwetsbaarder bewoners naar eigen wens en mogelijkheden kunnen participeren. Het lijkt er soms op dat deze woonbegeleiders er moeite mee hebben om de bewoner als wijkbewoner te zien. Ze denken niet: ‘ze wonen in onze wijk’, maar: ‘ze wonen in dit huis’, en dat dit huis in een buurt staat lijkt er niet toe te doen. Men heeft er geen ervaring mee wat deelname in een wijk - mits voldoende ondersteund - kan betekenen.

Malburgen is een levendige wijk met zo’n 17.000 bewoners verdeeld over 72 nationaliteiten. Het is ook een wijk met veel problemen; er heerst armoede en mensen leven vaak langs elkaar heen. Elkaar ontmoeten, kennis met elkaar maken is dus in alle opzichten een cruciaal thema.

Ik werk al vanaf 1995 in verschillende functies in deze wijk, dat komt mijn functioneren als kwartiermaker zeker ten goede. Mensen kennen mij, hebben vertrouwen in me en staan open voor mijn initiatieven. Dat helpt absoluut. De bewoners zijn ook kritisch; omgaan met verschillen geeft wrijving en dat vraagt om een zorgvuldige aanpak, waarbij niet de ene groep tegen de andere wordt uitgespeeld. Maar ‘zonder wrijving geen glans’ is niet voor niks een slogan van kwartiermaken. En die glans is er zeker.

Expansie

Inmiddels is het kwartiermaken binnen Rijnstad in samenwerking met de RIBW uitgebreid naar drie andere wijken en is er een samenwerking aangegaan met SIZA (een zorginstelling die ondersteuning biedt aan mensen met lichamelijke, verstandelijke en/of psychische beperkingen), waarbij in nog eens twee andere wijken het kwartiermaken wordt uitgezet. We werken nu met twee kwartiermakers vanuit Rijnstad. Mijn functie heeft zich ontwikkeld in de loop van de tijd. Het uitvoerende werk is door de omvang van het project (bijna) niet meer mogelijk. Het coachen van medewerkers van SIZA en RIBW, en van wijkbewoners is de hoofdtaak geworden, naast het werken aan gastvrijheid bij wijkcentra en bij algemene voorzieningen als de vrijwilligerscentrale, de Sociale Dienst, etc. Het gaat er dan om duidelijk te maken wat kwartiermaken is, en wat een omgeving als een wijk voor cliënten kan betekenen. Wat de

positieve kanten daarvan zijn en hoe we de negatieve kanten tegen kunnen gaan of voorkomen. We stimuleren medewerkers en cliënten van de zorginstellingen om zelf de wijk te ontdekken.

Binnen Rijnstad wordt nu onderzocht of mensen uit de zogeheten ‘activeringsteams’ kunnen optreden als maatje voor wijkbewoners met een psychiatrische problematiek. Deze activeringsteams worden gevormd door mensen die op afstand zijn geraakt van de samenleving, waaronder veel mensen met een allochtone achtergrond. Voor hen kan zo’n activiteit *empowerend* werken, voor cliënten kan het een ondersteuning zijn.”

¹ Josephine Tukker volgde in 2010 de cursus *Kwartiermaken voor ervaringsdeskundigen* van Doortje Kal en Gerda Scholtens, waaruit dit boekje voortgekomen is. Momenteel ontwikkelt zij voor de GGz-instelling Pro Persona de crisiskaart en begeleidt zij cursussen voor ervaringsdeskundigen.

“In Wolfheze was een psychiatrisch ziekenhuis gevestigd. En daar zag ik ze lopen: de anderen. De anderen, dat zijn de vreemde types, die anders denken, anders praten, anders lopen en anders ruiken dan de rest. Ik herinner me dat ze me nieuwsgierig maakten, en een beetje bang. Op de een of andere manier leken ze me niet helemaal menselijk.

(.....)

Toen ik halverwege de jaren ‘80 zelf werd opgenomen in psychiatrisch ziekenhuis Wolfheze veranderde mijn leven voorgoed. Er gebeurden drie dingen met me: ik maakte kennis met angst, depressie en psychose, ik maakte kennis met de eigenaardige wereld en wetten van de psychiatrie, en vooral: vanaf dat moment behoorde ik tot de anderen.”

Annette Plooy¹

2

Stigma

De gemeente Amsterdam voerde in het najaar van 2011 een campagne tegen discriminatie met de slogan ‘Discriminatie, Amsterdam is er klaar mee’. Helaas is dat niet zo eenvoudig als deze bezwering doet vermoeden. Discriminatie is een hardnekkige en ongrijpbare reactie, op individueel en maatschappelijk niveau, op mensen die op een of andere manier buiten de norm vallen. Samenlevingen organiseren zich op grond van onuitgesproken codes en verwachtingpatronen. Als mensen een afwijkende achtergrond hebben, ontstaat gauw de vrees voor onvoorspelbaarheid of verlies van de groepsidentiteit. Er moet dus een inspanning worden gedaan om discriminatie en uitsluiting tegen te gaan.

Stigmatisering

Discriminatie is gebaseerd op *stigmatisering*: een proces waarin mensen die op één of andere manier afwijken van de norm, vereenzelvigd worden met die afwijking. Onder dat stigma worden alle onuitgesproken en ongeverifieerde angsten en vooroordelen over iemands verondersteld gedrag ondergebracht. Daarmee wordt de persoon in kwestie op afstand geplaatst: hij wordt 'de ander'. Bij mensen die psychiatrische problemen ondervinden is dat bij uitstek het geval: zij worden definitief 'de ander' wanneer zij in de beeldvorming door 'gewone' mensen samenvallen met hun aandoening, en zelfs aangeduid worden als 'schizofrenen', 'psychoten' en 'borderliners'. Uit onderzoek blijkt dat veel mensen eigenlijk niet geloven dat dergelijke aandoeningen over kunnen gaan.²

Tot niet zo heel lang geleden werden mensen met psychiatrische problemen ook lieflijk buitengesloten achter de muren en tralies van inrichtingen. De vermaatschappelijking heeft die scheidslijn diffuser gemaakt, maar leidt niet automatisch tot vermindering van stigma's. Waar mensen met een psychiatrische problematiek nu veel meer raakpunten hebben met de samenleving, is de urgentie om stigma's te bestrijden eerder nog gegroeid.

Mensen die te kampen hebben, of hebben gehad, met een psychiatrische aandoening, ondervinden vaak maatschappelijke discriminatie in hun beroeps carrière, als ze een huis zoeken of een verzekering willen afsluiten. Op basis van stigmatisering worden ze als een 'risico' beschouwd. Ook in intermenselijk contact worden ze op afstand gehouden. Onderzoek wijst erop dat mensen met psychiatrische problematiek nog wel geaccepteerd worden als collega, maar niet als onderwijzer, babysitter of schoonzoon. Zij worden vaak gezien als onvoorspelbaar, onverantwoordelijk en zelfs gevaarlijk.

Ten slotte kan de hulpverlening zelf ook buitengewoon stigmatiserend werken; de werkwijze van de GGZ is er immers maar al te vaak op gericht om cliënten eerst en vooral op hun ziektebeeld te benaderen. Daarmee verdwijnt uit beeld wat zij allemaal nog méér zijn, en waaruit de kracht voor mogelijk herstel geput moet worden.³

Stigmatiserende houdingen variëren van afwijzend of paternalistisch tot kleinerend. In alle gevallen hebben mensen met een psychiatrische achtergrond, naast de symptomen en gevolgen van hun aandoening, te kampen met een attitude die op alle niveaus van sociale interactie werkzaam is, en die hen buitensluit en vastpint op hun ziekte. Stigma wordt daarom ook wel 'de tweede ziekte' genoemd.

Zelfstigmatisering

Over het algemeen zullen de meeste mensen zich aanpassen aan hoe zij door andere mensen bejegend worden, door aan veronderstelde verwachtingen te voldoen, of hun eventuele afwijkingen van de norm zoveel mogelijk te verbergen. Dat is in het sociale verkeer een bijna niet te onderdrukken overlevingsstrategie. Voor mensen met psychiatrische problematiek zal dit vaak nog in verhevigde mate gelden: zij zijn sowieso al onzeker over hun plaats in de wereld, en daardoor extra gevoelig voor de oordelen van andere mensen. Als zij bang zijn dat hun aandoening aanleiding tot onbegrip of miscommunicatie geeft, zullen zij immers extra alert zijn op hoe hun gedrag overkomt bij anderen. Dat kan makkelijk leiden tot internalisering van de ervaren stigma's als anticipatie op al dan niet vermeende attitudes. Het kan zelfs tot acceptatie van het stigma leiden, omdat dat minder 'moeite' kost dan onzekerheid of verzet, of het gevoel zich steeds als 'normaal' te moeten bewijzen.

Deze tendens tot *zelfstigmatisering* wordt versterkt doordat stigma's zo ingebakken zijn; veel mensen met psychiatrie-ervaring verhalen hoe zij zichzelf, als de aandoening manifest werd, tot 'de anderen' gingen rekenen in plaats van zichzelf te zien als dezelfde mens met een probleem.

Stigmabestrijding

Strategieën om stigmatisering te bestrijden moeten zich dus zowel op het bestrijden van vooroordelen richten, als op het weerbaarder maken van de slachtoffers daarvan. Voorlichting aan mensen met een aandoening, en aan direct betrokken naasten en dienstverleners, is daarbij onontbeerlijk. Er is ook nog een wereld aan begrip te winnen door voorlichting aan te bieden in het onderwijs. Het best geschiedt zulke voorlichting door mensen die uit ervaring kunnen spreken.

Verreweg de succesvolste strategie blijkt namelijk het organiseren van de ontmoeting tussen mensen met en zonder psychiatrische problematiek. Dat sluit aan op het onderzoeksgegeven dat stigma's hun kracht verliezen als mensen rechtstreeks te maken hebben met mensen met een aandoening, die daarvoor letterlijk minder 'vreemd' worden. In het directe contact kan de 'patiënt' als mens zichtbaar worden in plaats van als de belichaming van angsten en vooroordelen. Het is overigens goed om te bedenken dat contact ook vooroordelen kan bevestigen - mensen met een psychiatrische achtergrond zijn, met al hun makkes en hebberigheden immers even divers als 'gewone' mensen. Alleen worden die bij mensen met een psychiatrische problematiek al gauw als kenmerkend voor de hele groep gezien.

Voor mensen met een psychiatrische achtergrond kunnen zulke ontmoetingen deel uitmaken van een *empowerment*-strategie, waarbij de betrokkene zijn eigen identiteit en gevoel van eigenwaarde tracht te hervinden, om het leven aldus weer zo veel mogelijk in eigen handen te nemen. Deze beweging naar herstel kan aan kracht en betekenis winnen wanneer ze collectief wordt ondernomen. Dan kunnen de betrokkenen een wezenlijke bijdrage leveren aan de claim op volwaardig burgerschap in de zorg en de samenleving.

¹ Plooy, Annette, 'Stigma en stigmabestrijding', lezing voor het congres 'Kwartiermaken in de Wmo', *Tijdschrift voor Humanistiek*, december 2007 ➔

² Goei, Leonie de, Annette Plooy, Jaap van Weeghel, 'Ben ik goed in beeld? Handreiking voor de bestrijding van stigma en discriminatie wegens een psychische handicap', Trimbos-instituut, 2006

³ Dit komt pregnant aan de orde in de recente documentaire 'Gekkenwerk - HEE in de psychiatrie', Trimbos-instituut, 2012

De kracht van kwetsbaarheid

In gesprek met kwartiermaakster Madeleine Prinsen

Photovoice

Photovoice is een methodiek die in de VS op velerlei manier gebruikt wordt om groepen mensen een stem te geven die die niet vanzelfsprekend hebben. De methode steunt op de kracht van beelden. Beelden kunnen iets laten zien waar woorden met al hun letterlijkheid soms niet toe in staat zijn.

Ingebed in een framework van gezamenlijke bijeenkomsten wordt aan deelnemers gevraagd foto's te maken die voor hen betekenisvol zijn in het licht van hun ervaringen als psychisch (ex)patiënt. Deze foto's vormen het uitgangspunt voor onderlinge uitwisseling van ervaringen, en hernieuwde pogingen die onder woorden te brengen.

Madeleine Prinsen is ervaringsdeskundig kwartiermaakster bij de GGz-Breburggroep in Oosterhout, en freelance HEE-docent. HEE staat voor *Herstel, Ervaringsdeskundigheid en Empowerment*. Samen met kwartiermaakster Dominique Leenders strijdt zij tegen stigmatisering met behulp van *Photovoice*, een methodiek die zij leerde kennen in Boston (VS).

Wijze mensen

Madeleine: “Als ik nadenk over hoe vérstrekkend een stigma kan zijn, komt bij mij toch vooral mijn tijd op de afdeling van een psychiatrisch ziekenhuis boven. Daar werden we, als ‘gekkers’ bij elkaar, vereenzelvigd met ons veronderstelde ziektebeeld, of beter nog: met het bijbehorende setje medicatie. Woede, wanhoop, verwaarlozing, elke menselijke reactie op die ervaring van opgesloten zijn en isolement werd herleid tot je ziekte. Dat bracht bovenop het gevoel van anders zijn en er niet (meer) bijhoren, de verlamrende angst mee dat je er nooit meer uit zou komen.

Toen me dat toch lukte, droeg ik voor mijn gevoel het stigma als een merkteken met mij mee. Omdat ik dacht dat iedereen aan me kon zien dat ik een psychiatrisch verleden had, had ik me geharnast tegen die kwetsbaarheid, wat het vervolgens voor anderen weer moeilijker maakte om ‘normaal’ met mij om te gaan. Dat kun je pas overwinnen als je de moed hebt om onder ogen te zien wat er met je aan de hand is. Daar is inzicht voor nodig, niet alleen in wat je overkomen is, maar ook in je kracht. Gedurende jaren van af en aan opgenomen te zijn, leerde ik vooral van lotgenoten, van mensen die mij niet in de eerste plaats als cliënt zagen, maar als mens, als gelijkwaardige. Dergelijke ontmoetingen met ‘wijze mensen’ waren onontbeerlijk om weer zelfrespect op te bouwen.

Zulke wijze mensen ontmoette ik ook toen ik als vrijwilliger fietslessen ging geven aan allochtone vrouwen. Leren fietsen was de praktische doelstelling, maar stond natuurlijk ook voor zelfstandig in beweging komen. Die vrouwen waren verdwaald in onze westerse samenleving, en bang voor bijna alles. En toch wisten ze hun kracht en hun gevoel voor humor aan te wenden om te overleven. Daarnaast was mijn collega in dat project een soort ‘maatje ter plaatse’: iemand die mij steeds steunend tegemoet trad, die wist dat ik ‘gek’ was geweest, maar dat helemaal niet erg vond - dat helpt enorm.¹ Dat was iemand die mij bovendien te kennen gaf dat ze ook veel van mij leerde, waardoor er *wederkerigheid* ontstond.

Anders kijken naar ‘gekte’

Ik ben ervan overtuigd dat het overwinnen van stigma's daar moet beginnen waar stigma's ontstaan. De angst voor mensen die uit de bocht gevlogen zijn, die de kluts zijn kwijtgeraakt, is zo sterk en zo algemeen, omdat iedereen diep van binnen wel weet dat ‘gekte’ een gevolg is van ervaringen en gevoelens die henzelf ook kunnen overkomen.

Achter de zogenaamde gekte zit altijd een verhaal. Die verhalen proberen we elkaar te vertellen in de HEE-groep, en bij de *Photovoice*-cursus. Daarmee kunnen we de zelfhaat die het gevolg is van (zelf)stigmatisering bestrijden, en plaats laten maken voor een groeiend gevoel van eigenwaarde. Daar wordt onze eigen-wijsheid gevoed.

De GGz moet naar buiten treden en bepleiten dat mensen erbij horen en mee mogen doen zoals ze zijn. Dat niet alle nadruk zou moeten liggen op ‘normaal’ doen of op ‘totale genezing’. Ik zou bovenal willen dat er anders gekeken wordt naar gekte, zowel binnen als buiten de GGz. Dat is voor mij de kern van kwartiermaken.

Wij zijn allemaal kwetsbaar. Die kwetsbaarheid kun je afdekken of de rug toekeeren. Je kunt haar ook omarmen: als ik me in mijn kwetsbaarheid kan laten zien, ben ik onkwetsbaar geworden. Ik hoef immers niks meer te verbergen; ik sta puur in de waarheid. In die zin hebben mensen met een psychiatrische achtergrond de samenleving veel te leren, want zij zijn ‘daar’ al geweest, ze zijn dikwijls alles al kwijtgeraakt, ze hebben niks meer te verliezen. Onze maatschappij, waarin de norm voor wat ‘normaal’ is steeds strenger en veeleisender wordt, heeft nood aan die kwetsbaarheid.”

¹ Kal (2001), pp. 69-70

Photovoice is een gezamenlijk ondernomen, helende oefening in het uitdrukking geven aan wat men heeft meegemaakt, en nog steeds ervaart. Voor de deelnemers is het een bewustwordingsproces van hoe stigmatisering en zelfstigmatisering hun leven beïnvloeden, en hoe ze zich daartegen kunnen verweren. Dat geeft kracht om als ervaringsdeskundige naar buiten te treden. Het in de cursus gemaakte materiaal wordt gebruikt in exposities, in voorlichtingsbijeenkomsten voor, en discussies met een breder publiek. Op die wijze naar buiten te treden is een empowerende ervaring, die bovendien effectief bijdraagt aan stigma-bestrijding.

“Hij is iemand die er als mens voor je is. Hij stelt zich op als mens. Hij heeft respect en hij luistert goed. Hij geeft me ook feedback, bijvoorbeeld door te zeggen dat ik me ondanks alles staande houd. Het doet mij goed dat af en toe eens te horen.”

anoniem¹

“Als je met de mensen verkeert, word je een van hun. Dan kun je hun problemen invoelen. Het is heel wezenlijk werk, maar het oogt niet. Men heeft er geen weet van wat je doet. Voor de buitenwereld stelt het niets voor. Men staat er wel sympathiek tegenover maar vraagt toch het eens hard te maken wat precies gedaan wordt. Maar dat kan niet. Het is geen doen, het is er zijn. Daar gaat het om. Men wil zo vaak resultaten en bewijzen zien. Maar dit werk laat zich niet bewijzen.”

een buurtpastor¹

3

Presentie

De Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling heeft in haar rapport *Kwetsbaar in kwadraat* de kwetsbare medemens omschreven als 'hij die gemakkelijk gekwetst kan worden'. Kwetsbaar zijn zij die in een positie verkeren waarin verliezen dubbel tellen. Kwetsbaar zijn mensen die in een sociaal isolement verkeren of hierin dreigen te raken. Kwetsbaar zijn mensen die over onvoldoende hulpbronnen beschikken om bepaalde moeilijkheden en tegenslagen te overwinnen. Zij ondervinden op verschillende terreinen ernstige problemen: bijvoorbeeld op het gebied van huisvesting, werk, inkomen, dagbesteding, sociale contacten. Men lijdt aan de eigen 'abnormaliteit', en aan de 'normaliteit' van de samenleving. Hoewel velen uit de kwetsbare groepen graag 'lid van de wereld' zouden willen worden, blijven ze binnen 'omdat buiten zeer doet'. Kwetsbare mensen lijden onder armoede, lijden aan gekte, verslaving, handicaps, verstandelijke beperkingen, 'buitenlander zijn' en vaak aan combinaties van dit alles. Maar zij lijden ook - en soms vaak vooral - aan de maatschappelijke reacties op deze kwetsbaarheid: de onverschilligheid, de verwaarlozing, de afwijzing, de stigmatisering, de uitsluiting.²

De presentiebenadering

Kwetsbare mensen vormen een zeer heterogene groep, waarbinnen elk een eigen, specifiek verhaal heeft. Dat eigen verhaal vindt dikwijls geen aansluiting bij de categoriale organisatie van de hulpverlening, die bovendien onder druk staat van vermarkting en verzakelijking, protocollering en standaardisering. Zwakstaande mensen die steun zoeken kunnen zich niet laten zien zoals ze zijn, maar moeten in plaats daarvan in een taal die niet de hunne is, een verwrongen en onvolledig beeld geven van zichzelf en hun vragen. De groep die de hulp het hardst nodig heeft bereikt de helpers vaak niet vanwege een gemis aan competenties, terwijl juist het ontbreken van die competenties de reden vormt dat men afhankelijk is van deze helpers.

De ervaring van deze *mismatch* maakt zowel cliënten als hulpverleners moedeloos en wanhopig. Bureaucratisering schept afstand waar aansluiting bij iemands leefwereld juist gewenst en nodig is. Deze situatie wordt uitvoerig beschreven door Andries Baart, die in de jaren negentig de zeer op de individuele mens toegesneden aandacht door buurtpastors in verschillende wijken in Utrecht bestudeerde. Op basis van dit onderzoek ontwikkelde hij de *presentiebenadering*, die sindsdien een belangrijke inspiratiebron werd voor vele werkers binnen en buiten de GGz.³

Anders kijken

Een centraal thema in de presentiebenadering is 'anders kijken': proberen met de ogen van de ander te kijken, om er zodoende achter te komen wat iemands behoeften en verlangens zijn. Kennis van hoe mensen hun situatie ervaren is van belang om te weten wat nodig is.⁴ Niet een professionele definitie van de problematiek, maar hoe mensen deze ervaren moet het aangrijpingspunt zijn. Professionals moeten aansluiten op de werkelijkheidsbeleving van een cliënt, inclusief de daarmee verbonden problemen. Die heeft voor hem immers betekenis: ze is verbonden met zijn zelfbeeld en zelfgevoel, en daarmee ook met zijn verlangens. Verlangens kunnen op hun beurt energie opwekken en een bron van potentiële kracht vormen.

Om de daarvoor benodigde ontvankelijkheid te ontwikkelen is *exposure* een belangrijk instrument in de presentiebenadering. 'Het doel van *exposure* is dat je, door je te begeven in een "vreemde wereld" niet alleen geconfronteerd wordt met die andere wereld, maar daarmee ook meteen met jezelf: je eigen gedachten, emoties, drempels, eigenaardigheden, vanzelfsprekendheden, wat je mooi vindt en wat je afschuw wekt, waar je je thuis voelt en waar ontheemd. Het gaat erom dat je je daarbij bewust wordt van je eigen stem, je eigen impulsen, je eigen (voor)oordelen, zekerheden en manieren van kijken. Het is belangrijk om te kunnen onderscheiden wat jouw stem is en wat die van een ander. Zodoende kan je je realiseren: dat wil hij niet, dat wil ik; of: dat vraagt zij helemaal niet, dat denk ik maar. Dat onderscheidingsvermogen, dat bewustzijn heb je nodig om in je werk goed te kunnen aansluiten op wat je cliënt nodig heeft.'⁵

Een nabije relatie

In de presentiebenadering draait het om aansluiting, in antwoord op uitsluiting en dreigend isolement. De hulpverlener is daarbij als persoon het contact met de buitenwereld waarin de cliënt steun zoekt, en die hem mogelijk aanknopingspunten kan bieden voor maatschappelijke participatie naar wens en ver-

mogen. Zorgen is in essentie het aangaan van een medemenselijke betrekking. Soms is die betrekking zelf al genoeg om de eigenwaarde van iemand te doen groeien. Door de verbinding met de ander raakt de persoon ook weer verbonden met zichzelf en zijn verborgen geraakte competenties.

Het aangaan van een dergelijke 'nabije relatie' vergt tijd en toewijding, die beide op de tocht staan in een verzakelijkte hulpverleningsmarkt. Anderzijds lijkt het erop dat juist de onderwaardering van betrokkenheid en emoties, naast het teveel aan protocollen en procedures, de oorzaak vormt van het afgebrand raken van hulpverleners. Hulpverlening die met persoonlijke inzet gericht is op de persoon van de ander bevordert het werkplezier, juist omdat zo'n benadering dicht bij de essentie van zorg blijft.

De professionele hulpverlening laat in onze door marktdenken gestuurde samenleving haar oren hangen naar een ideologie van maakbaarheid. Het 'beter maken' van breekbare of gebroken mensen is het 'product' waarnaar gestreefd wordt. Maar de maakbaarheidscultuur past niet bij deze mensen, al was het maar omdat veel leed en lijden niet kunnen verdwijnen, en de suggestie dat dat wel zo zou zijn, ze slechts vergroot. Hoe meer onze samenleving wordt beheerst door het (moeten) kunnen, hoe schrijnender wordt ervaren wat we niet kunnen. Baart stelt daar tegenover dat present zijn zich afspeelt in een context van lijden. Dat is: troost. Niet de bestrijding van gebrokenheid schept zin, maar de concrete, actieve toewijding aan de kwetsbaarheid. Troosten is op die manier een vorm van handelen.

¹ uit: Baart (2001), zie noot 3

² Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, *Kwetsbaar in kwadraat; krachtige steun aan kwetsbare mensen*, 2001 [www.adviesorgaan-rmo.nl/publicaties/adviezen/kwetsbaar_in_kwadraat_maart_2001]

³ Baart, Andries, *Een theorie van de presentie*, Lemma, 2001
Zie ook: Baart, Andries, Jolanda van Dijke, Marjanneke Ouwkerk en Elly Beurskens, *Buigzame zorg in een onbuigzame wereld. Presentie als transitiekracht*, Boom/Lemma, 2011, en: Kal, Doortje, *De onopgeefbare wil het beste van iemands mogelijkheden waar te laten worden*, lezing voor MEE Amstel en Zaan, 2004 [www.presentie.nl]

⁴ Zo blijkt telkens weer uit onderzoek dat het geld dat gereserveerd is voor bijzondere bijstand al jaren niet wordt opgemaakt. Niet uit onbekendheid met de regelgeving maar uit schaamte over de eigen armoede. Zie ook: Kal (2001), pp. 111-117

⁵ Elly Beurskens, staflid bij de Stichting Presentie, in een presentie cursus;
Zie voor *exposure* behalve Baart (2001) ook: Kal, Doortje, 'De waarde van nabijheid', in: *Passage. Tijdschrift voor rehabilitatie*, september 2001, ➔

Onderdompeling

Exposure blijkt een krachtige leervorm te zijn die professionals sensibiliseert en de denk-kaders met betrekking tot hun professionele opvattingen oprekt. Die uitdaagt om werkelijk te kiezen voor dit werk, die aanspoort tot bescheidenheid over het eigen weten en kunnen, en die de werker op het spoor zet van het perspectief van de hulpvragende of afhankelijke ander, zodanig dat hij beter leert zien wat afgestemde hulp hier en nu kan zijn.

Omdat het voor de meeste professionals niet doenlijk is om langdurig in exposure te gaan, zoekt de Stichting Presentie naar haalbare alternatieven, die onderdompelingen worden genoemd.

Voorbeelden van onderdompelingen zijn: een etmaal aanwezig zijn in de daklozenopvang en daar het leven delen met de gasten; een pakket halen bij de voedselbank en daar een week van leven; zonder 'taak' 24 uur het ritme van een verzorgingsafdeling meemaken.

Deze onderdompelingen worden altijd goed voorbereid en begeleid. Reflectiegesprekken en -verslagen maken dat het niet bij een 'ervaring' blijft, maar de werker daadwerkelijk helpt tot aandachtige en beter afgestemde, menslievende hulp te komen.

Meedoen gaat niet vanzelf

In gesprek met kwartiermaakster Anne Tuk

Anne Tuk is kwartiermaakster bij de Stichting Welzijn Amersfoort. Sinds 2005 bestaat in Amersfoort het project *Wijk en Psychiatrie* (WeP) dat door verschillende organisaties uit zorg en welzijn werd opgezet. Dit project beoogt de maatschappelijke aansluiting van wijkbewoners met een psychiatrische achtergrond te bevorderen, onder meer door initiatiefrijke burgers te koppelen aan deze doelgroep. Sinds enige tijd richt het werk zich ook op mensen met niet-aangeboren hersenletsel (NaH).

Anne: “Ik heb vroeger aan de Kopse Hof gestudeerd, een opleiding voor creatief educatief werk. Ik heb ook veel met dans en beweging gedaan in de psychiatrie. Nu zit ik in het welzijnswerk en combineer ik als het ware werkzaamheden op het gebied van cultureel-maatschappelijke vorming en sociaal-pedagogische hulpverlening.

In 1992/93 heb ik in La Paz (Bolivia) gewerkt op een psychiatrische afdeling van een algemeen ziekenhuis. Daar gingen vrouwen breien en bakken; ze verkochten hun producten in het somatische deel van het ziekenhuis, waardoor ze geld hadden om hun medicijnen te betalen. Een mooi voorbeeld van het kwetsbare verbinden met mogelijkheden.

Nieuwe oriëntaties

De komende tijd zullen in Amersfoort alle wijkcentra worden gesloten. De ruimte die we met het project *Wijk en Psychiatrie* in deze wijkcentra hebben gecreëerd voor mensen met een psychiatrische achtergrond, zullen we nu op andere plekken opnieuw moeten zien te bewerkstelligen. We denken aan sportaccommodaties, kerken, scholen, etc. We moeten opnieuw actief kijken wat er in de wijk aan mogelijkheden ligt en waar wij bij kunnen aansluiten. Het gaat er wel om dan weer gedegen kwartier te maken: zodat mensen met een psychiatrische achtergrond of mensen met niet-aangeboren hersenletsel zich echt welkom voelen. Het is heel belangrijk dat er in de wijken plekken zijn waar je als persoon aan kunt komen lopen, waar je je prettig en begrepen voelt. Of dat er vrijwilligerswerk is waar je kan aarden en weer mee kan tellen.

Daarbij is het belangrijk te erkennen dat een professionele infrastructuur nodig blijft, niet alleen om mensen die hun huis niet uitkomen, thuis te kunnen bezoeken, maar ook om een WeP- of NaH-groep te begeleiden. Er zijn nu zo'n achttien WEP- en NaH-groepen in Amersfoort, en we hebben ook acht *Samen Doen Groepen* opgezet, groepjes van drie tot acht mensen, die wij op afstand begeleiden. We proberen daar uitdrukkelijk ook mensen zonder een psychiatrische achtergrond bij te betrekken, zodat mensen met en zonder psychiatrische achtergrond elkaar door gezamenlijke activiteiten verrijken.

Erop af?

Het boek en de stichting *Erop af* van Jos van der Lans suggereren dat het activeren van ‘de eigen kracht’ van de betrokkenen en hun netwerk, volstaat voor een effectieve oplossing van problemen.¹ Voor onze doelgroep geldt dat ze ergens deel van uit willen maken en dat dit niet vanzelf gaat. Dat is niet alleen een kwestie van ‘erop af’. Het achterhalen van waar iemands behoefte naar uitgaat vergt vaak veel geduld en tijd: ‘aandachtige nabijheid’ zoals ‘presentieprofessor’ Andries Baart dat noemt. Als mensen al vaak hun neus hebben gestoten hebben ze hun verlangens soms diep weggestopt.

De nieuwe sociale professional, het nieuwe type welzijnswerker, is wat mij betreft goed, maar generalistisch opgeleid, in staat aandachtig te luisteren en niet te snel voor de ander te denken. Door het onderzoek van Hogeschool Utrecht naar het project WeP, maakte ik jaren geleden kennis met de presentiebenadering, en bleek ik heel presentie-achtig te werken. Op de eerste plaats ben ik op plekken waar kwetsbare mensen te vinden zijn - bijvoorbeeld in het wijkcentrum, maar ook bij mensen thuis of in een wooncomplex van beschermd wonen. Ik laat mensen merken dat ze mogen zijn zoals ze zijn, met hun beperkingen, en dat het daar ook over mag gaan! Ik probeer ze tegelijkertijd vanuit die acceptatie zo te ondersteunen dat ze bij hun kracht komen. De presentietheorie legitimeert als het ware mijn soms langzame werken aan waardigheid, aan het erbij horen van de mensen in kwetsbare posities. De presentiebenadering is uit op andere resultaten dan die met snelle interventies worden beoogd. Presentie vraagt tijd, en tijd nemen staat haaks op de huidige afrekencultuur.

De groep mensen met niet-aangeboren hersenletsel kampt als gevolg van hun letsel met allerlei beperkingen, zoals sociale onhandigheid. Maar ook voelt men zich vaak onbegrepen en daardoor eenzaam. Dat geldt ook voor een grote groep mensen met een licht verstandelijke handicap. Ik stel me tot taak het breekbare lijntje met al deze mensen in stand te houden, ook met de mensen die zich heel erg terugtrekken, zich van alles afzijdig houden.

Wat is een kwartiermaker?

Voor mij is een kwartiermaker iemand die zowel verbindingen kan maken met de verschillende instellingen (die inderdaad vaak langs elkaar heen werken, daar wijst Van der Lans terecht op), als ook met individuen presentieachtig kan werken.

Ik heb een Marokkaanse collega die onder andere met Marokkaanse vrouwen werkt. Het blijkt dat veel cliënten met een migrantenachtergrond moeite hebben met een WeP-groep; daar willen ze geen deel van uitmaken. Het is heel belangrijk dat deze Marokkaanse collega dan een brug kan slaan tussen deze vrouwen en zorg en welzijn. Voor deze doelgroepen is zij de kwartiermaakster. Door dichtbij hen te blijven en met aandacht met hen om te gaan.

Wij zijn ook betrokken bij de *Wmo-werkplaats* van Hogeschool Utrecht, waar ons werk wordt besproken in relatie tot theoretische inzichten. Dat betekent dat alles wat je doet als ervaren welzijnswerker, inclusief je gevoel en je overtuiging, tegen het licht wordt gehouden. Dit is een grote verrijking van mijn werk.’

¹ Lans, Jos van der, *Erop af. De nieuwe start van het sociaal werk*, Augustus, 2010

“Het grootste gedeelte van mijn GGZ-carrière werd mijn eigenwaarde bepaald door wat hulpverleners van mij vonden. Ik liet mij ontdoen van mijn eigenheid door te geloven in de diagnose die men vaststelde. Ik geloofde in de kracht en kunde van de professional. Ik had weinig keus, want zelf voelde ik me machteloos en hulpeloos. (...)

Mijn zelfbeschikking kon groeien op het moment dat ik mijn diagnose buiten de deur zette. De overtuiging dat ik drager van een stoornis ben, liet ik los en ik leerde hoe mijn psychische klachten een functie voor mij hebben. Ik leerde begrip op te brengen voor mezelf en voor mijn gedrag en vond een betekenis die voor mij zinvol is.

In plaats van slachtoffer van mijn ervaringen werd ik eigenaar van mijn ervaringen. De diagnose van de hulpverleners maakte plaats voor mijn eigen verhaal.”

Wilma Boevink ¹

4

Empowerment

Tine Van Regenmortel, lector aan de Fontys Hogeschool Sociale Studies, geeft in haar oratie ‘Zwanger van empowerment. Een uitdagend kader voor sociale inclusie en moderne zorg.’ de volgende definitie van empowerment. ‘Empowerment is een proces van versterking waarbij individuen, organisaties en gemeenschappen greep krijgen op de eigen situatie en hun omgeving, door middel van het verwerven van controle, het aanscherpen van kritisch bewustzijn en het stimuleren van participatie.’ ²

Zij maakt in haar oratie een expliciete verbinding met kwartiermaken. Het is in haar ogen de uitdaging van een solidaire samenleving om de sociale grondrechten voor iedere burger te realiseren, ook voor de meest kwetsbaren of de moeilijk bereikbaren. Afstand nemen van mensen die ‘anders’ zijn is nog steeds het dominante antwoord van mensen die ‘niet anders’ zijn. Voor mensen die ‘anders’ zijn, komt het gevoel erbij te horen en ertoe te doen in de verdrukking. Het volwaardig burgerschap is teveel toegesneden op de standaardburger, die zijn weg wel vindt in de almaar versnellende samenleving. Voor kwetsbaarheid wordt geen plaats gemaakt.

Paolo Freire

Het concept 'empowerment' is van alle tijden: altijd en overal waar sociaal achtergestelde mensen oog krijgen voor hun eigen kracht, en zich organiseren om invloed uit te oefenen op beperkende levensomstandigheden, zou je kunnen spreken van het streven naar emancipatie. Het moderne begrip empowerment omvat niet alleen de strijd tegen maatschappelijke achterstelling en uitsluiting, maar ook tegen de beperkingen die ziekte of kwetsbaarheid zelf met zich meebrengen.

Vaak wordt het begrip empowerment in verband gebracht met het werk van de Braziliaanse pedagoog Paolo Freire. Die onderzocht de onderdrukte positie van arme analfabeten in zijn land en signaleerde daarbij iets belangrijks: mensen beleven hun situatie veelal als een noodlot, een gegeven waaraan niets te veranderen is. Door te leren onderscheid te maken tussen de huidige situatie en de mogelijke situatie, wordt verandering denkbaar. Freire's visie op empowerment gaat in feite over het verleggen van de grenzen in de eigen situatie. Die grenzen bestaan echter niet alleen als subjectieve beleving, maar weerspiegelen ook een objectieve situatie. Politieke en maatschappelijke tegenstellingen op een bepaald moment en plaats in de geschiedenis, bepalen mede wat er mogelijk is. Freire benoemt de *dialogo* als kernmiddel in het opsporen en bespreekbaar maken van die grenssituaties. De dialoog is niet alleen bedoeld om de situatie te leren begrijpen, maar is eveneens gericht op het realiseren van verandering. Deze visie onderscheidt zich door haar streven naar culturele transformatie in plaats van sociale aanpassing. De verwezenlijking van mens zijn in de samenleving staat centraal.³

Van bepaald worden naar zelf bepalen

Empowerment gaat in de kern over het verschuiven van de balans van bepaald worden naar zelf bepalen, oftewel 'meer subject worden' van de eigen levensomstandigheden. Dit begint met een herwaardering van het zelfbeeld. Acceptatie van de eigen kwetsbaarheid komt in de plaats van zich alleen maar slachtoffer voelen. Daardoor kan men zicht krijgen op mogelijkheden om zich minder door ziekte of kwetsbaarheid te laten bepalen. Door te ervaren dat men daadwerkelijk invloed kan uitoefenen op de gevolgen van de aandoening, wordt het bewustzijn versterkt dat men grenzen kan verleggen en daarmee de eigen macht over het leven kan vergroten. De beperking of kwetsbaarheid blijkt dan immers niet zo allesbepalend te zijn als men aanvankelijk dacht. Zo kan er ook ruimte ontstaan om in maatschappelijke zin daadwerkelijk de eigen positie te verbeteren, door zich met lotgenoten te organiseren, door een opleiding te volgen, door de keuze van activiteiten en werkzaamheden, en door politieke activiteiten.

Veelal is daar een *collectief proces* voor nodig, waarin mensen elkaar als het ware meenemen in een proces van het ontdekken van nieuwe mogelijkheden en het verleggen van grenzen. Het is, in aansluiting op Freire, juist deze collectieve ervaring die de inspiratie biedt om bestaande zekerheden los te laten en nieuwe stappen te durven zetten. Dat impliceert dat de oude manier van leven en denken over jezelf, die weliswaar beperkend is maar tegelijkertijd vertrouwd en 'veilig' aanvoelt, losgelaten moet worden. Het is geen eenvoudige opgave om stappen te zetten in de richting van doelen waarvan de haalbaarheid voorheen onmogelijk werd geacht.

Je eigen lot ter hand nemen, je verbinden met anderen, en je stem laten horen zijn alle activiteiten die op zichzelf al kracht genereren. Daarbinnen kunnen mensen vaak al een rol van betekenis vervullen te

midden van lotgenoten. Die ervaring kan bovendien het perspectief openen op verdere ontwikkeling in maatschappelijke zin, zowel voor mensen individueel als voor groepen.

Grenzen aan empowerment

Het is echter belangrijk om te beseffen dat de ruimte, zowel om de impact van de beperkingen van ziekte en kwetsbaarheid te verkleinen, als om maatschappelijk een rol van betekenis te vervullen, meestal beperkt is. Het is dan ook een vergissing om empowerment te zien als een van succes verzekerde weg naar zelfredzaamheid. Een dergelijke opvatting van empowerment wordt eerder ingegeven door het streven van de overheid naar kostenbesparing dan door een reëel beeld van de situatie waarin kwetsbare mensen zich bevinden.

Empowerment kan een weg zijn naar een sterker zelfbeeld. En op die manier kan empowerment ook leiden tot een verbetering van de maatschappelijke participatie. Maar de grenzen daarvan worden mede bepaald door de aard van de ziekte of kwetsbaarheid, door wat de maatschappij aan hulp aanbiedt, en door de mate waarin de samenleving inderdaad ruimte wenst te maken voor deze vorm van emancipatie. Juist op dat snijvlak, waar de individuele en collectieve verworvenheden van empowerment verweven raken met de maatschappelijke aspecten, wordt bepaald wat de betekenis en de reikwijdte van dat proces kan zijn. Empowerment en kwetsbaarheid zijn geen tegengestelden; ze horen bij elkaar. Empowerment is er niet op uit om de kwetsbaarheid te bestrijden, maar juist om die als gegeven te accepteren, om haar vanuit die erkenning leefbaar te maken. Empowerment erkent de kwetsbaarheid als individuele omstandigheid, maar weigert die aan het individu toe te schrijven. Veeleer roept empowerment ertoe op vanuit collectieve eigen kracht ruimte te veroveren op een voorheen gesloten samenleving.

In deze stellingname komt ook de hulpverlening in beeld. Empowerment is een actief proces, dat niet door anderen kan worden bewerkstelligd. Maar het kan, en moet, in veel gevallen wel worden gefaciliteerd.

¹ Boevink, Wilma, 'Ervaring, ervaringskennis, ervaringsdeskundigheid', in: *Deviant. Tijdschrift tussen psychiatrie en maatschappij*, nr.26, september 2000 [http://www.tijdschriftdeviant.nl/teksten/026art01.htm]

² Van Regenmortel, Tine, *Zwanger van empowerment. Een uitdagend kader voor sociale inclusie en moderne zorg*. oratie Fontys Hogeschool Sociale studies, 21 november 2008 ↗

³ Boumans, Jenny, *Naar het hart van empowerment. Een onderzoek naar de grondslagen van empowerment van kwetsbare groepen*. MOVISIE, 2012 [www.movisie.nl/smartsite.dws?ch=def&id=139746]

HEE

HEE staat voor Herstel, Empowerment en Ervaringsdeskundigheid. Het is de naam van een beweging die door (ex)cliënten is aangezwengeld, en die inmiddels geleid heeft tot een uitgebreid netwerk van (zelfhulp)groepen, cursussen, studiedagen, etc. De HEE-beweging heeft er ook voor gezorgd dat ervaringsdeskundigheid een factor van belang is geworden in de GGz. Inmiddels verdienen vele honderden ervaringsdeskundigen hun brood in de GGz, en bestaan er verschillende opleidingen tot ervaringsdeskundige. Er wordt momenteel zelfs gewerkt aan een certificering voor het 'beroep' ervaringswerker.

Herstel

Anders dan vaak wordt gedacht blijken mensen met langdurige psychische aandoeningen wel degelijk te herstellen. Ook mensen met ‘zware’ diagnoses. Het begrip *Herstel* verwijst naar het persoonlijke proces waarin mensen met psychische kwetsbaarheid de draad weer oppakken en hun leven nieuwe vorm en inhoud geven.

Het begrip rekent ook af met de opvatting dat je geheel genezen zou moeten zijn van je psychiatrische symptomen om aan de samenleving mee te (mogen) doen. Misschien heb je aanpassingen of hulpmiddelen nodig (mentale steunkousen¹ of een ‘psychische rolstoel’), maar het is heel goed mogelijk om gewaardeerde rollen in te nemen met psychische kwetsbaarheden. Bij herstel gaat het er om dat je probeert datgene waarvoor je bent overweldigd een plaats te geven, en dat je je leven niet langer door de symptomen laat beheersen. Niet accepteren dat je onbehandelbaar of uitbehandeld zou zijn, maar ook niet net doen of er niets aan de hand is in je leven.

Gehoord, en serieus genomen worden

In gesprek met kwartiermaker Linus de Visser

Evaringsdeskundige Linus de Visser is sinds kort als adviseur kwartiermaken verbonden aan de stichting Pameijer in Rotterdam.

Pameijer

Linus: “Dat houdt in dat ik aanzit bij de sollicitatiegesprekken voor de tien kwartiermakers, onder wie twee ervaringsdeskundigen, die Pameijer aanstelt voor 2012, en dat ik meedenk en -praat met de evaluatiegesprekken die inmiddels met het team van kwartiermakers gehouden zijn. Vanwege een studie ‘ervaringswerk’¹ die ik momenteel volg, was het voor mij niet haalbaar om zelf kwartiermaker te zijn bij Pameijer, hoewel daar op een gegeven moment wel sprake van was. Ik ben in contact gekomen met het kwartiermaken via Evelien van der Niet, die bij Pameijer in Delfshaven zo’n beetje pionier kwartiermaken was. Zij spoorde mij aan om uit mijn kleine kamertje te komen en een sociale rol te gaan vervullen. Uiteindelijk ben ik ook door haar invloed zelf actief geworden in het kwartiermaken. Zij maakte mij duidelijk dat ik als mens iets te bieden heb en toonde mij manieren om mijn talenten in een sociale context te benutten. Ik ben altijd enthousiast geweest over haar inzet om van Delfshaven een voor psychiatrisch patiënten gastvrije wijk te maken, en om in deze sterk geïndividualiseerde tijd een soort onderlinge loyaliteit in die kleine samenleving te brengen.

Als ik zeg dat het kwartiermaken voor mij *empowerend* werkt, bedoel ik dat ik me in mijn rol als adviseur van dit voor Pameijer zo nieuwe en spannende project, gehoord en serieus genomen voel. De filosofie van het kwartiermaken past heel goed in mijn streven om altijd de breedte van wat ik doe in de gaten te houden. Het is ook heel bijzonder om op deze manier een kijkje in de keuken van de stichting te krijgen en de hulpverlening eens van de andere kant mee te maken.

Borgen in de wijk

Wat op het moment rond het kwartiermaken aan de orde is, is het in kaart brengen van de sociale omgeving en het zoeken naar kansen en openingen in de wijken. Eén van de dingen die we al snel beseften, was dat het erg belangrijk is om het kwartiermaken zó aan te pakken, dat de dingen die je in gang zet ook ‘geborgd’ worden. Het idee is om ‘systeempjes’ in een wijk te laten functioneren die ook bij het wegvallen van de inzet van de kwartiermakers blijven doorwerken. Zo zou het bijvoorbeeld goed zijn als kwartiermakers ook verbinding maken tussen cliënten die vrijwilligerswerk doen, en degenen voor wie dat vrijwilligerswerk gedaan wordt. Dan kan er waardering worden gegeven voor wat cliënten doen, en zal dat werk een meer ‘natuurlijk’ bestaansrecht verwerven. De inzet van de kwartiermakers kan mensen enthousiasmeren, maar het is zeker belangrijk om verder te kijken dan het momentum waarin dingen tot stand komen. Een kwartiermaker moet voor cliënten de voorwaarden scheppen om een rol te kunnen vervullen waarin zij zich thuis voelen en voor de samenleving van reëel nut kunnen zijn, al valt hierbij natuurlijk te twisten over wat precies maatschappelijk nuttig is.

De gemeenschappelijkheid van het lijden

Bij mij persoonlijk zou de nadruk liggen op zoiets als een *multiloog* en het vertalen van de verschillende denk- en leefwerelden naar elkaar toe. Hierbij een citaat: ‘Omdat psychisch lijden onlosmakelijk verbonden is met het dagelijks leven, de sociale context en culturele processen, is het belangrijk dat mensen uit dat dagelijks leven en die sociale context ook deelnemen aan multiloog. Daarin ligt een belangrijke toegevoegde betekenis ten opzichte van gespreksgroepen voor enkel lotgenoten’.² Als mensen uitsluiting ervaren is het ook aan de maatschappij om te proberen die mensen te bereiken, in plaats van dat men het wel makkelijk vindt dat zij buiten het leven staan, omdat ze anders toch maar ‘in de weg zitten’. Filosofisch gezien hecht ik veel waarde aan het besef dat wij als mensen in essentie allemaal in hetzelfde schuitje zitten, en dat wij allen in *the pursuit of happiness* een zeker lijden gemeenschappelijk hebben.

Een bredere blik

Mijn rol in het hele project is om kritisch te volgen wat men probeert te doen, en vanuit mijn inzicht als ervaringsdeskundige aan te geven wat haalbaar en reëel is en wat niet. En vervolgens een wat filosofische en brede blik te bieden over wat het kwartiermaken volgens mij inhoudt. Dit lijkt mij dan ook direct het nut van ervaringsdeskundige kwartiermakers: omdat zij (tot op zekere hoogte) inzicht hebben in de belevingswereld van hun lotgenoten, kunnen zij goed zien wat nodig is om klanten een omgeving te bieden waarin ze tot hun recht komen,

Empowerment

Empowerment begint met het besef dat men de eigen situatie kan beïnvloeden en dat men niet alleen slachtoffer hoeft te zijn. Empowerment is de ervaring dat gevoelens van machteloosheid kunnen worden getransformeerd tot kracht. Empowerment brengt het inzicht mee dat vele sociale problemen structureel van aard zijn en bestaan door een ongelijke verdeling van, en toegang tot hulp- en steunbronnen. Participatie in collectieve verbanden (zoals de HEE-beweging) kan leiden tot emancipatie, waardoor daadwerkelijk veranderingen bewerkstelligd kunnen worden.

Evaringsdeskundigheid

Evaringskennis ontstaat door je ervaringen bewust te bekijken, ze te spiegelen aan die van anderen, en ze te bundelen en te doordenken. Dit proces maakt je bewust van wat er in jezelf aanwezig is en wat er in jezelf groeit aan bagage en krachtvormen. Evaringskennis geeft handvatten om het leven in te richten zoals je dat zelf wenst, en draagt in deze zin bij aan het greep krijgen en hebben op het eigen leven. Zo vormt evaringskennis een belangrijke bouwsteen van empowerment.

Een ervaringsdeskundige put niet alleen uit eigen ervaringen, maar baseert zich ook op de ervaringen van anderen. Hij bouwt aan ervaringskennis door de juiste vragen te stellen, cliëntervaringen te verzamelen en er de antwoorden uit te destilleren. Een ervaringsdeskundige is in staat over de grenzen van de eigen ervaring heen te kijken. Hij legt zijn eigen referentiekader niet op aan anderen, maar is zich bewust van andermans eigenheid. Hij is in staat zijn eigen beleving en betekenisgeving naar de achtergrond te schuiven en die van anderen naar de voorgrond te halen.

en een rol in de samenleving kunnen vervullen waaraan zij zingeving ontleen. Tegelijkertijd is het zo dat cliënten, doordat ze betrokken worden bij de opzet en de praktische vormgeving van het kwartiermaken, sterk *empowered* kunnen worden en, vaak voor het eerst, het idee kunnen krijgen dat de essentie van hun (bijzondere) 'eigenschappelijkheid' een bepaald doel kan dienen. Ikzelf heb dit laatste in mijn rol als adviseur kwartiermaken zeker ervaren.

¹ Pameijer heeft het succesvolle Amerikaanse programma *Howie the Harp* in huis gehaald: het biedt mensen met een psychiatrische achtergrond uitstekende kansen om zich te bekwaamen als *ervaringswerker* en als zodanig ook betaald werk te vinden, door een combinatie van herstel en het opdoen en vergroten van professionele kennis en vaardigheden.

² Mölders, Heinz, bij: Kal (2001), pp. 94-102

'In mijn maatschappelijke leven loop ik al wel een tijd mee, maar ik mis nog steeds een vaardigheid die de andere mensen wel hebben, namelijk gedachten lezen. Ik wacht almaar op die vaardigheid. Want dan zal het grote verzoeningsfeest plaatsvinden en word ik opgenomen als lid van de wereld. Ik verlang ernaar lid van de wereld te worden. Iedereen zal dan vol vreugde zijn en roepen: 'Jan, Jan, je hoort erbij. Nu ben je lid van de wereld'. Ik vind dat ik na alle strijd die ik gestreden heb dat feest mag meemaken. Maar het duurt zo lang.'

Jan¹

5

N i c h e s

Kwartiermaken is het werken aan ruimte voor mensen met een psychiatrische achtergrond of anderen die met uitsluiting kampen. In navolging van rehabilitatiepsychiater Detlev Petry wordt deze ruimte ook wel als *niches* beschreven.² Het begrip 'niche' is een concretisering van de gastvrije ruimte die kwartiermakers beogen te organiseren. Kwartiermakers werken aan niches in welzijns- en vrijwilligerswerk, in de sportclub en andere verenigingen, in de kerk en moskee of in betaald werk, kortom op al de plekken waar mensen verlangen deel te nemen aan het maatschappelijk verkeer. Daar vinden activiteiten plaats die door hen als zinvol worden ervaren. Niches zijn omgevingen waarin mensen in staat worden gesteld zich als handelend persoon te ontwikkelen, en waar een gevoel van eigenwaarde en een besef van invloed wordt gevoed.

Maatjes ter plaatse

Niches danken hun kwaliteit mede aan *maatjes*, mensen die zich ter plekke opwerpen als bondgenoot en als het nodig is als bemiddelaar. Het maatje wijdt de nieuweling in, maakt haar vertrouwd met de situatie en functioneert als vraagbaak. Het maatje zorgt ervoor dat de nieuweling zich thuis voelt en helpt zo nodig ook de 'de anderen' zich bij de nieuweling thuis te doen voelen. Het blijft belangrijk dat er daarvoor een *commitment* is van besturen of managers. Maatjes moeten de kans krijgen het ijs te breken voor een vreemde vogel.

Maatjes kunnen ter plaatse door bijvoorbeeld een kwartiermaker of trajectbemiddelaar worden ingeschakeld, maar als eenmaal bewustzijn is ontstaan waarom het gaat, zou het ook spontaan kunnen gebeuren. Dat is belangrijk, want niet iedereen met psychiatrische problematiek of welke andersheid dan ook meldt zich als zodanig aan. In de niche ontmoeten verschillende werelden elkaar, raken ze elkaar en beïnvloeden ze elkaar. Een gevarieerde samenleving, voorbij de standaardmens, krijgt daarin gestalte.

De niche als vrijplaats

Hoogleraar sociale integratie Herman Meininger beschrijft de niche als wijkplaats, of ook als tussenruimte, een ruimte met de potentie om tegen processen van marginalisering en uitsluiting in, mensen te verbinden. Verschil en vreemdheid mogen blijven bestaan.³

Mensen met een verstandelijke handicap weten zich er welkom, ook als zij niet in staat zijn om volgens geldende codes en in erkend vocabulaire uiting te geven aan vreugde, lijden, gemis en verlangen. Datgene wat sprakeloos en onbestemd blijft, wordt niet ontkend. Anderen stellen zich eraan bloot en doorstaan het met volharding. Er wordt plaats geboden aan mensen die je niet kunt 'plaatsen'.

De niche kenmerkt zich door een opschorting van de doel-middelen-rationaliteit die bepalend is voor veel georganiseerde zorgverlening (en steeds meer ook voor het welzijnswerk). Het gaat niet om het teweegbrengen van *evidence-based* effecten van zorgmethodieken, niet om 'iets maken' of 'iets produceren', maar om present te zijn en samen datgene te beleven wat waardevol zou kunnen zijn. In een dergelijke 'vrijplaats' is ook de ideologie van de normaliteit opgeschort. Voor de andersheid blijft ruimte - waardoor deze een commentaar kan vormen op de cultuur van zelfredzaamheid en emancipatie, onafhankelijkheid en redelijkheid. Er moet steeds gezocht worden naar een respons op datgene dat niet eenvoudigweg geworteld is in wat bekend en vertrouwd is.

De niche is zo ook de ruimte voor een *dia-loog*, letterlijk: voor een tussen-spraak, die zich door verschillende logica's heen beweegt, of tussen verschillende logica's in. Die dialoog ontleent haar transformerende werking aan het bevrijdend vermogen om elke logica van kleur te doen verschieten. Zo'n transformerende ervaring klinkt bijvoorbeeld door in de verhalen van ouders die vertellen over hoe het leven met hun gehandicapte kind ze heeft geleerd op een heel andere manier naar de wereld en naar zichzelf te kijken. Die ervaring is gelukkig niet alleen aan hen voorbehouden.

In een dergelijke tussenruimte kan de verbindende kracht van verhalen op een heilzame wijze tot bloei komen. Meininger stelt zelfs dat alles wat in de samenleving wordt ondernomen onder het adagium van sociale integratie pas die naam verdient wanneer het de kenmerken van deze tussenruimte heeft.

Nichediversiteit

Kwartiermaken kan ook opgevat worden, met een verwijzing naar de ecologie, als het werken aan *nichediversiteit*. Een niche duidt dan op een specifieke plek die van betekenis is voor de handhaving van een bepaalde (kwetsbare) populatie. Een niche is een plek waar kwetsbare organismen kunnen overleven, gedijen, en tot bloei komen omdat ze is afgestemd op dat organisme. Daarmee versterken niches op hun beurt het ecologisch systeem als geheel.

Een samenleving die diversiteit koestert is op soortgelijke wijze boeiender, rijker en sterker. Nichediversiteit moet de mogelijkheid bieden om mensen met uiteenlopende handicaps op een zinvolle manier in te passen in de samenleving, die daardoor minder eendimensionaal en monocultureel wordt, en beter bestand tegen dreigende vervlakking.

Het begrip niche onderstreept de wisselwerking tussen persoon en context en daarmee ook de verantwoordelijkheid van de maatschappij voor kwetsbare individuen. Het perspectief is daarbij een gevarieerde, humane en solidaire samenleving.⁴

¹ Silver, Guusje, *Onbekende huisgenoten. Verhalen over schizofrene mensen*, Callenbach, 1996

² Petry, Detlef en Marius Nuy, *De ontmaskering. De terugkeer van het eigen gelaat van mensen met chronisch psychiatrische beperkingen*, SWP, 1997

Zie ook: Scholtens, Gerda, *Acht keer kwartiermaken. Een verkennend onderzoek naar de methodische aspecten van kwartiermaken*, SWP, 2007, p. 17

³ Meininger, Herman, *Verhalen verbinden. Een narratief-ethisch perspectief op sociale integratie van mensen met een verstandelijke beperking*. oratie Vrije Universiteit, 2007,

⁴ Kal, Doortje, 'Heerlijke nieuwe niches', in: *Deviant. Tijdschrift tussen psychiatrie en maatschappij*, nr.57, juni 2008,

Overal zijn wel een paar mensen met een handicap geland

In gesprek met kwartiermaakster Karen Soeterik

Karen Soeterik is sinds 2005 kwartiermaakster bij Stichting Prisma.

Prisma

De Amsterdamse Stichting Prisma organiseert vrijetijdsbesteding en vorming voor mensen met een verstandelijke beperking. Ze doet dat met een bescheiden staf en de medewerking van zo'n 300 vrijwilligers. In 2002 vroeg Prisma zich af of verder uitdijen om op de groeiende vraag in te kunnen gaan wel wenselijk was. Moest er niet een keer een begin gemaakt worden met een proces van integratie in een aantal activiteiten van onder andere het welzijnswerk? Daarom vroeg Prisma het Instituut voor Gebruikersparticipatie en Beleid (IPGB) onderzoek te doen naar de mogelijkheden en belemmeringen die er voor mensen met een verstandelijke beperking zijn om gebruik te maken van maatschappelijke voorzieningen, in het bijzonder het welzijnswerk in Amsterdam. Het onderzoek - waarin de doelgroep zelf een actief aandeel had - resulteerde in het rapport *'Dat het gewoon is dat we er zijn'*.¹ Dit rapport eindigt met tien aanbevelingen waaronder het aanstellen van een kwartiermaker. De kwartiermaker is er gekomen in de persoon van Karen Soeterik. Vanaf 2005 werkt zij in diverse stadsdelen aan de bevordering van een toegankelijke reguliere vrijetijdsbesteding.²

Karen studeerde als cultureel antropologe af op buitensluitende wij/zij-denkwijzen zoals die ervaren werden door islamitische vrouwen. Deze achtergrond komt haar bij haar werk als kwartiermaker zeer goed van pas.

Karen: "Ik ervaar mijn werk als kwartiermaker voor een deel als het werk van een antropoloog in het veld: ik moet mij inleven in de leefwereld van mensen die mij vreemd zijn, ik onderzoek waar mensen obstakels ervaren in het meedoen, ik netwerk en praat met sleutelfiguren. Tenslotte 'vertaal' ik de belevingswereld en ervaringen van 'de vreemde anderen' in de taal van beleidsmakers en professionals.

Behalve op de mensen met een verstandelijke beperking zelf, richt kwartiermaken zich op de zorginstellingen, de welzijnsorganisaties en andere maatschappelijke organisaties die in de buurt actief zijn en op het bestuur van het betreffend stadsdeel. De afgelopen twee jaar hebben we in Amsterdam Oost-Watergraafsmeer gewerkt.

Het doel is de bevordering van een gastvrije en veilige omgeving voor mensen met een verstandelijke beperking in reguliere vrijetijdscentra. Je zou het werken aan niches kunnen noemen. Als mensen in de buurt gebruik kunnen maken van voorzieningen vergroten ze vaak ook hun sociale netwerk en zijn alleenwonenden minder eenzaam. Bovendien ontstaat er bij de professionals en de gebruikers van deze voorzieningen meer bekendheid met deze bijzondere doelgroep, en dat vermindert de koudwaterrees.

In dit stadsdeel heb ik voor het eerst gewerkt met twee medewerkers Maatschappelijke Integratie en Participatie van Cordaan (fusiepartner van Prisma), en dat heeft wel zijn vruchten afgeworpen. Zij hadden de tijd om rustig kennis te maken met mensen, te kijken wat die wilden en zelf te vertellen over de mogelijkheden in de wijk. Ze konden mensen aan zich binden en hen letterlijk meetrokken omdat ze vertrouwd waren. Dankzij hen hebben we wel drie keer zoveel mensen bereikt als in andere stadsdelen. In totaal hebben we in het project *Samen in Oost* 600 buurtbewoners samengebracht in activiteiten, onder wie 300 buurtbewoners met een verstandelijke beperking.

Behoeftonderzoek als basis

Ik begin altijd met een onderzoek naar de vrijetijdsbehoefte van bewoners met een verstandelijke beperking. In totaal is hierover met 29 medewerkers en 46 buurtbewoners gesproken; daarnaast hebben we nog een enquête gehouden. We constateerden dat vooral de groep mensen met een *licht* verstandelijke beperking kampt met eenzaamheid en verveling. Trots als ze zijn op hun verworvenheden als zelfstandig wonenden, distantiëren zij zich vaak van vrijetijdsactiviteiten die speciaal voor mensen met een verstandelijke beperking worden georganiseerd. Tegelijk maakt deze groep nauwelijks gebruik van reguliere vrijetijdsactiviteiten en zo vallen ze tussen wal en schip.

In het kwartiermakersproject Oost-Watergraafsmeer hebben we daarom de focus gericht op juist deze doelgroep (wat overigens niet betekent dat we de mensen met matige tot ernstige beperkingen links hebben laten liggen). De jongeren met een licht verstandelijke beperking willen activiteiten die niet specifiek op hen zijn gericht; ze willen niets met een zorginstelling te maken hebben. Ze willen zelf actief betrokken zijn bij de activiteit en hebben behoefte aan inspirerende rolmodellen. Natuurlijk hebben ze ook niet veel geld.

Bijzondere bemiddeling

De stap naar een terugkeer in de samenleving leidt dikwijls via vrijwilligerswerk. Onwennigheid bij zowel de cliënt als de organisatie die het werk aanbiedt, wil daarbij nogal eens voor teleurstellingen zorgen. Cliënten hebben aangegeven behoefte te hebben aan een bijzondere vorm van bemiddeling waarmee inmiddels de nodige ervaring is opgedaan. Centraal in de werkwijze van deze bijzondere bemiddeling is het 'maatje ter plaatse': bij de organisatie waar de cliënt aan de gang wil, wordt een vrijwilliger gezocht die als gastheer of gastvrouw wil optreden. Vervolgens draagt hij zorg voor de kennismaking en de begeleiding.

Iedereen die zich in een situatie begeeft die nieuw of onbekend is, zal zoeken naar een contact dat hem kan helpen zich vertrouwd te maken met die nieuwe situatie. Die hem of haar kan vertellen hoe het eraan toe gaat, wie wie is, en zo meer. Die hem idealiter begeleidt bij zijn eerste stappen op weg naar een eigen plek, een eigen rol. Die hem behoedt voor blunders, en aanmoedigt om zichzelf te zijn. Voor mensen met een psychiatrische achtergrond, die weer actief willen worden in de samenleving, geldt die behoefte in nog sterkere mate. Zij zijn immers 'uit de aard der zaak' onzeker over hun functioneren, en over hun positie in een wereld waarmee ze eerder al in de knoop geraakt zijn. Het kan hen zeer helpen als er iemand gevonden wordt in hun nieuwe (of oude) werksituatie, in buurthuizen, op de sportvereniging of andere plekken van mogelijke maatschappelijke participatie, die als 'maatje ter plaatse' op kan treden. Iemand die letterlijk kwartiermaker wil en kan zijn voor de onzekere nieuwkomer. Liefst is dat dan een collega of medecursist, zodat er wat dat betreft gelijkwaardigheid, of misschien zelfs wederkerigheid kan bestaan.

Multi media modeshow

Zo zijn we op een multimedia modeshow gekomen waarin kleding werd gepresenteerd met medewerking van streetdancers, rappers, film, dj's, etc. Samen met het welzijnswerk en vrijwilligers organiseerden we een cursus *Kleding pimpen* in naaiatelier de *Silver Scissors* van de welzijnsorganisatie Dynamo. Parallel aan deze cursus maakten meiden zonder beperking ook kledingstukken voor de modeshow. Deze twee meidengroepen kwamen samen in de workshops *Catwalk* en *Haar & Make-up*. Speciaal voor de meiden met hoofddoek werd een workshop *Hoofddoek en mode* georganiseerd. De cursus *Streetdance* werd afgesloten met een rapworkshop onder leiding van Bad Brya, die uit Oost afkomstig is en intussen internationale bekendheid geniet.

De spetterende eindpresentatie vond plaats in het café *Art & Food* (met werkplekken voor mensen met een verstandelijke beperking) van Stadsdeel Oost. De show bestond uit een dj-act van twee bekende dj's, een filmvertoning van de voorbereidingen, de modeshow zelf van de meiden met en zonder beperking, een streetdance-act van jongeren met beperking en een rap-optreden van Bad Brya samen met jongeren met een beperking. De bekende jonge host Kimo uit Oost was samen met een buurtbewoner met een verstandelijke beperking gastheer van het geheel. Het massaal opgekomen publiek was compleet divers van aard en laaiend enthousiast.

We zijn erin geslaagd bij de leefwereld van jongeren aan te sluiten, en jongeren met en zonder handicap samen te laten werken. Alles aan de show is door de jongeren zelf uitgevoerd. Men heeft de jongerencentra leren kennen en eigen talenten ontdekt en ontwikkeld. In plaats van de blanke blonde barbie werden in deze modeshow meiden met en zonder beperking en met diverse culturele achtergrond in de schijnwerpers gezet en werd anderszijn als 'cool' gepresenteerd.

Structurele voortzetting en andere projecten

In het project *Anders Ontmoeten* hebben we buurtbewoners met en zonder handicap met elkaar in contact gebracht. Het was niet zo makkelijk om gewone buurtbewoners voor de ontmoetingen te interesseren. We bereikten twee keer zoveel mensen met beperkingen als zonder.

De cursussen *Streetdance* en *Kleding pimpen* zetten we voort. Bij de judo vindt ook een heel mooie integratie plaats: de kinderen zonder handicap assisteren de docent in de groep van kinderen met handicap. Beide groepen leren er heel veel van. Het buurtcentrum Oosterpark was eerst heel huiverig voor de doelgroep mensen met een verstandelijke beperking, maar nu heel enthousiast. Op de speciale avond van het buurtrestaurant, *Soep op Zondag*, bij de bingo, overal zijn wel een paar mensen met handicap geland en dat is belangrijk.

We zijn intussen in Groot Oost begonnen met kwartiermaken. Wij gaan uit van 'activatoren' - dat zijn rolmodellen die zich aan kwartiermaken willen verbinden. Het lijkt erop dat jongeren met een migrantenachtergrond, die zelf ook een proces van emancipatie hebben doorgemaakt, best als trekker willen fungeren voor deze groep jongeren. Een ander ding is dat jongeren met een verstandelijke handicap vaak ook wel héél schattig worden gevonden (ik heb trouwens ook wel eens het gevoel dat jongeren als verstandelijk gehandicapt worden bestempeld die het nauwelijks zijn). Voor Groot Oost gaan we ons nog meer richten op de kinderen met een verstandelijke beperking die een Turkse of Marokkaanse achtergrond hebben. En we werken verder aan de invulling van de behoefte aan vrijetijdsmaatjes. Ik ben positief over de mogelijkheden van kwartiermaken, van het werken aan omgevingen waar mensen met een verstandelijke beperking, of wat voor handicap dan ook, gastvrij ontvangen worden en zich thuis gaan voelen. Ik heb het idee dat er heel veel kan en dat er heel veel goeie wil is als je maar rond concrete activiteiten samenwerkt. We kunnen ook altijd wel goeie vrijwilligers vinden en dat blijken belangrijke bruggenbouwers naar deelname aan het sociale leven in de buurt en in het buurtcentrum. Maar wij moeten wel op de achterhand aanwezig blijven als structurele vraagbaak. Na zes jaar vind ik het nog steeds leuk en zie ik een positieve ontwikkeling, een mentale verandering rond inclusie."

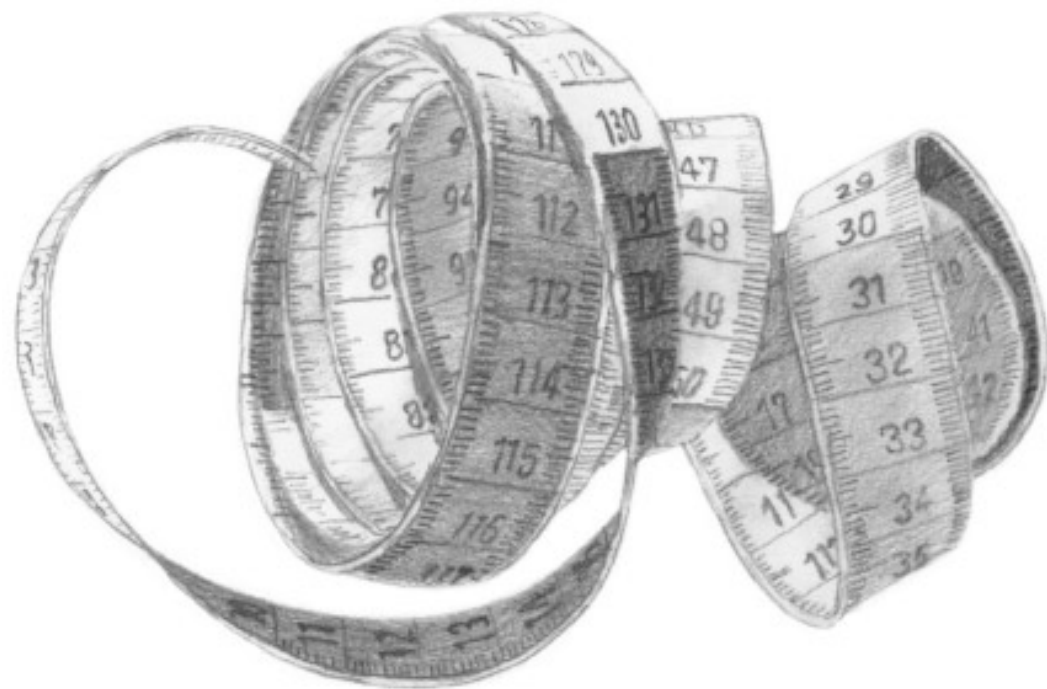
¹ Kal, Doortje en Jet Vesseur, *Dat het gewoon is dat we er zijn. Een appel op het sociaal-cultureel werk door mensen met een verstandelijke beperking*. IGPB/Stichting Prisma, 2003 ➔

² Kal, Doortje, *Kwartiermaken voor mensen met een verstandelijke beperking in Oud-West, praktijkvoorbeeld*, MOVISIE, 2008 ➔

*“Ik dacht dat ik toch best wel een aantal mensen om me heen had staan,
maar dan zie je hoe snel dat allemaal afbrokkelt. Binnen één jaar had ik bijna
niemand meer over en hoorde ik nergens meer bij.
Ik had schulden opgebouwd en durfde de deur niet meer uit. Ik wist echt niet meer tot
wie of wat ik me kon wenden.*

een deelnemer aan het MSS Eindhoven¹

46

6

De Wmo

47

De *Wet Maatschappelijke Ondersteuning* (Wmo) formuleert uitgangspunten waar de cliëntenbeweging, solidaire professionals en burgers lang voor gestreden hebben. Het is, zou je kunnen zeggen, de ontbrekende schakel binnen de vermaatschappelijking, waarmee wordt beoogd maatschappelijke uitsluiting tegen te gaan. Zorg dicht bij huis en maatschappelijke steun moeten een proces van patiënt naar burger vergemakkelijken, of voorkomen dat burgers patiënt worden. Lange tijd ging te weinig aandacht uit naar wat er maatschappelijk voor nodig is om sociale integratie en volwaardig burgerschap mogelijk te maken van mensen met een psychiatrische achtergrond of andere kwetsbare burgers. De Wmo heeft daar oog voor. Als het nodig is biedt de gemeente ondersteuning bij participatie. Een belangrijk uitgangspunt is dat iedereen mee kan doen. De wet maakt een lokale integrale aanpak mogelijk op de plek waar problemen worden gekend en geleefd, en overwonnen of leefbaar gemaakt moeten worden.

De centrale boodschap van kwartiermaken is dat vermaatschappelijking pas kans van slagen heeft als in de samenleving werkelijk ruimte wordt gemaakt voor mensen met handicaps of beperkingen. Om dat te bereiken zullen de belangen van de betrokkenen steeds opnieuw achterhaald, gearticuleerd en behartigd moeten worden. De Wmo biedt daarvoor een kader.

Participatiewet

De Wmo wordt ook wel een participatiewet genoemd. Deze participatie betreft drie zaken. Ten eerste moet de wet de participatie van kwetsbare groepen ondersteunen. Ten tweede moeten lokale Wmo-raden, waarin de doelgroepen vertegenwoordigd zijn, bij de vormgeving van het beleid betrokken worden. Ten derde wordt er een beroep gedaan op de participatie van de samenleving ten behoeve van de eerste doelstelling. Dit laatste wordt ook wel vertaald met dat de formele zorg de informele zorg (beter) moet mobiliseren en ondersteunen.

Maar anders dan waar de Wmo op koerst, zijn het in de praktijk vaak niet de sterkste schouders die de zwaarste lasten dragen. In haar proefschrift *De betekenis van nabijheid* concludeert Lilian Linders dat er sprake is van vraagverlegenheid, handelingsverlegenheid en acceptatieschroom.² Er bestaat onder burgers weerstand om informele zorg te vragen, maar ook om ongevraagd zorg te verlenen; en als de zorg wel wordt aangeboden heeft men moeite die te accepteren. Uit haar onderzoek blijkt voorts dat de weerstand om zorg te vragen of te ontvangen, bij de zorgafhankelijken onderling het minst groot is. Maar wie vanwege sociaal isolement of te sterke beperkingen geen gemakkelijke of vanzelfsprekende relaties heeft in de buurt, heeft minder of geen toegang tot het verkeer van geven en nemen.

Als oorzaken van de drievoudige verlegenheid noemt Linders het gehamer - ook in Wmo-verband - op zelfstandigheid en zelfredzaamheid en het negatieve beeld dat de gemiddelde burger heeft van de hulpvaardigheid in de samenleving. Het beeld bestaat dat mensen tegenwoordig nergens tijd meer voor hebben en vooral met zichzelf bezig zijn. Linders' onderzoek wijst, evenals dat van Engbersen e.a., uit dat dit beeld niet klopt. Die conclusie wordt door Gabriël van den Brink in zijn boek *Eigentijds idealisme. Een afrekening met het cynisme in Nederland* opnieuw onderbouwd.³

Voor allen die in het kader van de Wmo werken noemen we hier vier thema's die vanuit het gezichtspunt van kwartiermaken specifiek van belang zijn.

Schaamte over isolement leidt tot nog meer isolement

Soms is het leven van mensen met psychiatrische problemen vol van schaamte en daarmee gepaard gaande verschijnselen als zelfhaat, terugtrekgedrag, angst om op te vallen, aanpassingsgedrag, gebrek aan persoonlijke stellingname. Schaamte hoort bij een situatie waarin men zich er pijnlijk van bewust is, of in de veronderstelling verkeert, object te zijn van iemands beoordelende of afgewende blik. Mensen kunnen in zulke gevallen mechanismes ontwikkelen om zichzelf en anderen niet te laten merken dat ze slachtoffer zijn: ze desolideren met zichzelf, hun zelfgevoel verdwijnt, ze slikken hun woede in of richten die naar binnen. Voor het herstel, de terugkeer van de eigen stem, is een ander nodig, een luisteraar. Die speelt een actieve rol; hij is de noodzakelijke voorwaarde voor het tot stand komen van hernieuwde waardigheid en zingeving. Alleen daardoor kan de beschadigde identiteit van de verteller weer opnieuw worden opgebouwd en zijn bestaan richting geven.

In het kader van de Wmo is het belangrijk om te beseffen dat mensen in kwetsbare posities vaak moeite hebben om hun eigen kwalen en problemen, en de maatschappelijke drempels en ontoegankelijkheid te vertalen in termen van de instanties waarmee men van doen heeft. Een luisterende en open houding van professionals die in het kader van de Wmo werken, is essentieel.

Kracht en talent

Desondanks is er veel dat wèl gecommuniceerd kan worden. Mensen die werken vanuit de Wmo moeten niet alleen gevoeligheid voor uitsluiting en kwetsbaarheid tonen, maar ook investeren in het leren kennen, aanmoedigen en ondersteunen van de kracht en het talent van de doelgroepen. Kwartiermakers zouden beleidsmakers en Wmo-functionarissen voorbeelden van *meedoen en erbij horen* kunnen laten zien als praktijken die ten volle ondersteuning en navolging verdienen. De Landelijke Federatie Ongebonden Schilvoorzieningen (LFOS) heeft in december 2011 een boekje uitgebracht waarin een aantal van zulke praktijken wordt geëtaleerd. LFOS behartigt de belangen van tientallen kleinschalige, onafhankelijke en cliëntgestuurde organisaties in de geestelijke gezondheidszorg, waarmee ze 'het strijdbare alternatief van de menselijke maat' vertegenwoordigt.⁴

De LFOS-projecten laten zien dat actief burgerschap vaak ontstaat los van, of zelfs in reactie op wat een overheid of professionele organisatie doet of laat. Ruimte laten, zo nodig ondersteunen en faciliteren, is dikwijls belangrijker dan sturen of regisseren. Overigens heeft het doorschuiven naar de gemeenten van taken die via de AWBZ werden gefinancierd, diverse LFOS-leden de kop gekost. Vaak moet nu subsidie worden aangevraagd bij verschillende gemeenten, waarmee de bureaucratische rompslomp enorm is toegenomen.

Nadruk op zelfredzaamheid riskant

Zelfredzaamheid, en de bevordering ervan is een centraal motto binnen de Wmo. Maar dat kan ook een valkuil zijn. Bevordering van zelfredzaamheid staat tegenover een beleid van betutteling en verafhankelijking. Hoe goed het ook is om daar afstand van te nemen, voor mensen met langdurig psychiatrische problematiek of andere mensen in de knel is autonomie niet iets wat er zomaar is. Wanneer aan het Wmo-loket te zeer of te snel uitgegaan wordt van zelfredzaamheid, werkt deze ideologie verwaarlozing in de hand. Mensen worden dan aan hun lot overgelaten. Bovendien: niet iedereen zal naar het loket komen.

Er is een onderzoekende, geduldige, volhardende en *outreachinge* houding nodig om erachter te komen waar iemands verlangen naar uit gaat. En hoe bijvoorbeeld een maatjesproject of vriendendienst, het buurtcentrum, de kerk of moskee, de sportclub of (vrijwilligers)werk daarin van betekenis kunnen zijn. Kwartiermakers pleiten daarom ook in Wmo-verband voor de *presentiebenadering*. Presentiebeoefenaars erkennen dat niet alles maakbaar is. Het naast degene blijven staan die (voorlopig) niet uit zijn benarde positie te helpen lijkt, is misschien wel de moeilijkste opgave. Toch verleent deze houding waardigheid aan hen die zich zo vaak als 'sociaal overbodig' voelen weggezet.

Herstel van wederkerigheid

Als de Wmo het meedoen mogelijk maken als doel serieus neemt, moet dat ook opgevat worden als een streven naar herstel van *wederkerigheid*, een herstel van contact en verbroken relaties tussen wijs en dwaas, ziek en gezond, arm en rijk, wit en gekleurd, jong en oud, kwetsbaar en weerbaar. Maar is dit herstel niet een utopie? Zijn burgers te bewegen om uit vrije wil mentor te worden, maatje of buddy, huisbezoeker? Wil men wel van betekenis zijn voor een medeburger in een kwetsbare positie, zodat hij of zij ook kans krijgt op een betekenisvol leven?

Wel degelijk, blijkt in de praktijk en uit het eerder genoemde onderzoek. Juist deze vorm van één op één vrijwilligerswerk zit stevig in de lift, op voorwaarde dat ze plaatsvindt binnen een stevige en inspirerende professionele infrastructuur. Het één op één contact blijkt zowel emotioneel te boeien (zin te geven), als cognitief interessant te zijn (de wereld uit een ander perspectief te leren kennen). Er is echter ook reden voor ongerustheid. Het maatschappelijke klimaat kent een onderstroom van verharding, angst voor het vreemde en ongestuurdheid. Kwartiermakers willen deze onderstroom niet op z'n beloop laten, maar een barrière opwerpen tegen onverschilligheid en onzorgvuldigheid.

Kwartiermaken en de Wmo-werkplaatsen

In Nederland zijn zeven zogenaamde Wmo-werkplaatsen, die ontwikkelingen in het kader van de Wmo met onderzoek volgen en professionals ondersteunen bij het werken in het kader van de Wmo. Hierbij wordt ook aandacht besteed aan de rol en betekenis van kwartiermaken. In de werkplaatsen worden nieuwe werkvormen voor zorg en welzijn gezocht, (door)ontwikkeld en geëvalueerd. De resultaten daarvan worden beschikbaar gesteld aan gemeenten, organisaties uit de zorg- en welzijnssector en andere belangstellenden. Daarnaast worden de resultaten vertaald naar opleidingen. De Wmo-werkplaatsen bevinden zich in de regio's Amsterdam, Twente, Groningen-Drenthe, Arnhem-Nijmegen, Noord-Brabant, Rotterdam en Utrecht.⁵

¹ uit: Van Bergen, Annemarie, Karin Sok m.m.v. Hanneke Henkens. *Buitengewoon. Kwartiermaken en ervaringsdeskundigheid in maatschappelijke steunsystemen*. MOVISIE, 2008 [www.movisie.nl/smartsite.dws?ch=def&id=132472]

² Linders, Lilian, *De betekenis van nabijheid. Een onderzoek naar informele zorg in een volksbuurt*. Sdu uitgeverij, 2010

³ Engbersen, Godfried, 'Solidariteit, kwetsbare groepen en verzorgingsstaat', in: A. Komter, J. Burgers en G. Engbersen (red.), *Het cement van de samenleving. Een verkennende studie over solidariteit en cohesie*. Amsterdam University Press, 2000.

Brink, Gabriël van den, *Eigentijds idealisme. Een afrekening met het cynisme in Nederland*, Amsterdam University Press, 2012.

⁴ Besseling, John en Marlou Ruijter, *Op eigen wijze. 24 organisaties voor en door cliënten van de Geestelijke Gezondheidszorg*. Uitgeverij Tobi Vroegh, 2011

⁵ [www.wmowerkplaatsen.nl]

Zonder perspectief vaart niemand wel

In gesprek met kwartiermaakster Hilleke Linthorst

Hilleke Linthorst is sinds 2007 kwartiermaakster in Almere vanuit Kwintes, een Regionale Instelling voor Beschermd Wonen.

Een pilot *Kwartiermaken in de Wmo*

De landelijke overheid nodigde in 2006 gemeenten uit om mee te doen aan een *Wmo-pilot*. Met 16 andere gemeenten werd Almere uitgekozen tot *Wmo-pilot*gemeente. Hilleke Linthorst schreef op uitnodiging van de regionale instelling voor beschermd wonen Kwintes in Almere Haven een voorstel *Kwartiermaken*. Haar verhaal is een aanstekelijk voorbeeld van hoe de doelstelling van de Wmo om verschillende groepen burgers bij elkaar te brengen opdat ze elkaar kunnen ondersteunen, dankzij een goede begeleiding in praktijk kan worden gebracht.

Hilleke is van huis uit cultureel antropologe en deed hiervoor veldwerk in Latijns Amerika, wat haar naar eigen zeggen een goede achtergrond verschaft voor haar huidige kwartiermaakwerk: 'Antropologen gaan uit van de kracht van de gene die een vraag stelt. De regie moet voor minstens 70% liggen in handen van de betrokkene, anders blijft deze geen eigenaar van het aan de orde gestelde probleem en daarmee ook niet van de oplossing. De Wmo wil de participatie van mensen bevorderen. Daarvoor moet je aansluiten bij wat mensen kunnen en willen, en bij wat zinvol is; dat heeft iets weg van ontwikkelingssamenwerking.'

Hilleke: "De verhouding Wmo-AWBZ is wat ongemakkelijk. De Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten en de eraan gekoppelde indicatie gaat uit van wat mensen niet kunnen, van hun ziektes en gebreken. Deze focus bevordert de maatschappelijke deelname niet. Het is daarom goed dat de Wmo er is: die zet in op *empowerment*. Mensen met een psychiatrische achtergrond hebben vaak weinig vertrouwen in anderen en zichzelf. Hun vertrouwen in de samenleving is geschokt. Ze voelen zich in de steek gelaten en gediscrimineerd. Om het vertrouwen in anderen, de samenleving en zichzelf te herstellen moet ik als kwartiermaker 100% betrouwbaar zijn in het contact en laten merken dat ik met recht geloof in hun talenten en kracht.

Leen geen mening, oordeel zelf

De Mensenbieb is een methode om contact te leggen met mensen waarover dikwijls vooropgezette ideeën en oordelen bestaan. Het idee van De Mensenbieb is ontwikkeld in het vluchtelingenwerk. Zoals iemand bij een bibliotheek een boek of een cd leent, leent hij bij De Mensenbieb een bijzonder mens voor een speciale ontmoeting.

De Mensenbieb is gebaseerd op het gegeven dat mensen in het algemeen nieuwsgierig naar de ander zijn. Maar het is niet altijd eenvoudig om die ander te ontmoeten. Nieuwsgierigheid kan bovendien geremd worden doordat men bepaalde vooroordelen heeft - onbekend maakt immers argwanend.

**Hèt instrument om vooroorde-
len te doorbreken, is humor.
Dus worden bezoekers tijdens
de mensenbieb gelokt met vrij-
moedige vooroordelen op uit-
deelstickers en sandwichbor-
den. De oproep aan bezoekers
en passanten luidt: *leen geen
mening, oordeel zelf. Dat werkt.*
De Mensenbieb is positief,
ludiek, prikkelend, ontspannend
en grappig.**

**Tijdens een uitleensessie (met
koffie) ontmoet de bieb-bezoe-
ker, door bemiddeling van een
'bibliothecaris', iemand die kan
verhalen over vreemde en bij-
zondere ervaringen, die bij
nader inzien misschien toch
niet zó vreemd zijn.
Doordat de ontmoeting plaats-
vindt in de context van een één-
malige gebeurtenis, is het voor
alle betrokkenen minder eng.
Plaats van handeling voor De
Mensenbieb kan overal zijn: een
bibliotheek, een buurthuis, een
bedrijfskantine, een openlucht-
festival, een beurs. Eigenlijk
overal waar veel mensen onge-
haast bijeen komen.**

[www.mensenbieb.nl]

[www.mensenbiebhaarlem.nl]

[www.mensenbiebamsterdam.nl]

De Wmo begon in Almere-Haven en mikt op mensen die weer willen of zouden kunnen participeren in de samenleving, maar de weg niet (meer) weten. Vaak lijkt sociale en economische uitsluiting hun lot. Het begon in Haven omdat dit een 'zwakke wijk' is met een cultuur van armoede en een zeer gering ondersteuningsaanbod. Een van de doelen van de *pilot* was dat mensen zich gehoord en gezien gingen voelen, en binnen hun context begrepen, zodat ze mee vorm konden gaan geven aan een ondersteuningsaanbod dat hen paste. De buurtcentra van de bestaande welzijnsinstelling bereikten de zwakste lagen van de bevolking niet en waren daar ook niet voor toegerust. Inmiddels zoeken we de samenwerking op, evenals met andere partijen in de samenleving, om het aanbod te kunnen complementeren en te laten aansluiten. Kwintes zelf is ook doelgroep van kwartiermaken. Het kost veel energie om de woonondersteuners mee te nemen in de oriëntatie op wat bij 'hun bewoners' en in de buurt mogelijk is. Er is daartoe inmiddels een kwartiermakerscursus ontwikkeld. Die cultuuromslag is ingewikkeld.

Projecten

Wie ben jij anders dan ik; het leesouderarrangement

Op de lagere scholen bestond een tekort aan leesmoeders en -vaders. Onder de mensen met een psychiatrische achtergrond waren er met onderwijservaring die behoefte voelden om weer werkervaring op scholen op te bouwen. Zij zijn uitgenodigd zich aan te bieden als leesouder op school, en werden aangenomen. Het onmiddellijke effect hiervan was dat zij direct op straat werden gezien en herkend als mensen die zich inzetten voor de samenleving. Daarmee was ook hun isolement doorbroken. De kinderen vonden hen soms wel apart, maar ook talentvol en niet eng. Ook (professionele) kunstenaars met een psychiatrische achtergrond geven inmiddels, met ondersteuning, kunstonderwijs aan de bovenbouwers op het activiteitencentrum van Kwintes.

Eigen tuintje eerst

Mensen met psychische of fysieke problemen zijn soms niet in staat hun tuintje zelf bij te houden. De verwaarloosde tuintjes roepen ergernis op in de buurt en bij henzelf. In deze groep zijn er echter ook mensen die met ondersteuning graag hun eigen en andermans tuinen zouden opknappen.

De Groenschool (lager beroeps onderwijs) in Almere heeft te maken met vroegtijdige schoolverlaters. De schooluitvallers, die vaak kampen met een laag zelfbeeld, worden als vrijwilliger ingezet om deze tuintjes samen met de bovengenoemde buurtgenoten op te knappen. Zo werken deze jongeren aan hun CV. De woningcorporatie, die baat heeft bij een opgeknapte buurt, zag het belang van dit arrangement en draagt daaraan bij. Door de opgeknapte tuintjes verbetert de relatie met de buurt en tussen allerlei mensen onderling.

Een extra meerwaarde van dit project is dat er een cultuur van tolerantie wordt gevoed. Door samen dingen te doen wordt betrokkenheid gegenereerd: van de schijnbaar afgeschreven jongeren zelf, van de bewoners met een handicap en van de soms onverschillige samenleving. Op basis van wat er gebeurt ontstaat tolerantie. De vraag is steeds wat je bij kunt dragen aan de samenleving en het samen-leven - als kwetsbare burger en als draagkrachtige burger. Het gaat om perspectief bieden. Zonder perspectief vaart niemand wel. Door een traject uit te zetten, het netwerk uit te breiden, meer keuzes mogelijk te maken, krijgen mensen weer hoop en energie.

We doen soortgelijke projecten ook op het gebied van catering, en van fotografie en film. Voor de gemeente is het belangrijk te weten wat er allemaal plaatsvindt en wat de investering in deze projecten oplevert, zodat ze die beter kunnen blijven ondersteunen. We proberen duidelijk te maken dat het, als je mensen verwaarloost, op den duur veel duurder uitpakt.

Wie schrijft die blijft

In Almere wordt door allerlei instanties geconstateerd dat de (jonge) stagiaires van de Openbare Scholen Gemeenschap de Meergronden (VWO, HAVO, VMBO en LWO) doorgaans geen idee hebben hoe ze zich verdienstelijk kunnen maken. Op de school bestaat de vraag hoe ze hun leerlingen het best kunnen voorbereiden op een stageplaats. Stagiaires bleken vaak belemmerende stigmatiserende aannames te koesteren over de doelgroep 'mensen met een psychiatrische achtergrond'. Om die reden is de cursus *Wie schrijft, die blijft* ontwikkeld.

De bedoeling van deze cursus is dat de leerlingen ontdekken wie ze zijn, welke talenten ze in huis hebben, en hoe ze gezien worden door deelnemers en teamleden. Ook leren ze reflecteren en schriftelijk rapporteren. Mensen met een GGz-achtergrond en 'reïntegranten' zijn medecursusleider. Alle vaardigheden worden bijgebracht om door te groeien in dit werkveld. Stagiaires kunnen zodoende kennis maken met de doelgroep en met het werken in de zorg. Zij zijn daardoor beter voorbereid op hun toekomstige stage omdat ze al één of twee opdrachten hebben voorbereid en uitgeprobeerd. Ze leren bovendien reflecteren en schriftelijk rapporteren. Ten slotte ontdekken de stagiaires hoe belangrijk het is op tijd ondersteuning te zoeken, en waar deze te vinden is als de eigen problemen te groot zijn.

In de *Week van de Psychiatrie* vertellen cliënten hun levensverhaal, en wat vroegtijdige hulp hen aan ellende had kunnen schelen. Deze week vindt plaats nadat de studenten deze mensen hebben leren kennen als goede cursusleiders. Deelnemende organisaties zijn het DAC Jan Steen Almere, schrijfster Ilse Ooijevaar-Ruyters, Openbare Scholengemeenschap Meergronden en Kwintes. De Meergronden is inmiddels heel blij met deze nieuwe invulling voor de cursus '*Beroepsgerichte Praktijkondersteuning*'.

Niet de methode maar de mens

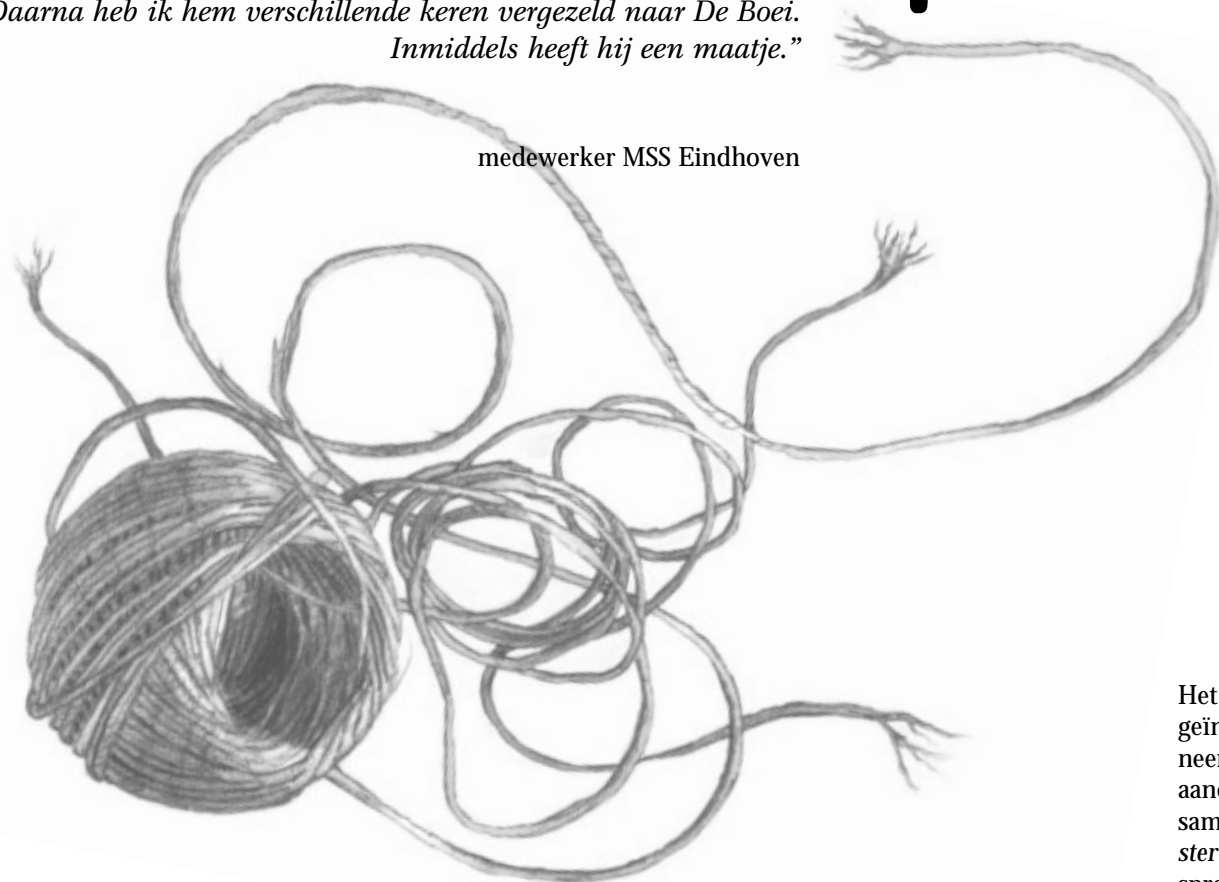
Het is niet eenvoudig om de benaderingswijze te bestendigen van waaruit deze projecten en methodieken zijn vormgegeven. De vraag blijft hoe professionals op alle niveaus het tussen de oren krijgen iets buiten de orde te doen voor een buitengewone ander en te leren denken in coalitieverband.

Er is de laatste jaren zowat in alle sectoren ontzettend gehamerd op het werken volgens protocollen. Maar werken volgens protocollen is vaak niet klantgericht. Niet de methode moet centraal staan maar de mens. Er moet iemand zijn die iets in jou ziet, in jou gelooft, die geïnteresseerd is in jouw welzijn.”

“Via maatschappelijk werk kom ik bij een man die schulden heeft. Ik heb eerst een paar keer bij hem thuis koffie gedronken voordat wij aan de praat raakten. Toen zijn werk ophield - hij is ruim zestig - wist hij niet meer hoe hij zijn sociale leven moest organiseren, en vervolgens raakte hij zelf in het slop. Hij zat maar op de bank, verzorgde zichzelf nauwelijks en maakte de post niet meer open.

Langzaam zijn we begonnen met het ordenen van de spullen en heb ik hem gevraagd of we een keer koffie zouden drinken in het dorp. Daarna heb ik hem verschillende keren vergezeld naar De Boei. Inmiddels heeft hij een maatje.”

medewerker MSS Eindhoven

7

Maatschappelijke -pelijke steun -systemen

Het concept van een *maatschappelijke steunsysteem* werd in 1996 in een artikel in het tijdschrift *Passage* geïntroduceerd in Nederland.¹ Onder een maatschappelijk steunsysteem wordt verstaan: een gecoördineerd netwerk van personen, diensten en voorzieningen, waarvan mensen met ernstige psychiatrische aandoeningen zelf deel uitmaken, en dat hen op formele en informele manier ondersteunt om in de samenleving te participeren. De titel van het betreffende artikel, ‘*Een maatschappelijk steunsysteem: venster op de wereld?*’ geeft de opvattingen van dat moment aardig weer. De GGz waagde in die jaren de sprong richting samenleving, en maatschappelijke organisaties werden geacht ook een ondersteunende rol te kunnen spelen in het leven van cliënten, zij het onder regie van de GGz.

In de praktijk

Inmiddels zijn er op tal van plaatsen maatschappelijke steunsystemen ontstaan waar mensen uit de doelgroep praktisch hulp en steun krijgen op één of meerdere levensgebieden. De projecten verschillen sterk van doelstelling en techniek. Per project werken tussen de drie en de vijftien organisaties samen. De rol van kartrekker wordt meestal vervuld door een GGz-instelling of de gemeente.² De definitie van het concept 'maatschappelijk steunsysteem' (MSS) is breed genoeg om meerdere invullingen toe te laten. En die zijn er dan ook. Bekend is de *netwerktafel*, die in Den Haag ontwikkeld werd, en als model inmiddels op veel plaatsen is overgenomen.³ Op geleide van de vraag van een cliënt wordt een netwerk ontwikkeld van organisaties die voor de cliënt van betekenis kunnen zijn op het gebied van dag- of vrije tijdsbesteding en vrijwilligerswerk. De cliënt bespreekt zelf of via een hulpverlener zijn wensen tijdens de maandelijkse netwerkbijeenkomsten, de netwerktafels. Idealiter zijn er vertegenwoordigers van organisaties aanwezig die de plaatselijke mogelijkheden goed kennen. Als de cliënt aanwezig is worden de mogelijkheden met hem besproken. Als hij er niet is, wordt hij via zijn hulpverlener op de hoogte gesteld. Voor de toeleiding van cliënten naar deze organisaties worden familie of vrienden ingeschakeld, of de hulpverlener vergezelt de cliënt.

Nieuwe inzichten

Sinds 1996 is de herstelbeweging gegroeid en is inzicht in, en besef van de eigen rol van cliënten en ervaringsdeskundigen in herstelprocessen enorm toegenomen. In het licht van die ontwikkeling is het concept van maatschappelijke steunsystemen aan herziening toe.

Jos Droës geeft daar een aanzet toe in zijn artikel *Maatschappelijke steunsystemen: van probleem naar perspectief*. 'Het ziet er naar uit dat veel MSS-initiatieven slachtoffer zijn geworden van een bekende hulpverlenersval: de hulpverlening organiseert, de cliënt gebruikt. Het zou andersom moeten zijn: de cliënt doet het, de hulpverlening ondersteunt'.⁴ Hoe zou een MSS er dan uitzien? 'Ten eerste: de cliënt zorgt, eventueel met onze hulp, voor de harde kern van zijn eigen steunsysteem. Dat zijn, behalve zichzelf: familieleden, vrienden, bekenden en hulpverleners die belangrijk voor hem zijn. Deze kern kan worden ondersteund, uitgebreid en gefaciliteerd door kwartiermakers, hulpverleners en instanties. Als dat gebeurt ontstaat een maatschappelijk steunsysteem. Ten tweede: cliënten nemen als ervaringsdeskundige werkers deel in een maatschappelijk steunsysteem van anderen. Dat heeft niet alleen het voordeel dat er ervaringskennis in het steunsysteem aanwezig is, maar het benadrukt ook de wederzijdsheid van steunsystemen. Het laat zien dat cliënten niet alleen iets krijgen maar ook iets te bieden hebben.' De vraag kan wel gesteld worden of het netwerkconcept

van Droës er niet teveel vanuit gaat dat kwetsbare mensen in staat zijn een netwerk te mobiliseren.

Vanuit cliënten gedacht

De ervaring leert dat de problemen die in veel netwerkconcepten ter tafel komen, vaker een afspiegeling zijn van hoezeer betrokken instanties en organisaties langs elkaar heen werken, dan van de werkelijke noden van de doelgroep. Een maatschappelijk steunsysteem zou eerst en vooral moeten bestaan uit presente werkers, die oog hebben voor wat in het geding is voor de cliënt en voor wat er beschikbaar is aan formele en informele hulpbronnen. De rol van kwartiermakers kan zich in het verlengde daarvan richten op de bemiddeling van de vraag van de cliënt naar deze hulpbronnen, of die zich nu in een netwerk hebben georganiseerd of niet.

In Eindhoven functioneert een maatschappelijk steunsysteem dat niet uitgaat van het aanbod van voorzieningen en de coördinatie van ondersteuning, maar van de beschikbaarheid van de medewerkers van het maatschappelijk steunsysteem voor kwetsbare wijkbewoners.⁵ Die ondersteunen wijkbewoners ongeacht het feit of zij nu wel of niet geïndiceerd zijn voor hulp van deze of gene organisatie. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen de wijze waarop de bewoner zijn problemen ervaart, en de problemen die organisaties hebben met de cliënt/bewoner zoals huurachterstand en/of overlast, schulden, te weinig inzet om werk te vinden etc. Dit onderscheid is van belang om aan te kunnen sluiten bij de cliënt, samen op te trekken in het ontwarren van zijn problemen en die van anderen, en zicht te krijgen op oplossingen. Vaak is dat niet eenvoudig, maar het is altijd de moeite waard.

In 2005 maakte Remy Vlek de documentaire 'Vreemde gasten' waarin kwartiermaakster Sabine te Woerd gevolgd wordt, samen met Sunny en Martine - destijds beiden bewoners van de GGz-woonvoorziening De Aak in Osdorp. In de documentaire maak je mee hoe verschillende initiatieven van de dames contacten met buurtbewoners tot stand brengen die nu eens niet in de eerste plaats draaien om het anderszijn van cliënten. Het enthousiasme van Sunny en Martine, en hun vastberadenheid om een plek te creëren waar ze uit de voeten kunnen met hun eigen talenten, is heel aanstekelijk. Het is spannend om te zien wat voor weerstand ze van buurtbewoners tegenkomen, en hoe ze die weten te overwinnen. Zodat zelfs de psychiater aan het eind van de film zegt: 'Sunny, jij hebt me laten zien dat er meer kan dan ik voor mogelijk hield.'

[www.filmwerk-remyvlak.nl]

Keer op keer wordt bewezen dat de ontmoeting met mensen die psychiatrische problematiek met zich meedragen, helpt om vastgeroeste vooroordelen te doorbreken. Maar het is niet altijd doenlijk om zulke ontmoetingen te organiseren. Dan kan het een uitkomst zijn om een film te laten zien.

Vreemde gasten

¹ Weeghel, Jaap van, 'Een maatschappelijk steunsysteem: venster op de wereld?', *Passage. Tijdschrift voor Rehabilitatie*, december 1996

² Verschelling, Marjoke en Simone van de Lindt, *Handreiking Maatschappelijke Steunsystemen. Samenwerken aan participatie van mensen met een psychische kwetsbaarheid*, MOVISIE/Trimbos-instituut i.o.v. Platform Herstel en Burgerschap van GGz Nederland

³ Van de Pol, Henriëtte i.s.m. Els Dreijer en Barbara Cornelissen, *Weer meedoen. Ervaringen met het Haags maatschappelijk steunsysteem: de werktafelmethodiek*, december 2010

⁴ Droës, Jos, 'Maatschappelijke steunsystemen: van probleem naar perspectief', *Passage. Tijdschrift voor Rehabilitatie*, december 2010

⁵ Van Bergen, Annemarie, Karin Sok m.m.v. Hanneke Henkens. *Buitengewoon. Kwartiermaken en ervaringsdeskundigheid in maatschappelijke steunsystemen*. MOVISIE, 2008 [www.movisie.nl/smartsite.dws?ch=def&id=132472]

Sok, Karin, *Maatschappelijke Steunsystemen (MSS) Eindhoven en randgemeenten, praktijkvoorbeeld*, MOVISIE, 2009 [www.movisie.nl/smartsite.dws?ch=def&id=135261]

Aan de slag!

Het MSS Eindhoven

Sinds 2005 kent Eindhoven en omgeving een maatschappelijk steunsysteem met een uitgesproken en bijzondere aanpak.¹ In totaal zijn er in Eindhoven en omstreken op acht plekken maatschappelijke steunsystemen. Een koppel van ervaringsdeskundigen en kwartiermakers - de laatstgenoemden hebben vaak een hulpverlenersachtergrond - maakt prominent deel uit van het MSS. De werkwijze wordt gekenmerkt door het feit dat de medewerkers beschikbaar zijn op de momenten dat kwetsbare bewoners hen nodig hebben, aansluiting zoeken bij de wijze waarop de bewoner zijn situatie ervaart, en *empowerment* bevorderen.

Ontkokering van de zorg

De werkwijze van de medewerkers van het MSS Eindhoven e.o. is een voorbeeld van ontokerde zorg. Als een maatschappelijk werker, een consulent van de woningbouwcorporatie of een wijkagent een beroep op hen doet, gaan zij samen met hen op pad. Bewoners en cliënten worden dus niet overgedragen, maar de medewerkers blijven gezamenlijk verantwoordelijk. Deze werkwijze heeft als voordeel dat medewerkers inzicht krijgen in elkaars werkwijze, hun expertise met elkaar delen en bereid zijn over de grenzen van hun organisatie heen te denken en te doen. In de loop van de tijd vormen zij met elkaar een netwerk met korte lijnen.

Herstelondersteunende zorg

Goede samenwerking en ontokerde zorg leiden nog niet automatisch tot zorg die aansluit bij de behoefte van de kwetsbare bewoner. Hoe kan het proces van organisatiegebonden naar wijkgericht werken radicaal worden bevorderd?

Als instrument om dit proces te begeleiden wordt er gewerkt met zogeheten 'COP's'.² Deze *Communities-of-Practice* zijn een soort leergemeenschappen waarin iedere deelnemer zijn eigen ervaringen en perspectief inbrengt. Gezamenlijk zetten de deelnemers dit om in gedeelde kennis over wat werkt in de praktijk. Deelnemers van de COP's zijn op de eerste plaats medewerkers uit het netwerk van het MSS. Naast medewerkers GGz (woonbegeleiding, casemanagement en medewerkers dagbesteding) zijn dat Buurtzorg Eindhoven, Lunet zorg, maatschappelijk werk, woningcorporaties en welzijnswerk. Centraal in de COP's staat de bespreking van casuïstiek.

Een eerste stap in de analyse van de casus is onderscheid te maken vanuit welk perspectief de casus is beschreven: dat van de cliënt, van de hulpverlener of van organisaties (bijvoorbeeld bij huurachterstand, schulden, overlast etc.) Dat onderscheid is belangrijk om vervolgens te bekijken hoe de cliënt zijn situatie ziet, wat hij als problematisch ervaart, wat zijn behoeften zijn en hoe hij aankijkt tegen de problemen

die anderen met hem hebben. Voordat besproken wordt waar mogelijkheden liggen voor de ondersteuning van de cliënt, wordt eerst geprobeerd zicht te krijgen op het persoonlijk steunsysteem van de cliënt. Welke rol kan dat spelen en waar liggen de kansen om het *empowerment* van de cliënt te bevorderen. Uiteindelijk bespreken we wie wat kan doen, indien nodig in samenwerking met andere organisaties. De bespreking van de casuïstiek in bovenstaande stappen is bedoeld om het denken in termen van diagnostiek los te laten ten gunste van een 'leefwereldbenadering'. Er moet voorkomen worden dat er tien hulpverleners actief zijn rond een 'casus'. Idealiter heeft de cliënt in hoofdzaak met één hulpverlener of begeleider te maken, die ervoor zorgt dat de ondersteuning (ook van derden) afgestemd wordt op de bewoner.

Bouwgroepen

Herstelondersteuning heeft alles te maken met het ver- of terugkrijgen van grip op het eigen leven, een leven onder eigen regie. Daarom wordt er eerst gekeken naar het persoonlijk steunsysteem van de cliënt en de mogelijkheden om dat indien nodig te versterken. Daarnaast wordt onderzocht wat dan nog aanvullend aan formele hulp nodig is. In het verlengde van de individuele ondersteuning worden bewoners ertoe uitgenodigd deel te nemen aan een zogenaamde *bouwgroep* waar zij steun kunnen vinden bij elkaar, en gezamenlijk onderzoeken wat er nodig is om zich beter thuis te voelen in de wijk, of om weer een rol van betekenis te spelen in de samenleving. Een medewerkster van Turkse origine vertelt:

'Bij de Turkse vrouwen in de wijk waar ik werk, zie ik veel van mijn vroegere leven terug: geen werk buitenshuis, weinig omhanden, niet georiënteerd op de school van hun kinderen of op de samenleving. Ik moedig hen aan een sociaal leven te leiden in het belang van zichzelf en hun kinderen. Ik heb een voorbeeldfunctie voor hen. De vrouwen herkennen zich in mijn geschiedenis. Samen met Welzijn en de GGD organiseer ik informatieve bijeenkomsten waarvan de onderwerpen door de vrouwen zelf worden aangedragen. Omdat veel vrouwen depressieve klachten hebben, is dat een terugkerend onderwerp, maar er is evenveel vraag naar informatie over de puberteit, over regelgeving, over het leven als alleenwonende vrouw, over schoolkeuze etc. Met deze bijeenkomsten beogen we de buitenwereld naar binnen te halen. Maar we doen ook het omgekeerde; we organiseren regelmatig uitstapjes naar bijvoorbeeld een verzorgings- en verpleeghuis of de meubelshowroom van Piet Hein van Eek in de aangrenzende wijk. Met elkaar de samenleving (weer) leren kennen zodat je ermee vertrouwd raakt. Ik vind het belangrijk dat de vrouwen zich thuis voelen in De Tulp maar we houden onze schoenen aan. Dat wil ik, om te onderstrepen dat het een openbare ruimte is voor de hele buurt.'

¹ Het MSS Eindhoven maakt deel uit van het transitieproject *Werk voor ervaringsdeskundigen* (2008-2010) en het *Verbreidingstraject* (2010-2012). Doelstelling van het transitieproject is: (1) het ontwikkelen van herstelondersteunende zorg, en (2) werk maken van ervaringsdeskundigheid door opleiding, werk en beroepsontwikkeling. Bij het verbredingsproject (2010-2012) gaat het om herstelondersteuning in de wijk door de GGz in samenwerking met derden: maatschappelijk werk, woningcorporaties, politie etc.

² Wenger, Etienne, *Communities of Practice: Learning, Meaning, and Identity*, Cambridge University Press, 1998. Een Community of Practice (COP) is volgens Wenger 'een groep mensen die een belang, een vraagstuk of een passie voor een bepaald onderwerp deelt en die kennis en expertise op dit gebied verdiept door voortdurend met elkaar daarover in gesprek te gaan.'

“Ik heb het erg leuk gevonden. Ik vond het erg fijn. En het was echt iets om naar uit te kijken. En, als we samen buiten de deur zaten, ergens in dat café of in een koffiegelegenheid was het erg leuk. Ja, je had echt een apart gevoel van binnen zeg maar. Van, ik ben er even uit. Het lijkt wel of ik even heel kort op vakantie ben. De vriendendiensten geven je hoop. Dat er toch nog iets is in het leven wat een beetje... ja hoopvol is. Wat een beetje leuk is en een beetje gezelligheid geeft. Een beetje... wat met sociaalheid heeft te maken. Want het probleem is, als je eenzaam bent dan ben je niet zo gesocialiseerd. Je kunt niet zo makkelijk vrienden maken.

Dirk¹

‘Je denkt dat je meer kunt betekenen dan je betekent, maar je betekent misschien wel meer dan je denkt dat je betekent. Je bent misschien gewend dat het allemaal met het grote gebaar moet, maar vergeet soms dat het juist het hele simpele is dat de wereld in beweging kan zetten.’

Luuk Kortekaas, vrijwilliger bij de Vriendendienst Den Haag²

8

Vrienden -diensten

Op 12 oktober 2007 werd de *Coalitie voor Inclusie* opgericht. In haar *Manifest* stelt de coalitie dat apart staan, het gevoel dat het niet vanzelfsprekend is dat je erbij hoort, het ergste is dat een mens kan overkomen. Het aan de kant staan van bepaalde groepen is ook slecht voor de samenleving. Als groepen in de samenleving gescheiden optrekken is er alle ruimte voor vooroordelen. Maak de samenleving socialer en gastvrijer. Daarmee wordt ze veerkrachtiger en vitaler.³

De vicieuze cirkel

Vriendendiensten proberen met het mobiliseren van maatjes ervoor te zorgen dat mensen niet langer aan de kant staan. Het kwartiermaak-adagium - werken aan betrokkenheid van instituties, maar ook van burgers in de samenleving - wordt door Vriendendiensten op indrukwekkende wijze gerealiseerd.

We kennen het fenomeen van de vicieuze cirkel: bestaande vooroordelen staan integratie en participatie in de weg, maar juist het niet deelnemen van de doelgroep aan het maatschappelijk verkeer houdt de vooroordelen verder in stand en versterkt ze. Vriendendiensten brengen mensen onder de mensen, ze vormen een brug tussen gewone en bijzondere mensen, en leveren op hun manier een bijdrage in de strijd tegen de apartheid in de samenleving.

De oprichting van de Amsterdamse Vriendendiensten was begin jaren negentig een antwoord op wat als een belangrijke wens naar voren kwam uit een enquête onder DAC-bezoekers en andere cliënten: het hebben van een maatje, iemand van *buiten* de geestelijke gezondheidszorg die hen zou kunnen vergezellen in de vaak als onherbergzaam ervaren wereld. Mensen met langdurig psychiatrische problemen hadden grote behoefte aan meer mogelijkheden om zich als geïntegreerde (mede)Amsterdammers te bewegen in een omgeving naar eigen keuze.

Een groot goed

Vriendendiensten houden er rekening mee dat 'sociale steun' ook kan kwetsen, dat de maatschappelijke identiteit van 'steunzoekers' negatief is beladen. Daarom is de *presentiebenadering* voor Vriendendiensten van groot belang. De theorie van de presentie heeft juist het behoud of het herstel van de waardigheid op het oog van mensen wier leven verre van standaard verloopt, en die misschien in een volstrekt isolement leven. Het aanbod om met elkaar op te trekken is dan een groot goed, en kan helpen om 'meer mens te worden'. Het gaat bij presentie om het herstel van contact tussen kwetsbare en weerbare mensen, in beginsel dus om *solidariteit*. Het 'gewoon leuke dingen doen' of misschien 'gewoon dingen samen doen' is essentieel: niet alles is met praten op te lossen en bovendien vinden onder het samen dingen doen de meest verrassende gesprekken plaats. De waarde van Vriendendiensten wordt niet bepaald door het geijkte 'voor wat hoort wat' of door het 'met gelijke munt betalen'. Vriendendiensten vertegenwoordigen een ongemunte waarde. Als zodanig doorkruisen Vriendendiensten de door de markt gedicteerde orde. Het aanbod van Vriendendiensten berust niet zomaar, of meteen, op wederkerigheid. De zorgzame burger ervaart dat hij naar zijn eigen waarden handelt en daarmee een gevoel van integriteit en identiteit bewaart, een gevoel van verbondenheid. Hij laat op zijn manier zien dat de samenleving zonder altruïsme niet kan functioneren. Daarmee kan hij ook andere burgers inspireren tot betrokkenheid.⁴

Herstel van wederkerigheid

Overigens zijn Vriendendiensten er wel degelijk op uit deelnemers binnen hun eigen mogelijkheden te activeren. Een maatje dat present is voor zijn deelnemer, aansluit bij zijn of haar leefwereld, aanbiedt om 'samen dingen te doen', draagt bij aan de uitbreiding van het handelingsrepertoire van de deelnemer, en dus aan *empowerment*. Het effect van het samen erop uit gaan, van het samen zich begeven in 'normale' omgevingen heeft Jaap van Weeghel ooit als volgt omschreven: 'Het gevoel van welbevinden neemt bij veel cliënten toe wanneer zij in een omgeving functioneren die aan algemene, maatschappelijk geaccepteerde standaarden voldoet. Zo'n omgeving straalt kennelijk positief op hun persoon af; hun zelfbeeld en zelfachting nemen in zekere zin de kleur van die hoger gewaardeerde omgeving aan.'⁵

Vriendendiensten begrijpen dat mensen een gevoel van zelf en van eigenwaarde ontwikkelen doordat er anderen zijn die hen erkennen en bevestigen in hun individualiteit, die waarde hechten aan hun aanwezigheid in de wereld en die concrete inspanningen verrichten om hun capaciteiten tot hun recht te laten komen.⁶ Aldus kunnen Vriendendiensten zeer wel leiden tot herstel van *wederkerigheid*.

¹ in: Stevense, Karin, 'Altijd welkom wilde ik zijn'. *Verslag van een kwalitatief onderzoek onder deelnemers van de Stichting Amsterdamse Vriendendiensten*, 2007 [www.vriendendiensten.nl > nieuws > nieuws > onderzoek]

² in: Rooijen, Sonja van (red.), *Onder Vrienden. Verhalen van vriendendiensten*, Trimbos-instituut, 2005

³ [www.coalitievoorinclusie.nl]

⁴ Duyndam, Joachim, *Denken, passie en compassie. Tijdreizen naar gemeenschap*, Kok Agora, 1997

Zie ook: Kal (2001), p. 145

⁵ Van Weeghel, Jaap, 'Een maatschappelijk steunsysteem: venster op de wereld?' *Passage. Tijdschrift voor rehabilitatie*, SWP, december 1996

⁶ Sevenhuijsen, Selma, *De plaats van zorg. Over de relevantie van zorgethiek voor sociaal beleid*, oratie Universiteit Utrecht, 2000

Het programma is schatplichtig aan de aanpak van Vriendendiensten: vrijwilligers gaan een relatie aan met mensen die behoefte hebben aan iemand die met hen meedenkt, en hen helpt om hun kracht en talenten te ontdekken en te activeren.

Talentcoach startte begin 2011, en koppelde dat jaar al 70 à 80 enthousiaste vrijwilligers aan de doelgroep. Vrijwilligers die graag aan de slag gaan en iets tot stand willen brengen. Dat lukt natuurlijk niet altijd, maar het is toch een mooi kwartiermaakt project. Het brengt kwetsbare mensen rechtstreeks, zonder intermediair in contact met 'geslaagde' burgers, die ruimte maken voor de moeilijkheden van een ander; vaak zijn het mensen die een opleiding tot coach volgen. Daarbij baseert het zich op de ervaring dat mensen elkaar daadwerkelijk kunnen helpen, en dat dat voor beide partijen een verrijking van hun leven is.

[www.talentcoach.nl]

Talentcoach

Één op de vijf Amsterdammers leeft op of onder de armoedegrens. Arm zijn behelst veel meer dan de rekeningen niet kunnen betalen. Armoede leidt dikwijls tot een kleine leefwereld, het gevoel kansen te missen en de regie over het eigen leven kwijt te zijn. Om die neerwaartse spiraal tegen te gaan zette De Regenboog Groep i.s.m. June Consultancy Talentcoach op. De Regenboog Groep is een vrijwilligersorganisatie die zich inzet voor dak- en thuislozen, verslaafden en mensen met psychische en/of financiële problemen. Talentcoach richt zich niet op de velerlei oorzaken van armoede, maar op de mogelijkheden om daar uit te komen. Niet op wat niet, maar op wat wel kan.

Mensen onder de mensen brengen

In gesprek met kwartiermaakster Gerda Baerveldt

Gerda Baerveldt is kwartiermaakster bij de Amsterdamse Vriendendiensten. Zij was één van de tien deelnemers aan de cursus *Kwartiermaken voor ervaringsdeskundigen* in 2010.

Vriendendiensten hebben voor haar alles met kwartiermaken te maken. Speerpunt van de vriendendienst is het één-op-één-maatjescontact: mensen uit de samenleving worden in contact gebracht met mensen met een psychiatrische achtergrond, om hen mee te nemen die samenleving in. Je slaat daarmee twee vliegen in één klap: je brengt mensen met elkaar in contact, wat hun beider leefwereld vergroot, en je brengt mensen de samenleving binnen, 'mensen onder de mensen' zoals het motto van Vriendendiensten luidt.¹

Maatjes...

Gerda: 'Als Amsterdamse Vriendendiensten stellen we vast dat we meer vrijwilligers nodig hebben die stevig in hun schoenen staan. Dat komt ook omdat we door de bezuinigingen op professionele begeleiding mensen binnen krijgen - ook door verwijzing door professionals - die meer ondersteuning nodig hebben dan we gewend waren.

Daarmee wil ik niet zeggen dat mensen met psychiatrie-ervaring zelf niet ook heel goed maatje kunnen zijn. Sommige deelnemers willen ook graag een maatje met psychiatrie-ervaring. Maar sommigen ook nadrukkelijk niet. Ik vind het echt belangrijk om ook aan het oorspronkelijk concept van de Vriendendiensten vast te houden: in principe mensen met en zonder psychiatrie-ervaring aan elkaar koppelen. Vriendendiensten zijn niet voor niks voortgekomen uit de vraag van bezoekers van een dagactiviteitencentrum om voor de verandering eens niet alleen met lotgenoten te verkeren.

...in soorten en maten

Onlangs hebben we onderzoek laten doen naar waar de maatjes vandaan komen. We hebben momenteel ruim 500 maatjes in de Vriendendiensten, dan ook nog bijna 150 bij het maatjesproject Vonk, dat de klanten van de Voedselbank bijstaat bij het vinden van oplossingen voor hun geldproblemen, en bijna 130 in de Buddyzorg voor dak- en thuislozen. In de vriendendiensten is tweederde vrouw en éénderde man. Bij Vonk zijn er meer mannen actief, in de Buddyzorg meer vrouwen. Vriendendiensten is sinds 2008 onderdeel van De Regenboog Groep en de drie projecten vallen daar onder de 'informele zorg'. Wat mij *spirit* geeft zijn de verhalen van mensen. Vrijwilligers die zich realiseren dat ze anders nooit met iemand uit de psychiatrie in contact zouden zijn gekomen, nooit hadden ontdekt hoe ze naast iemand konden staan. Die maken duidelijk dat er echt iets met ze gebeurt.

Een enkele keer worden maatjes ook daadwerkelijk vrienden. Of deelnemers worden zelf vrijwilliger. Daar word ik dan echt blij van. Maar het is niet het doel van de Vriendendiensten. Sommige mensen krijgen elk jaar een nieuw maatje, omdat ze het blijvend moeilijk vinden zelf een vriendenkring op te bouwen. Het niet al te intieme contact met een maatje - die ook nog elk jaar wisselt - is voor hen juist goed. Ze hebben dan minder last van schaamte, voelen zich vrijer.

Sommige mensen zijn moeilijker koppelbaar. Voor hen hebben we dan steviger vrijwilligers nodig, die er echt en zonder meer voor hun maatje kunnen zijn.

De campagne 'Aardige Amsterdammer' in 2011, en de campagnes 'Ik word maatje' van het Oranjefonds in 2011 en 2012 hebben goed geholpen om nieuwe vrijwilligers te vinden, evenals onze eigen oriëntatie-bijeenkomsten in de Vrijwilligersacademie voor mensen die overwegen maatje te worden. Wel blijft er een chronisch tekort aan vrijwilligers binnen de informele zorg, dus we kunnen nog altijd 'Aardige Amsterdammers' gebruiken.

Netwerkcoach en Talentcoach

We zijn vorig jaar begonnen met het aanbieden van *Netwerkcoaches* en *Talentcoaches*. Een Netwerkcoach is een vrijwilliger die met de deelnemer werkt aan het opbouwen van een netwerk. Dat kan eruit bestaan dat iemand een keer per week koffie gaat drinken in het buurthuis of meedoet aan activiteiten in de buurt, maar het kan ook gaan over het uitbreiden van je vrienden- en kennissenkring of het vinden van dagbesteding.

Talentcoaches ondersteunen mensen die net uit een dal zijn gekropen met financiële problemen, ziekte of andere narigheid, en die niet precies weten wat en hoe ze weer toe kunnen komen aan zichzelf. De Talentcoach gaat samen met de deelnemer op zoek naar diens kracht, drijfveren en passie. De vrijwilligers zijn erg enthousiast en zien veel resultaat.

Training en intervisie

Als mensen maatje willen worden krijgen ze een basistraining *Sociale Ondersteuning* van drie dagdelen aangeboden op de Vrijwilligersacademie. Die is niet verplicht, maar hij wordt wel dringend aanbevolen en de meeste vrijwilligers maken daar ook gebruik van. We hebben daarnaast, in samenwerking met de Vrijwilligersacademie, nog vervolstrainingen en verdiepingsavonden, ook over thema's als kwartiermaken en de presentiebenadering. En we bieden intervisie aan waar vrijwilligers de ervaringen met het

maatjescontact kunnen uitwisselen en waar soms een bepaald thema aan de orde komt, al naar gelang ergens behoefte aan is. Zoals bijvoorbeeld afscheid nemen van je maatje, verhalen van ervaringsdeskundigen over bepaalde ziektebeelden, of hoe je omgaat met iemand die suïcidaal is.

Ik vind onze *Open Huizen*, die we nu in vijf of zes buurtcentra doen, ook echt een kwartiermaakactiviteit. We organiseren een goedkoop driegangendiner, soms gecombineerd met een activiteit, en proberen daar behalve 'onze mensen' ook zoveel mogelijk andere mensen uit de buurt voor te interesseren. Dat lukt goed!

Stagiaires

We werken met heel veel stagiaires van de Hogeschool van Amsterdam. Gedurende het schooljaar lopen er zo'n 18 studenten vanuit de Sociaal Pedagogische Hulpverlening stage, die elk drie maatjes hebben. Dan nog zes vanuit het Algemeen Maatschappelijk Werk, en zes mensen die toegepaste psychologie studeren en die allemaal twee maatjes hebben. Ze vinden het enorm leerzaam. Ze zijn allemaal gespitst op ziektebeelden, maar leren bij ons dat het niet over ziektebeelden maar over mensen gaat. Ik vind het heel belangrijk dat hulpverleners in spe leren om naast iemand te staan, en het denken in ziektebeelden achter zich te laten. Dat brengt ze tot de kern. Ze weten niet echt hoe de levens van geïsoleerde of gekwetste of lijdende mensen eruit zien, en ze merken meteen hoe divers die levens in menig opzicht zijn. Ze ervaren dat mensen gewoon als mens benaderbaar zijn; ze maken ook mee dat iemand opvallend gedrag kan vertonen en hoe lastig dat is als je samen op de markt loopt. Het is echt een geliefde stage, nadat ze in het eerste jaar alleen met groepen kleine kinderen hebben gewerkt.

Ambassadeurspool

Intussen bouwen we hard aan de *Ambassadeurspool*. De pool bestaat uit ervaringsdeskundigen die ook deelnemer of vrijwilliger zijn en die zich toeleggen op het geven van voorlichtingen. We geven voorlichtingen aan de Wmo-loketten, aan studenten van de Hogeschool van Amsterdam, aan het welzijnswerk, met name buurthuismedewerkers, bij de inburgeringscursus en ga zo maar door.

De voorlichting gaat over hoe het is om te leven met een psychiatrische beperking, verslaafd en/of dakloos te zijn, of in armoede te leven. En ook over wat je hebt aan een maatje en hoe het is om maatje te zijn. Steeds worden beide perspectieven belicht. We merken dat dit werkelijk verschil maakt in de beeldvorming. En het doet de ambassadeurs zelf ook goed, het is echt een *empowerende* ervaring om te merken dat jouw verhaal iets teweeg brengt.

Welzijn designed for all

In het programma *Welzijn designed for all* geven we samen met Cliëntenbelang en MEE de training *Toegankelijkheid* aan medewerkers van buurtcentra. In het kader van de Wmo moeten de buurtcentra iets met kwetsbare groepen. Als Vriendendiensten bieden we in dit kader de training *Bejegening van mensen met een psychiatrische beperking* aan, met medewerking van onze ambassadeurs. De training wordt door de meeste buurtcentra erg hoog gewaardeerd. Gemiddeld kregen we een acht. Er is een vervolgtraining geweest waarbij de buurtcentra zijn geholpen om wat ze in de training geleerd hebben ook daadwerkelijk in praktijk te brengen.

We hebben met de training *Toegankelijkheid* zulke goede resultaten behaald, dat we opnieuw subsidie krijgen om het komende jaar de medewerkers die we nog niet bereikt hebben alsnog te trainen. Ditmaal werken we behalve met Cliëntenbelang en MEE ook samen met de Vrijwilligersacademie en Stichting De Omslag.²

¹ Zie ook: [www.vriendendiensten.nl], [www.mezzo.nl], [www.ikwordmaatje.nl]

² Stichting De Omslag stimuleert de samenwerking tussen aanbieders van zorg en welzijn, gemeente en zorgkantoor om participatie van kwetsbare burgers in Amsterdam - en tegenwoordig ook in andere steden - te bevorderen.

Zie ook: [www.jekuntmeer.nl]

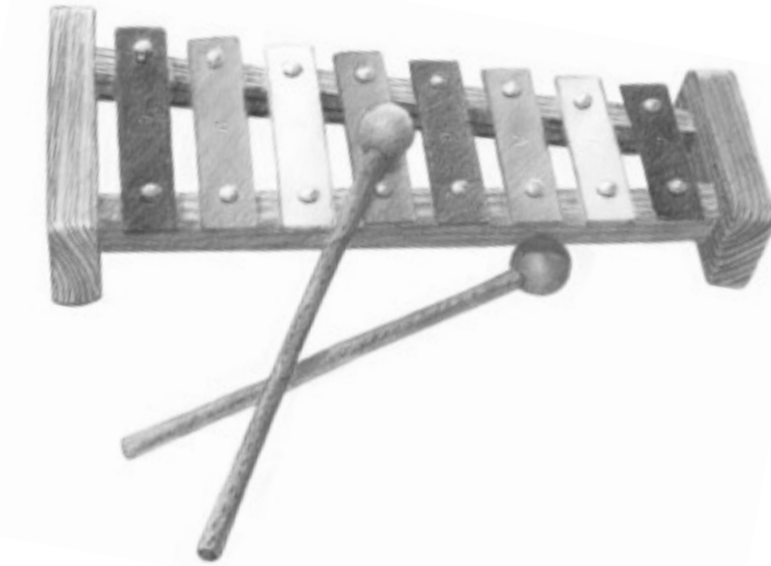
Multiloog biedt een ruimte voor ontmoeting, gesprek en (h)erkenning, waar 'vreemde' ervaringen verteld kunnen en worden en waar blijkt dat zij, eenmaal onder woorden gebracht, vaak minder vreemd zijn dan men dacht. Een ruimte om naar elkaar te luisteren en van elkaar te leren.

Waar isolement en (al dan niet professioneel) hokjesdenken worden overwonnen. Waar deelnemers en gespreksbegeleiders het niet schuwen 'de plek der moeite' te betreden (Kunneman) en waar een tegenwicht geboden wordt voor verzakelijking en vershraling in de cultuur van de GGz.

Michi Almer ¹

Het is het heel diepe besef, dat de ervaringen binnen en buiten de psychiatrie elkaar aanvullen en ondersteunen, en dat deze visie gedragen en uitgedragen wordt door mensen die er werkelijk in geloven, die deze Multiloog-bijeenkomsten zo bijzonder en onvervangbaar maken.

A.J. van Buren, emeritus pastor ¹

9 Multiloog

In Nederland heeft de psycholoog Heinz Mölders, onder andere geïnspireerd door de psychoseseminars in Duitsland, het concept voor *multiloog*® ontwikkeld.² Samen met de Amsterdamse preventiewerker Kees Onderwater zette hij halverwege de jaren negentig multiloog in Amsterdam op.³ Multiloog is een gespreksgroep waarin mensen met elkaar, op basis van gelijkwaardigheid en vanuit verschillende achtergrond, ervaringen over (psychische) problemen in het dagelijks leven uitwisselen. Daarbij is het de bedoeling de ander en jezelf in de context van het dagelijks leven beter te leren begrijpen. Voor de multiloog worden mensen uitgenodigd die zelf ervaring hebben met psychisch lijden, en mensen die als naaste, hulpverlener, buur, leraar, pastor, wijkagent of personeelschef betrokken zijn bij psychisch lijden. In de multiloog wordt geprobeerd om op niet-medicaliserende en niet-psychologiserende wijze over psychiatrische ervaringen te spreken. In de multiloog staat steeds de eigen, persoonlijke ervaring voorop. Multiloogbijeenkomsten worden buiten de reguliere hulpverlening om georganiseerd. Ervaren en geschoolde gespreksleiders hanteren een aantal regels waardoor de deelnemers zich veilig en uitgenodigd voelen om hun verhaal te doen.⁴

Samenspraak op lokaal niveau

Kwartiermaken kan gezien worden als het organiseren van samenspraak op lokaal niveau. Cliënten worden uitgenodigd te vertellen over (over)leven na de psychiatrie. In samenspraak met cliënten wordt onderzocht hoe maatschappelijke organisaties, instanties en politiek een rol van betekenis kunnen spelen in het leven van mensen met een psychiatrische achtergrond. Door multiloogbijeenkomsten kan deze samenspraak inhoudelijk worden verdiept. Daar worden cliënten, familieleden, vrienden, hulpverleners aangemoedigd om met elkaar in gesprek te gaan, maar ook andere professionals die uit hoofde van hun werk met mensen met psychiatrische problematiek in aanraking komen, zoals politie, medewerkers van woningcorporaties, welzijnswerkers, pastoraal werkers, leraren.

In het kader van vermaatschappelijking wordt voor professionals buiten de psychiatrie soms psycho-educatie opgezet, zodat zij kennis krijgen van ziektebeelden en hoe daarmee om te gaan. Kwartiermakers vinden het belangrijk dat in dit leerproces de mensen met psychiatrie-ervaring zelf een centrale rol vervullen. Dat kan in de multiloog. Maar de cliënten zijn niet de enigen die hun ervaring inbrengen. Iedereen kan zijn of haar ervaring met psychiatrie daar naar voren brengen, inclusief de vragen waarmee men zit. In de multiloogbijeenkomsten gaat het om de vraag wat cliënten en wat de omgeving, oftewel de anderen, nodig hebben om op open en eerlijke wijze met elkaar in contact te blijven. Via de ervaring van anderen (cliënten en niet-clieënten) blijken mensen die niets van hun psychotische partner, hun gekke klant, of hun erg typische huurder begrepen, tot begrip te kunnen komen en andersom; er ontstaat meer helderheid en openheid over het 'anders zijn' van de ander. Sturend principe in de groep is de gelijkwaardige dialoog, het bevorderen van een goede verstandhouding, ook over het schijnbaar onbegrijpelijke.

Psychoses of ander psychisch lijden zijn vaak aanleiding tot spraakverwarring. Daardoor brengen psychotische of andere gektes verwijdering teweeg tussen 'partijen'. Multiloog stimuleert opnieuw het gesprek en wekt daardoor begrip, betrokkenheid en solidariteit.

Een verbroken relatie

In het bovenstaande overheerst het kwartiermaakaspect 'werken aan betrokkenheid' bij burgers en professionals in de samenleving. Zonder iets af te doen aan dit, in het kader van kwartiermaken, belangrijke aspect, is in de multiloog ook een ander fenomeen belangrijk: de cliënt-verteller krijgt een vrijplaats geboden waar hij of zij, vaak voor het eerst, zijn verhaal kwijt kan. In de visie van Mölders wil multiloog zeggen dat aan een veelheid van stemmen gehoor wordt gegeven. Het gaat zowel om een veelheid van stemmen zoals ze binnen één persoon kunnen spreken als om een veelheid van personen en perspectieven. Multiloog is een poging om de monoloog waarin mensen zich opgesloten kunnen voelen open te breken. Via de uitwisseling van ervaringen wordt gewerkt aan het opheffen van isolement.

In de multiloog, zo constateert Mölders, komt steeds het ontbreken van communicatie naar voren, oftewel het verbroken raken met de wereld. Cliënten, maar ook hun naasten ervaren een gebrek aan belangstelling voor hun ingrijpende ervaringen. Multiloog helpt cliënten en omstanders het gesprek open te houden. Daarbij wordt de focus op de ziekte en het begrijpen van iemands gehele gedrag als uitdrukking van die ziekte, verlaten. De invloed van de omgeving en van maatschappelijke processen op

het dagelijks leven krijgt binnen multiloog ruim aandacht. Het gaat erom een andere manier van spreken tot ontwikkeling te brengen waarin een 'rijker en meer concreet begrijpen van de persoon mogelijk wordt'.⁵

Omdat psychisch lijden onlosmakelijk verbonden is met het dagelijks leven, de sociale context en culturele processen, is het belangrijk dat mensen uit dat dagelijks leven en die sociale contexten ook deelnemen aan multiloog. Daarin ligt een belangrijke toegevoegde betekenis ten opzichte van gespreksgroepen met enkel lotgenoten.⁶

Vragen stellen

Multiloog begint met vragen stellen: wat ervaren mensen die psychisch lijden, wat helpt en wat niet, wat is het verband met het dagelijks leven, hoe is de omgeving erbij betrokken, wat is de rol van de hulpverlening, wat is nodig om goede hulp te bieden, hoe ervaren mensen uit andere beroepen de omgang met mensen met psychische problemen? Wat helpt om op een open en eerlijke wijze over de eigen ervaringen te spreken? Wat helpt hulpverleners een betere toegang tot hun eigen persoonlijke belevingen te krijgen? Hoe kan de persoonlijke ervaring en de daarop gebaseerde ontmoeting met de cliënt in het professionele handelen geïntegreerd worden? Welke ervaringen hebben vrienden, burens, sociale professionals, wijkagenten, pastoraal werkers?

Men zou kunnen denken dat naar de multiloog alleen mensen komen die toch al wel gevoelig zijn voor de problematiek van uitsluiting. Aan de andere kant werkt het ook zo dat deelnemende beroepskrachten die al 'betrokken' zijn, hun nieuwe kennis en ervaring overdragen op hun misschien onverschillige collega's, en hen aansporen ook deel te nemen.

¹ [www.inca-pa.nl > steunbetuigingen]

² Uit organisatorische overwegingen is de naam Multiloog® een door INCA Projectbureau beschermd begrip. Vanwege de leesbaarheid wordt in deze tekst het ® weglaten.

³ Knulst, Melle: 'Praten over waar je veelal niet over praat. Interview met Heinz Mölders', in: *Zorg en Zeggenschap*, nr. 17, 2012

⁴ Mölders, Heinz: *Verordnete Sprachlosigkeit. Multiloog über Alltagserfahrungen und die Psychiatrie mit Betroffenen, Angehörigen, Professionellen und anderen*. Forum Kritische Psychologie Nr. 56, Argument Verlag Hamburg, 2012 [www.loc.nl/pageflip/brochure_21/ZZ17Multiloog/index.html]

⁵ Dreier, bij Mölders, 2001, 'The process of developing an improved understanding. Experiences with a communication project on mental suffering.' In Boog, B., H. Coenen en L. Keune (eds.) *Action Research: Empowerment and Reflection*. Dutch University Press, Tilburg, 2001

⁶ Zie ook: Kal (2001), pp.94-102

Een veelvoud van stemmen

Der Brücke Neumünster

De paranoot is de hardste noot die er maar bestaat en *Uitgeverij Paranus* is uniek in Duitsland. Het is een uitgeverij die intervenueert in de actuele sociaal- en gezondheidspolitieke discussies. Paranus maakt onderdeel uit van *Der Brücke* in Neumünster, een instelling voor beschermd wonen en dagbesteding, en biedt daar mensen met een psychiatrische achtergrond werkgelegenheid. Het is deze uitgeverij die onder andere door toedoen van Fritz Bremer in 2006 een vertaling van Doortje Kals proefschrift *Kwartiermaken, Werken aan ruimte voor mensen met een psychiatrische achtergrond* heeft uitgebracht onder de titel *Gastfreundschaft, Das niederländische Konzept Quartiermachen*.

Das Wanderpsychoseseminar ¹

Fritz Bremer is zeker kwartiermaker te noemen. Hij is psycholoog en leidinggevende bij *Der Brücke* in Neumünster. Vanuit *Der Brücke* heeft hij een variatie van multiloog opgezet: een *‘Wanderpsychoseseminar’*. Psychoseseminars organiserden aanvankelijk vooral het gesprek tussen cliënten, verwanten en hulpverleners. In Neumünster worden, behalve deze drie groepen, uitdrukkelijk ook professionals van buiten de geestelijke gezondheidszorg en betrokken burgers uitgenodigd. Hieruit blijkt dat er veel overeenkomsten zijn tussen een *Wanderpsychoseseminar* en multiloog. Het *‘Wander’* slaat op het rondtrekkend karakter van de bijeenkomsten: men organiseert de seminars op plekken waar men behalve cliënten, naasten en hulpverleners specifieke professionals en/of burgers kan bereiken. Zo werden er behalve bij *Der Brücke* zelf seminars gehouden in het stadhuis, in het gemeenschapshuis van de kerk, op een beroepscollège (te vergelijken met een ROC) en in een ziekenhuis.² Anders dan in de Nederlandse multiloog, werkt men in Neumünster om het gesprek op gang te brengen met thema's en korte referaten door respectievelijk iemand met psychiatrie-ervaring, een familielid, en een hulpverlener.

Anja Musculus-Viehöfer, hulpverleenster en collega van Fritz Bremer, stelt: ‘Het Seminar heeft bijgedragen aan een open, meeromvattend ziektebegrip, een verbeterde gesprekscultuur en wederzijds respect en waardering.’

Psychiatrieerfahrener Matthias Behrendt omschrijft zijn ervaring als volgt: ‘Normaal zijn betekent aan de norm gebonden zijn, oftewel aan normen die een maatschappij voor juist houdt. Maar wat betekent dat voor de integratie van mensen die anders zijn? Het is goed te weten dat mensen met psychische problemen ook een groot verlangen naar een normaal leven hebben. Als ik in een situatie beland, waarin er eisen aan mij worden gesteld, kan ik ook vorderingen maken, tenminste als het een situatie is die mij bemoedigt. Mijn ziekte is intussen dragelijk geworden. Ik was in staat om aan de relaties met mijn familie te werken, waardoor ik mijn identiteit kon ontwikkelen. De eigenlijke psychische kwetsbaarheid vraagt om artsen die de mens als geheel zien en de betekenis van de ziekte voor deze persoon meer serieus nemen. Ik zie mezelf nu weer als geheel. Daar ben ik heel blij mee.’

Thematisering van vermaatschappelijking

Fritz Bremer: ‘Het werk aan de psychoseseminars is als een school voor zelfwerkzaamheid. De cliënten zijn in de loop der jaren veel actiever geworden in de voorbereiding. En de belangstelling is groot. De seminars duiken regelmatig op in de regionale pers. Vanuit de seminars ontstaan ook andere activiteiten. Zo worden er al zeven jaar op een Volkshogeschool informatiebijeenkomsten georganiseerd waarbij cliënten, familie en professionals het woord voeren.

Veel cliënten hebben de ervaring: ‘mijn mening telt toch niet’. Want vaak is het eerste wat men bij een opname als psychisch zieke meemaakt: dwangmaatregelen, verregaande betutteling en daarmee verlies van eigenwaarde. En juist deze uitsluiting, die velen hebben meegemaakt, maakt het ‘weer meedoen’ moeilijk, maar ook belangrijk. Wij, de professionals moeten het oude denken achter ons laten, stoppen met over hun hoofden heen te beslissen. We leren bewust om te gaan met het anders-zijn van anderen, het leven van alledag van de mensen met wie we werken. Hun maatschappelijke rol en participatie is veel meer een onderwerp van gesprek en van handelen geworden. We zien daarbij ook veel meer de beperkingen van onze interventies.

Zoals gezegd stellen we ons met de seminars ten doel om op uiteenlopende plekken psychisch lijden tot thema te maken. Dat bevordert de bewuste omgang met het anders-zijn van anderen, en met de strijdigheid en ongemakkelijkheid tussen de verschillende soorten van anders-zijn. Het meedoen van mensen met een psychiatrische achtergrond in de samenleving wordt zodoende een thema voor de samenleving als geheel, niet alleen voor de geestelijke gezondheidszorg.

De Firma bestaat uit mensen met een theaterachtergrond, die allemaal ervaringskennis bezitten. Zij stellen de realiteit van, en de beeldvorming omtrent, psychiatrische ziektebeelden aan de kaak - en vooral ook het verschil daartussen. Zoals daar zijn: autisme, ADHD, eetstoornissen, borderline, manische depressiviteit, zelfverminking, suïcide, enz. Dat doen ze op een ludieke, relativerende en taboedoorbrekende manier. Hun eigen GGz-ervaringen vormen de inspiratiebron voor de improvisaties die aan alle producties van De Firma ten grondslag liggen.

Dat heeft geleid tot voorstellingen, die bevrijdend zijn voor mensen die zelf met psychiatrische problematiek te maken hebben, omdat de taboes rond hun aandoening worden doorbroken en op het podium de mens achter de aandoening te voorschijn komt. Hun ervaringswereld wordt voor de rest van het publiek op een toegankelijke manier ontsloten. Voor de spelers zelf ten slotte is het maken en spelen van deze voorstellingen een empowerende ervaring van je welste.

De Firma Zorgbehang

Misschien wel de beste, meest veelzijdige manier om psychiatrische aandoeningen invoelbaar te maken is theater. Er bestaan verschillende theatergroepen waar de spelers hun passie voor theater combineren met hun verlangen psychiatrische problematiek en haar gevolgen zichtbaar en bespreekbaar te maken. De Firma Zorgbehang uit Arnhem is er daar één van.

De regisseuse: ‘Het bijzondere van dit werk vindt ik de creativiteit en relativering (humor) die naar boven komt vanuit een GGz-verleden. Mijn mening is dat dit voor veel levenservaring en kwetsbaarheid zorgt, wat de groep bijzonder integer maakt.’

Een speelster: ‘We zijn op één of andere manier allemaal een beetje kwetsbaar. Daardoor is er veel vrijheid en veiligheid. Ik hoef niet voortdurend op m’n grenzen te letten. Dat komt mijn spel ten goede, en daar geniet ik dan weer van.’

De ontmoetingen in de samenleving gaan niet over ziekte of tekorten. Ze zijn gericht op de ontdekking en het gebruik van hulpbronnen die mensen steunen in hun maatschappelijke rollen. We werken aan de bevordering van maatschappelijk engagement, de inzet van vrijwilligers en de inzet van mensen met een psychiatrische achtergrond in het vrijwilligerswerk. Sinds voorjaar 2012 werken we ook concreet aan de opzet van een maatjesproject.’

Anja Musculus-Viehöfer: ‘Ik beleef de psychoseseminars en ook de *‘Trialogische Mitwirkung’* (waarmee wordt bedoeld dat cliënten en verwanten op alle niveaus van het werk van *Der Brücke* meewerken), als een goede oefening om beter met kritiek en conflicten om te gaan, om het te verdragen ter discussie te worden gesteld. Veel mensen zijn door de seminars en het participatiewerk actief geworden; ze hebben geleerd over hun eigen ervaringen te spreken en zijn intussen zeer zelfbewust, geëngageerd en *kritikfreudig*: in staat om om te gaan met kritiek.

Sedert voorjaar 2007 worden door het ministerie in Schleswig-Holstein inclusieprojecten bevorderd. Wij werken nu aan een project *Gemeinsam für Einander*. Hierbij konden we op allerlei plaatsen psychisch lijden tot thema maken, netwerken opbouwen en samenwerking onderhouden, het vrijwilligerswerk bevorderen en onze eigen instellingen openen voor geïnteresseerde burgers. In dit project komen onze ervaringen met de psychoseseminars heel goed van pas.’

¹ De *Psychoseseminars* heten intussen *‘Trialogseminars’*.

² Bremer, Fritz, ‘Inklusion praktisch - was da alles drin ist!’ In: Wittig-Koppe, Holger, Fritz Bremer, Hartwig Hansen (Hg.) *Teilhabe in Zeiten verschärfter Ausgrenzung? Kritische Beiträge zur Inklusionsdebatte*, Paranus, 2010

“Ik vind mijn deelname aan het festival schitterend, want mijn wereld wordt vergroot. En ik krijg eindelijk ruimte om mijn wereld te laten zien. (...)

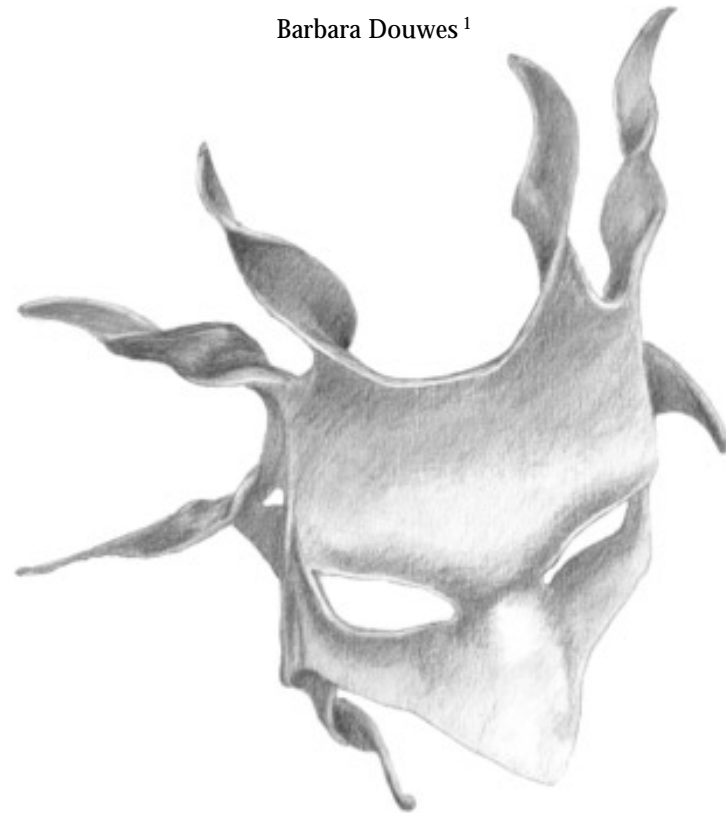
Ze zeiden:

we hebben nog nooit zo'n Barbara gezien.

Ik voelde me er zo lekker bij. Er kwam iets in mij tot bloei waarvan ik dacht dat het nooit meer tot bloei zou komen.

Ik dacht dat ik voorgoed verbonden zou zijn aan de psychiatrie, voorgoed cliënt zou zijn, voorgoed beoordeeld zou worden als psychiatrische cliënt.”

Barbara Douwes¹

10

K w a r t i e r - m a k e r s - f e s t i v a l s

Kunst is een buiten-gewone vorm van expressie, waarin de persoonlijkheid en de particuliere beleavingswereld van de kunstenaar van groter gewicht zijn dan de noodzaak om te voldoen aan conventies en normen. Dat is één van de redenen dat kunst maken bevrijdend kan zijn, juist ook voor mensen die veel te stellen hebben met de normativiteit van de wereld om hen heen.

Laten zien wat je gemaakt hebt, in je eentje of samen met anderen, kan, op een andere manier, bevrijdend zijn. Het 'anders' zijn van mensen met een psychiatrische achtergrond, nadert het geaccepteerde anders-zijn van de kunstenaar of artiest, waardoor zij zich - voor even schaamteloos - kunnen laten zien zoals zij zijn.²

Dat bevrijdend vermogen ligt aan de basis van de meer dan 25 *kwartiermakersfestivals* die de afgelopen tien jaar plaatsvonden in onder meer Haarlem, Groningen, Midden-Brabant, Amsterdam, Zwolle, Arnhem en Breda. Het zijn culturele evenementen waar theater, dans, muziek, expositie, film, en poëzie elkaar afwisselen, en waar kunst als expressie gevierd wordt samen met het publiek. Een *kwartiermakersfestival* is een cultureel evenement, dat op de ontmoeting tussen mensen met en zonder psychiatrische achtergrond is gericht, teneinde via kunst de beeldvorming rond gekte in beweging te brengen en stigma en zelfstigma te bestrijden. Op de podia staan per voorstelling soms tientallen mensen met een psychiatrische achtergrond - soms samen met mensen zonder psychiatrie-ervaring. Aan de organisatie werken naast professionals vele vrijwilligers mee, onder wie mensen met psychiatrie-ervaring. Bij vrijwel elk festival worden gevestigde kunstenaars betrokken.

Community art

Kwartiermakersfestivals hebben in de manier waarop zij kunst en cultuur inzetten veel raakvlakken met *community art*. Bij *community art* -projecten gaat het om een duidelijke interactie tussen de kunstenaars en het publiek, om de ontmoeting van kunstenaars en deelnemers, om gelijkwaardigheid en het idee dat iedereen creatief kan zijn. Een goede 'gemeenschapskunstenaar' weet het beste van soms ook flink beperkte mensen naar boven te halen en een passende rol voor hen te vinden, die bijdraagt aan de voorstelling in z'n geheel. Het mooie is dat veel kunstenaars - behalve dat ze vaak wantoestanden in de samenleving aan de orde stellen - ook graag samenwerken met (amateur)kunstenaars uit de gemeenschap. Mensen worden door gemeenschapskunst in de gelegenheid gesteld om mee te doen, waarbij de ervaring bij alle partijen wordt verrijkt. Gemeenschapskunst verhoogt het zelfvertrouwen van de deelnemers, draagt bij aan hun *empowerment*. Op soortgelijke wijze verwerven niet-professionele kunstenaars op een kwartiermakersfestival zich een stem met kunstzinnige middelen.

Krisztina de Chatel, die voor het Haarlemse kwartiermakersfestival een productie van de dansgroep *Vanuit Marlies* leidde, zegt het zo: 'Er gebeurde iets met de mensen dat hen op een ander level bracht. Het was wonderbaarlijk hoe de dansers opbloeden en open gingen. Ik vind het mijn taak als kunstenaar dat de persoonlijkheden van de mensen met wie je werkt naar lichaam en geest goed naar voren komen. Dat men als persoon volledig kan zijn. Dan voelt men zich geaccepteerd omdat men iets moois maakt.'³

Festival als een publiek moment

Hoewel festivals zeker onder mensen met psychiatrie-ervaring een grote populariteit genieten, bestaan er rond de zinvolheid van de festivals ook vraagtekens. Staat de investering van menskracht en middelen in verhouding tot het resultaat? Wordt 'het grote publiek' wel bereikt en zo nee, hoe erg is dat? En wat gebeurt er eigenlijk met de mensen die wel bereikt worden? En hoe bepaal je de waarde van het samen een festival beleven?

Het rendement van een festival neemt toe naarmate het in een bredere kwartiermaakpraktijk is ingebed; dan gaat er iets aan vooraf en volgt er iets op. Bovendien is, behalve het commitment van bijvoorbeeld een gemeente en de kunstenaars zelf, ook de betrokkenheid van de geestelijke gezondheidszorg van groot belang. Hulpverleners blijken te vaak zelf ernstig stigmatiserende beelden van 'hun' cliënten te hebben.

Het boek van de Vlaamse filosoof Rudi Visker *Lof der zichtbaarheid* inspireert om een kwartiermakersfestival te zien als een publiek moment waarop aandacht wordt gevraagd voor en door een groep mensen.⁴ Een groep mensen met wie de samenleving (medeburgers, professionals of instanties) het soms moeilijk heeft, en die juist daarom positieve publieke aandacht verdient - nu eens niet rond een probleem, maar rond een cultureel evenement. Een festival heeft zodoende een agenderende functie. Het attendeert op het verlangen van mensen mee te doen en erbij te horen, maar met behoud van verschil en eigenheid, niet onder een gelijkmakende assimilatie-druk.

Mensen verlangen ernaar, stelt Visker, erkend te worden in hetgeen voor hen belangrijk is. Hij signaleert een verlangen naar zichtbaarheid van achtergestelde groepen in het algemeen: men weet wellicht

niet (precies) wat zijn anders-zijn inhoudt, maar wil het misschien juist daarom erkend en gerespecteerd zien als iets van belang, iets wat niet verborgen moet blijven.

Zoals het citaat van Barbara Douwes aan het begin van dit hoofdstuk laat zien, doet het iets met mensen om zich in woord en daad in de publieke ruimte aan anderen te tonen. Het publieke stelt de festivalkunstenaar in staat niet alleen te blijven met zijn anders-zijn, of opgesloten in een groep met dezelfde achtergrond. Verschillen worden daardoor leefbaar en draagbaar.

Bovendien kan je, door je op een festival over te geven aan andermans 'vreemde blik', als het ware ook met andere ogen naar je eigen anders-zijn kijken. Dat geldt andersom eveneens voor de toeschouwer, wiens normaliteit kan worden gerelativeerd.

¹ In: Zandinga, Harmke, Hilde Koemans en Annet Swart, *Kwartiermaken doe je samen! Landelijk onderzoek naar de werkzaamheid van Kwartiermakersfestivals*, afstudeeronderzoek in het kader van de opleiding Sociaal Pedagogische Hulpverlening, Utrecht, 2009 [www.kwartiermakeningroningen.nl/pages/achtergrondliteratuur.php]

² Het omgekeerde is overigens ook waar: de onconventionele, niet-functionele blik die het maken van kunst veronderstelt, kan de kunstenaar ook dicht bij de eenzaamheid en chaos brengen die zo kenmerkend zijn voor veel psychische stoornissen. Zie ook: Post, Rutger, 'Out There', in: *Deviant. Tijdschrift tussen psychiatrie en maatschappij*, nr.57, juni 2008 [www.tijdschriftdeviant.nl/Archief2008.htm]

³ Krisztina de Chatel 'Vanuit Marlies - Ervaringen van een choreografe', in: *Passage. Tijdschrift voor Rehabilitatie*, oktober 2005

⁴ Visker, Rudi, *Lof der zichtbaarheid. Een uitleiding in de hedendaagse wijsbegeerte*, SUN, 2007
Zie ook: Kal, Doortje, *Lof der zichtbaarheid. Beeldend Gesproken. Kunstprijs 2011*, catalogus museum Jan van der Togt

Een schitterende ervaring

In gesprek met kwartiermaakster Jolanda de Bruijn

Jolanda de Bruijn is sinds 2001 preventiewerker bij wat nu Lentis heet. Van daaruit was zij sinds 2006 tot april 2012 verantwoordelijk voor het programma *Psychiatrie en maatschappij*. Kwartiermaken maakt daar deel van uit. Jolanda was ook initiatiefnemer van de Landelijke Werkgroep Kwartiermakers die drie maal per jaar op het Trimbosinstituut bijeenkomt.¹

Concentreren of spreiden

Jolanda: “GGz Groningen maakt al sinds de jaren negentig kwartier, onder andere met het project *‘Mijn buurman is gek’* en de gelijknamige film. Beïnvloeding van de beeldvorming rond ‘gekte’ speelde in de activiteiten steeds een belangrijke rol. Het in 2007 in de Week van de Psychiatrie gehouden kwartiermakersfestival staat in deze traditie. Het festival was groots opgezet: er vonden veel activiteiten plaats in veel verschillende gemeenten.² Het was een groot succes, maar het kostte wel héél véél tijd en energie.”

Dat is ook de ervaring van *Stan de Laat*, die vanaf het begin de communicatie verzorgt rond de kwartiermakersfestivals die sinds 2003 in Midden-Brabant werden georganiseerd, onder auspiciën van Zorgbelang Brabant, GGz-Midden-Brabant (intussen Breburg geheten), de RIBW, daklozenopvang Traverse, welzijnsorganisatie De Twern en de gemeente Tilburg.³

Stan: “Ik heb dat jaren met heel veel plezier gedaan. Ik vind het festival mooi omdat het mensen met een psychiatrische achtergrond uitnodigt hun talenten te ontdekken en die aan hun omgeving te laten zien. Neem nou de band met de dubbelzinnige naam *ReCover*. Via het spelen van covers werken ze aan hun *recovery* - aan hun herstel. Je ziet de mensen echt groeien. Dat zie je ook aan hun houding. Mensen die voorheen nog helemaal ineengedoken zaten, zie je nu letterlijk meer overeind komen.

Maar de laatste tijd was de *spirit* er een beetje uit. Sponsors trokken zich terug en intern sloeg ook de twijfel toe. We kregen steeds meer het idee dat we het over een andere boeg moesten gooien, meer de wijken in om daar burgers en professionals beter te bereiken. We hebben nu besloten om het hele jaar door, maar kleinschaliger en meer verspreid, activiteiten en evenementen te organiseren onder het motto: *‘Het kwartiermakersfestival presenteert’*.

Vorig jaar vond bijvoorbeeld in Tilburg-Noord op en rond de terreinen van *Switsj* (een werkproject voor cliënten van GGz-Breburg) een multiculturele middag plaats. Iemand omschreef dat als ‘kwartiermaken in het kwadraat’. Het ging erom meer begrip te kweken voor mensen met een psychiatrische achtergrond,

en voor andere culturen in deze multiculturele wijk. Er waren diverse kraampjes met creatieve en culinaire zaken en als blijk van de goede samenwerking tussen GGz en de buurt werd er deze middag tevens een *‘Benkske’* onthuld, een bank versierd met mozaïek waaraan eendrachtig was samengewerkt.”

Ook in Groningen werd besloten het voortaan anders aan te gaan pakken: meer verspreid in de tijd, op meerdere plekken en met verschillende invalshoeken. In de Week van de Psychiatrie eind maart, en rondom de Landelijke Dag Psychische Gezondheid op 10 oktober is er elk jaar een programma met lezingen, film, theater, dans, fotografie en een open podium. Ontmoetingen organiseren tussen het algemeen publiek en de psychiatrie is dan opnieuw de inzet.

Kwartiermaken in de kerk

Jolanda: “Uit het festival zijn inmiddels andere initiatieven voortgekomen, zoals de *kwartiermakerspreek*. Een geestelijk verzorger van Lentis heeft tijdens het kwartiermakersfestival het initiatief genomen om mensen met een psychiatrische achtergrond te laten preken in de kerk. We hebben samen contact gezocht met een dominee van een protestantse kerk en later met voorgangers van nog andere kerken, ook buiten Groningen-stad. We hebben cliënten van Lentis geholpen om hun (levens)verhaal te doen in kerkdiensten. Voor zowel de cliënten als de kerkgangers is het een hele ervaring: ‘Ik stond daar. In een volle kerk, mijn eerste optreden. Ik trilde vreselijk. Ik had er geen rekening mee gehouden dat al die mensen in de kerk allemaal zouden reageren. Ik dacht: ik doe mijn verhaal en dat is het. Maar na de dienst wilde iedereen mij de hand schudden. Wat dapper, zeiden ze, wat goed dat je ook deze kant van de psychiatrie laat zien.’ De verhalen zijn gebundeld onder de naam *Een ervaring rijker*.⁴

...en op hogescholen

Sinds 2008 geven cliënten samen met psychiatrische verpleegkundigen gastlessen psychiatrie op hogescholen. Studenten kennen de wereld en het werkveld van de psychiatrie niet. Ze hebben stereotype denkbeelden van patiënten, denken dat patiënten overwegend in grote klinieken en op gesloten terreinen verblijven. Patiënten worden gezien als onvoorspelbaar en onberekenbaar. Ook hadden de studenten het idee dat patiënten vaak agressief, oud en dement zijn. De extra gastlessen worden ingezet om negatieve beeldvorming op een (positieve) manier te beïnvloeden en de praktijk van de GGz dichterbij de studenten te brengen.

In een onderzoek in 2011 geven studenten aan dat zij door de ervaringsverhalen en de ontmoeting met de cliënten een reëler beeld hebben gekregen van de verpleegkundige taken in de psychiatrie. De gastlessen hebben hun duidelijk gemaakt dat begeleiden een verpleegkundige interventie is. Ze hebben vaak

De Mensenzoo

Tijdens het Groningse Bevrijdingsfestival van 2010 is de Mensenzoo georganiseerd. Met de Mensenzoo willen de kwartiermakers de bewustwording omtrent het denken in hokjes vergroten, en mensen laten nadenken over vooroordelen. De Mensenzoo is een soort die-rentuin van mensen, die binnen het kader van een festival of iets dergelijks opgezet wordt. Anders dan in de moderne die-rentuinen zitten de mensen in de Mensenzoo letterlijk en figuurlijk in een hokje: er zijn hokjes met een psychiatrische patiënt, een stokoude vrouw, een moslim, een hangjongere, een student, een politicus... De mensen in de hokjes spelen geen rol maar zijn geheel zichzelf.

Gangmakers leggen het contact tussen de mensen binnen en buiten de hokjes. Achterliggende gedachte is dat door het gesprek de hokjes vanzelf hun betekenis verliezen. Door het persoonlijke contact ontstaat er ruimte om over vooroordelen heen te stappen. Mensen wordt op een ludieke manier een spiegel van de samenleving voorgehouden, waardoor ze merken dat de stereotype beelden niet altijd kloppen. De ervaring is dat de meeste bezoekers de dialoog met een andere mensensoort verrijkend vinden.

voor het eerst een patiënt gezien die hun een dapper levensverhaal vertelde voor een overvolle collegezaal! Studenten helpen ook mee met de organisatie van de *Mensenzoo*; zo'n gezamenlijke activiteit bevordert een realistische beeldvorming.

Weer bewegen

Een van de kleinere kwartiermakerprojecten was het maatjesproject *Nordic Walking* in Uithuizen. Vier cliënten met een psychiatrische achtergrond werden gekoppeld aan vier maatjes en kregen les in Nordic Walking. Het project was, en is een succes: de club blijft met elkaar wandelen ondanks dat de lessen zijn afgelopen. Het gezamenlijk bewegen leverde ook meer sociale contacten buiten de psychiatrie op, meer zelfvertrouwen. Een cliënt beschreef het treffend: 'Je kreeg mij met geen stok uit bed, maar met mijn Nordic Walking-stokken blijf ik uit bed!'

Dit verhaal was aanleiding voor een ambitieuzer project: meedoen aan de *Tocht om de Noord*, een tweedaags wandelevenement dat langs keukens, huizen, musea, kerken, boerderijen en molens voert. In overleg met de organisatoren konden cliënten met maatjes inschrijven voor 5 kilometer of 10 kilometer. De eerste keer, in 2010, was succesvol. Wat vooral indruk heeft gemaakt is het enthousiasme van de deelnemers; het gezamenlijk meedoen aan iets 'normaals' en het neerzetten van een prestatie. De activiteiten, de bezienswaardigheden onderweg en het enthousiaste onthaal in de dorpen werden zeer gewaardeerd. De sfeer van de tocht, het gezamenlijk buiten in beweging zijn en het contact met andere wandelaars, werkten aanstekelijk. Een echte succesfactor was de medaille die iedere deelnemer bij de finish ontving. Ze waren apentrots! Ook vanuit de familie van cliënten kregen de coördinatoren waardering: 'Ik heb met mijn zus weer iets gewoons meegemaakt!' Door te bewegen hebben cliënten en hun wandelmaatjes ondervonden dat zij zich fitter voelen; hun conditie is verbeterd, ze hebben meer zelfvertrouwen gekregen en meer sociale contacten. In 2011 is er wederom een succesvolle tocht georganiseerd en voor 2012 zijn we ook weer volop bezig.

Verbindingen leggen

In de provincie Groningen zetten we diverse kleinere kwartiermakersprojecten op, die vanuit de activiteitencentra georganiseerd worden. Deze zijn vooral gericht op het weer meedoen in de maatschappij, en wel zo normaal mogelijk. De kwartiermakers zijn woon- of activiteitenbegeleiders, of sociaal psychiatrische verpleegkundigen. Met de inzet van vaktherapeuten, en de dienst geestelijke verzorging hebben we de afgelopen jaren ook flink kwartier gemaakt.

We zijn sterker geworden in kwartiermaken doordat we ook contacten en verbindingen zijn aangegaan met voor de GGz onbekende organisaties. We hebben die steeds maar weer verteld waar onze doelgroep tegenaan loopt, en dat we hen nodig hebben in de weg naar weer meetellen en meedoen. Zo slaagden we er bijvoorbeeld in om met het *Huis voor de Sport* binnen een paar weken een gezamenlijk project te starten. Mensen met langdurige psychische klachten bewegen vaak te weinig. Daar komt bij dat de drempel naar een sportschool voor hen vaak te hoog is. De uitdaging is om mensen die heel lang minder tot niet hebben bewogen weer de kracht en de energie te laten ervaren van het *anders moe* zijn. En hen weer te laten voelen hoe het is om mee te doen en anderen te ontmoeten. Voor de deelnemers is er wekelijks een sport- en spelgroep gestart. In deze groep maken ze kennis met sporten en kunnen ze er achter komen welke sport ze leuk vinden om te doen. Na de workshops over bijvoorbeeld fitness, zumba, yoga, of badminton, kan een begeleider vanuit Lentis als 'beweegkwartiermaker' een aantal keer meegaan met cliënten naar een externe sportaanbieder. Op vijf locaties draaien inmiddels dergelijke projecten in samenwerking met de diverse gemeenten."

¹ De Landelijke Werkgroep Kwartiermakers wordt op het net gehost door het Trimbos-instituut [www.trimbos.nl/]

² [www.kwartiermaking groningen.nl]

³ [www.kwartiermakersfestival-mb.nl]

⁴ *Een ervaring rijker*, te downloaden via: [www.ruimtevooranderson.nl > achtergrondinfo > 'een ervaring rijker']

Drie jaar geleden zat ik echt op de bodem van de put. Ik ben daar nog niet volledig uit, maar ik kan toch al aan de rand. Het belangrijkste van Een paar apart is dat je andere mensen leert kennen en dat je vriendenkring zich uitbreidt.

Drie jaar geleden had ik één vriendin. Nu in elk geval een pak meer.. Drie jaar geleden kroop ik als iemand mij iets vroeg echt weg. Ik geef nu dit interview, ik ga voordrachten geven met Recht-Op. Ik heb nu veel meer zelfvertrouwen. Ik sta zeker al steviger in mijn schoenen en dat komt door Een paar apart.

Nancy Heynen¹

Een paar apart

'Het hoofd van mensen in armoede zit vaak vol problemen. Er lopen dingen mis met hun kinderen, hun huis, hun inkomen, hun gezondheid... dat belast hen elke dag. *Een paar apart* en *Aangen@me kennismaking* proberen daaraan een klein tegenwicht te vormen. Mensen in armoede en mensen die niet in armoede leven, trekken samen op om iets leuks te doen, in een ontspannen sfeer, tijdens hun vrije tijd. Ze doen een culturele uitstap, spreken af op café, leren met een computer werken, zetten zich in als vrijwilliger, doen samen dingen die ze zonder het project nooit zouden doen.'²

Aldus het voorwoord van *In goed gezelschap - gearrangeerde ontmoetingen tussen mensen die in armoede leven en mensen die niet in armoede leven*. In België heb je verenigingen 'waar armen het woord nemen'. Ze leren elkaar kennen, wisselen ervaringen uit en worden zich bewuster van hun situatie. Samen zetten ze stappen naar het beleid om verbeterpunten aan te kaarten. Lotgenoten onder elkaar. Die verbondenheid is een bron van kracht. Ze biedt echter weinig kansen om ook contacten te leggen met mensen die niet in armoede leven. Die informele contacten kunnen nochtans een extra hefboom zijn om uit de armoede te geraken. Daarom sloegen Samenlevingsopbouw Antwerpen-stad en Recht-Op, een vereniging van armen, de handen in elkaar, op zoek naar uitwegen om dat patroon van 'ons kent ons' te doorbreken. *Een paar apart* startte in 1999. Beide organisaties stelden vanaf het begin een personeelslid ter beschikking: een opbouwwerkster zonder armoedeachtergrond en een ervaringsdeskundige in de armoede en sociale uitsluiting.

Gedurende elf jaar groeiden er projecten en initiatieven. Honderden, nee duizenden mensen namen er deel aan en engageerden zich. Telkens was de basisvraag: hoe kunnen mensen in armoede hun netwerk verruimen?

In goed gezelschap op weg gaan

Mensen in armoede kennen weinig mensen die niet arm zijn. Meestal blijft dat beperkt tot professionele relaties, mensen van maatschappelijke diensten en officiële instanties. *Een paar apart* doorbreekt dat isolement. Nieuwe mensen ontmoeten betekent ook geconfronteerd worden met een andere kijk op het leven en een andere manier om daarmee om te gaan.

Dat het contact tussen iemand die arm is en iemand die niet arm is positief verloopt, is niet vanzelfsprekend. Vaak vertrekken beide 'partijen' vanuit vooroordelen en die kunnen afgebroken, maar ook versterkt worden door het contact. Er is inlevingsvermogen, geduld en bereidheid van twee kanten nodig. Op de projectwerkers rust de belangrijke taak om dat soms niet-spontane proces zorgvuldig te begeleiden.

Cultuur biedt kansen

Cultuur biedt veel kansen op ontmoeting en ontplooiing. Voor mensen in armoede is dit vaak een ongekende wereld. De drempel om aan cultuur deel te nemen is hoog en vaak ook een kwestie van te weinig geld, tijd, informatie en voorkennis. Mensen in armoede vinden cultuur dikwijls 'niks voor mensen zoals wij'.

Toch kozen Recht-Op en Samenlevingsopbouw Antwerpen-stad ervoor om met *Een paar apart* de culturele wereld te verkennen. Per twee op stap gaan is leuk, zeker als het klikt. Een avondje uit biedt de kans op gedeelde ervaringen, en voor en na heb je altijd iets om over te praten en nu eens niet perse over problemen. Vanaf het begin was er het geloof dat cultuur een meerwaarde zou bieden en dat *Een paar apart* een rol zou kunnen spelen in het slechten van armoededrempels. Bovendien voorzag de overheid in subsidies voor cultuurparticipatie.

Wie samen op stap wil moet eerst afspreken. Dat gebeurt in het *Cultuurcafé*. Deelnemers komen samen in buurthuis De Turet en bekijken daar het cultuuraanbod. Ze maken er afspraken en bereiden hun duostappen voor. De contacten met het buurthuis hebben bovendien het effect dat de vrijwilligers van

het buurthuis het Cultuurcafé leren kennen en de deelnemers aan *Een paar apart* het buurthuis. Ze beginnen zich daar thuis te voelen en doen soms mee aan de activiteiten, ook als vrijwilliger. Het Cultuurcafé is bepalend voor de hartslag van de werking. Daarnaast zette het Cultuurcafé nog een volgende stap: behalve de passieve cultuurparticipatie gingen de deelnemers meedoen aan workshops rond dans, toneel, literatuur en ging men op ontdekkingsstocht naar cultuurhuizen. In elk project werken mensen in armoede samen met mensen die niet in armoede leven. Zo is het Cultuurcafé een *enabling niche* geworden, een omgeving die mensen stimuleert, die hen ondersteunt in het groeien in hun kracht, en die uitnodigt tot zelfontplooiing.

Het eerste doel van *Een paar apart* is netwerkverruiming. *Een paar apart* creëert ontmoetingsplekken voor mensen die elkaar normaal gesproken niet leren kennen. Door die kennismaking leren ze ook een voor hen vreemde wereld kennen. Voor mensen in armoede biedt dit kansen om hun isolement te doorbreken en zo sterker te staan in het leven. Voor niet-armen is het een persoonlijke kennismaking met een andere leefwereld en vaak een manier om vorm te geven aan hun solidariteit met de kwetsbaren in onze samenleving. Naast netwerkverruiming kent elk project ook andere, meer specifieke doelen, zoals het overbruggen van de digitale kloof of de toegankelijkheid van het vrijwilligerswerk voor mensen in armoede, etc.

Presentie

Op eigen kracht vinden mensen in armoede niet de weg naar het cultuurcentrum. 'Ze hebben er schrik van.' Mensen in armoede moet je opzoeken. Hen stimuleren om toch die stap te zetten, vraagt veel geduld en energie. Uit je isolement stappen is niet eenvoudig. De projectmedewerkers bouwen met de mensen die ze bezoeken een band op. Soms duurt het maanden voor ze iemand kunnen aanspreken om eens mee te gaan. Elke nieuwe deelnemer is een overwinning. Het is veel luisteren en tijd maken, altijd weer. Dat die inspanning loont, blijkt duidelijk uit de getuigenissen van de deelnemers.

Maar het vinden van aansluiting is ook een opgave voor de culturele sector. Die wordt gevraagd zich toegankelijker op te stellen, om ook mensen in armoede te bereiken.

Een paar apart stelt het Cultuurcentrum De Werft in Geel als voorbeeld: De Werft investeert in de publiekswerking zeer intensief in kansarmen, mensen met een handicap, en mensen met een psychiatrische achtergrond. En dat werkt.

¹ in: Deckers, Hanne, Chris Haesendonckx, Nathalie Libbrecht en Annemie Wuyts, *In goed gezelschap - gearrangeerde ontmoetingen tussen mensen die in armoede leven en mensen die niet in armoede leven*, Recht-Op/Samenlevingsopbouw Antwerpen-stad, 2010

[http://www.riso-antwerpen.be/nieuws/brochure-in-goed-gezelschap_79.aspx]

² Regenmortel, Tine van, in: *In goed gezelschap*

Na- woord

In dit boek wordt op een mooie wijze in beeld gebracht wat *kwartiermaken* inhoudt. Zowel de onderliggende visie en theoretische concepten als de toepassingen in de praktijk komen aan de orde. Uit het boek blijkt dat kwartiermaken niet alleen gaat over diversiteit, maar ook in zichzelf heel divers is, qua toepassingsmogelijkheden en werkvormen. Die verschillende invalshoeken leveren een rijk palet op. Het diversiteitsdenken vormt de basis van kwartiermaken. Als dat niet goed begrepen wordt, komt de kern van kwartiermaken nooit goed uit de verf. Diversiteit is zowel een opgave als een rijkdom. Het is een rijkdom als we vertrekken vanuit de aanname dat juist doordat we als mensen zo verschillend zijn, we elkaar kunnen aanvullen. De ander is onmisbaar voor mijn bestaan, zowel om te voorzien in basale levensbehoeften als om mij te verrijken, als bron voor mijn persoonlijke ontwikkeling. Diversiteit kan echter ook als bedreiging gezien worden, als we vertrekken vanuit de aanname dat de ander, vanwege zijn anders zijn, mij stoort. Als de ander heel anders denkt, of zich zo anders gedraagt, dat het te ver buiten mijn vertrouwde referentiekader valt. Dan is er geen ruimte voor ontmoeting, laat staan voor begrip. De neiging ontstaat dan de ander te vermijden of weg te duwen. In extreme vorm: te discrimineren, stigmatiseren of bestrijden.

In de praktijk nemen mensen zelden een positie in op de extremen 'omarmen' versus 'bevechten'. Tussen deze polen bevinden zich vele tussenposities, waarbij mensen zich bewegen tussen afstand en nabijheid, tussen sympathie en apathie, tussen insluiting en uitsluiting. Om op te schuiven van afstand naar meer nabijheid, van geslotenheid naar meer openheid, biedt het gedachtengoed van kwartiermaken, zo blijkt uit dit boek, veel handvatten. Of het nu via het arrangeren van persoonlijke contacten gaat, via verhalen, of via culturele evenementen, het leidt in ieder geval tot het vergroten van gevoeligheid voor de leefwereld van de ander.

Kwartiermaken beoogt ruimte te creëren voor *gastvrijheid*. In dit boek wordt betoogd dat hiervoor eerst *opshorting* nodig is, opshorting van ingesloten meningen, beelden en oordelen. Mijn ervaring is dat daar waar direct contact gearrangeerd kan worden, veel mensen dikwijls in staat zijn om verbinding aan te gaan. Dit is vooral het geval als er sprake is van positief contact. Positieve ervaringen kunnen ontstaan doordat bijvoorbeeld de mens achter de beperking of het abnormale gezien wordt. Of omdat een kwaliteit op de voorgrond komt: een talent, een dienstbetoon, of humor.

Kwartiermakers zijn meesters in het creëren van deze positieve ontmoetingen. Hierbij worden velerlei middelen ingezet: koffietafels, buurtmaaltijden, werkplaatsen, tentoonstellingen, multilogen, maatjesprojecten enz. Allerlei omgevingen worden gebruikt om dit tot stand te brengen, variërende van de publieke ruimte tot de intimiteit van een kunstatelier.

Kun je kwartiermaken leren? De meeste kwartiermakers in dit boek blijken te kunnen bogen op een meerjarige ervaring. Zij combineren deze ervaring met een grote gevoeligheid voor enerzijds kwetsbaarheid en anderzijds het verlangen en het recht van de ander om lid te mogen zijn van de wereld. Zij blijken een antenne te hebben voor ontmoetings- en verbindingsmogelijkheden. Volgens mij zijn er twee vormen van beroepsuitoefening waarin kwartiermaken plaats kan vinden. De eerste is de werker die echt aangesteld is in de functie van kwartiermaker. Hij of zij doet niet anders. De tweede vorm is het integreren van kwartiermaken in alle vormen van sociale beroepsuitoefening. Iets wat dus tot het basispakket van alle sociale professionals moet behoren.

Ik pleit er voor om kwartiermaken een vaste plaats te geven in de sociale opleidingen. Vanuit het lectoraat Participatie, Zorg en Ondersteuning, waar Doortje Kal bijzonder lector Kwartiermaken is, werken we hier hard aan. Kwartiermaken is tevens een belangrijk thema in de Wmo-werkplaats Utrecht. We hebben hier een zogenaamd *Kijkraam Kwartiermaken* ontwikkeld, een hulpmiddel dat een aantal essentiële elementen van Kwartiermaken, die ook naar voren komen in dit boek, op een rij zet (z.o.z.). Het kijkraam kan gebruikt worden als kapstok voor onderwijs, onderzoek en praktijk.

Kwartiermaken is ontstaan vanuit de psychiatrie, maar wordt, zoals blijkt uit de voorbeelden in dit boek, intussen al veel breder toegepast, zoals bij mensen met een verstandelijke beperking of niet-aangeboren hersenletsel. Ik juich een verdere verbreding toe. Niet alleen rond de participatie van mensen met allerlei typen beperkingen, maar ook gericht op het meedoen en meetellen van andere groepen waar dit niet zo vanzelfsprekend is. Ik denk dan aan mensen afkomstig uit andere landen, zoals asielzoekers, migranten en gastarbeiders, en mensen met een ander geloof, zoals de Islam. Het lijkt me een uitdaging om kwartiermaken zowel qua methodiek als qua toepassingen, de komende jaren verder te ontwikkelen en te verspreiden.

Jean Pierre Wilken

lector Participatie, Zorg en Ondersteuning Hogeschool Utrecht

Kijkraam Kwartiermaken

Wanneer is er sprake van een 'kwartiermakerspraktijk'?

Er is sprake van een kwartiermakerspraktijk als:

- professionals, organisaties of projecten zich richten op het maken van verbindingen tussen verschillende individuen en groepen, om op deze manier een bijdrage te leveren aan inclusie en participatie,
- verbindingen worden gemaakt en bruggen worden gebouwd (tussen mensen, groepen, organisaties), waarbij van de sociale kwaliteiten van mensen optimaal gebruik gemaakt wordt,
- er op een actieve en bewuste wijze middelen ingezet worden die aan het bovenstaande een bijdrage leveren,
- men *outrereachend* te werk gaat,
- er gewerkt wordt aan en vanuit partnerschap (samenwerking),
- er actief 'genetwerkt' wordt; netwerken betekent: er voor zorgen dat contact tussen mensen en organisaties ontstaat; dit proces initiëren en begeleiden door ruimte te maken voor diversiteit en tegelijkertijd zoeken naar gemeenschappelijkheid,
- er actief gewerkt wordt aan het versterken van sociale infrastructuren, zoals sociale netwerken,
- er 'gastvrije niches' gecreëerd en/of in stand gehouden worden, omgevingen waar mensen zich enerzijds veilig voelen en anderzijds contact hebben met medeburgers,
- er mogelijkheden in de samenleving benut worden,
- verkeerde beeldvorming en stigmatisering tegengegaan worden,
- er een breed arsenaal aan middelen ingezet wordt, o.a. culturele en (re)creatieve activiteiten, laagdrempelige ontmoetingsmogelijkheden, kunst en andere media, inzet van maatjes etc.,
- er maatschappelijke ontwikkelingen of sociale dynamiek gesignaleerd worden die mensen uitsluiten of meer maatschappelijk afwijkend maken (bijvoorbeeld medicalisering),
- niet geschuwd wordt duidelijke signalen af te geven aan bestuur en politiek met betrekking tot barrières waarvan de oplossing (mede) op dit niveau ligt,
- waar nodig opgekomen wordt voor de belangen van de meest kwetsbaren (pleitbezorging).

Wat maakt een professional tot een kwartiermaker?

Een 'kwartiermakende professional' is iemand

- die gevoelig is voor 'strijdigheid' en mechanismes van uitsluiting en stigmatisering,
- die werkt vanuit het principe van respect en gelijkwaardigheid,
- die werkt vanuit het principe van diversiteit: het respecteren van en ruimte geven aan anders zijn (o.a. op basis van een andere culturele achtergrond, een beperking of handicap),
- die werkt vanuit het principe van wederzijdsheid,
- die op een positieve en presente manier tussen de mensen staat,
- die aansluit bij de leefwereld van de ander en ziet wat er daarin bij de ander op het spel staat (principes van de presentiebenadering) en wat zijn behoeftes zijn m.b.t. participatie in de samenleving,
- die kan bemiddelen tussen de wensen en behoefte van de cliënt en de samenleving,
- die zowel het aparte (kwetsbare) als het normale (kracht) van mensen ziet,
- die procesmatig en organisch weet te werken,
- die beschikt over een goed gevoel voor sociale verhoudingen en cultureel sensitief is,
- die 'meertalig' is: de culturele en maatschappelijke context van betrokkenen vanuit verschillende perspectieven kan onderzoeken én kan communiceren,
- die signalen oppakt en hier adequaat op reageert,
- die een 'netwerker' is, d.w.z. mensen en organisaties met elkaar weet te verbinden,
- die beschikt over een groot contactueel en communicatief vermogen,
- die een goed analyserend en reflectief vermogen heeft, teneinde te kunnen bepalen waar(in) ruimte gemaakt moet worden voor 'de vreemde ander',
- die een goede antenne heeft voor sociale kwaliteiten en hier optimaal gebruik van weet te maken.

Ver- dieping

Hieronder volgt een, bij lange na niet volledige, greep uit de belangrijkste literatuur, websites en andere bronnen om de kennismaking met kwartiermaken verder te verdiepen.

Algemeen

- Bolsenbroek, Anouk en Douwe van Houten, *Werken aan een inclusieve samenleving. Goede praktijken*, Nelissen, 2010
- Fountain-Hardick, Christine en Peter Rensen, *Methodebeschrijving Kwartiermaken. Databank effectieve sociale interventies*, MOVISIE, 2011
- Ghorashi, Halleh, *Paradoxen van culturele erkenning. Management van Diversiteit in Nieuw Nederland*, oratie Vrije Universiteit, Amsterdam, 2006
[www.fsw.vu.nl/nl/wetenschappelijke-afdelingen/sociologie/medewerkers-sociologie/ghorashi/index.asp]
- Kal, Doortje, *Kwartiermaken. Werken aan ruimte voor mensen met een psychiatrische achtergrond*, in eigen beheer, vierde druk 2012
- Kal, Doortje, *Kwartiermaken. Werken aan ruimte voor anders-zijn*, openbare les Hogeschool Utrecht, 2011 ↪
- Nimwegen, Lia van, *Methode Onbeperkt Actief*, Raster, 2012 ↪
- Ramdas, Anil, 'De nerveuze samenleving. Een beschouwing over multiculturalisme', Socrateslezing, in: *Rekenschap. Tijdschrift voor wetenschap en cultuur*, december, 1997 [www.humanistischverbond.nl/doc/socrateslezingen/socrates1997.pdf]
- Scholtens, Gerda, *Acht keer kwartiermaken. Een verkennend onderzoek naar de methodische aspecten van kwartiermaken*, SWP, 2007 ↪
- Verdoorn, Pieter en Audry van Vulpen, *Werken aan kwaliteit van bestaan. Bouwstenen voor inclusief ondersteunen*, Boom/Nelissen, 2011
- Wilken, Jean Pierre, en Dirk den Hollander, *Theorie en Praktijk van het Systematisch Rehabilitatiegericht Handelen. Handboek Integrale Rehabilitatiebenadering*, SWP, 2012
- Het tijdschrift *Deviant, tijdschrift tussen psychiatrie en maatschappij*, dat sinds 1994 vier maal per jaar verschijnt, maakt zich sterk voor herstel, maatschappelijke participatie en emancipatie van cliënten. Cliënten, naasten, hulpverleners en hun organisaties, maar ook beleidsmakers, verzekeraars, politici en andere sleutelpersonen komen aan het woord.
[www.tijdschriftdeviant.nl]

[www.kwartiermaken.nl]

(Bijna) alles over kwartiermaken is te vinden op deze site.

[www.coalitievoorinclusie.nl]

De *Coalitie voor inclusie* is een beweging die het maatschappelijke draagvlak voor een inclusieve samenleving vergroot, inclusief beleid bevordert en uitsluiting van mensen tegengaat.

[www.platformggz.nl]

Het *Landelijk Platform GGz* is dé koepel van, voor en door 20 cliënten- en familieorganisaties in de geestelijke gezondheidszorg. Het Landelijk Platform GGz is gesprekspartner van en aanspreekpunt voor politici, beleidsmakers, beleidsuitvoerders, zorgverzekeraars en branche-organisaties.

[www.ruimtevooranderszijn.nl]

Het netwerk *Ruimte voor anderszijn* richt zich op gemeenten, kerken en parochies waar predikanten, pastores of gemeentelieden zich willen inzetten voor mensen met een psychiatrische achtergrond.

[www.phrenos.nl]

Het *Kenniscentrum Phrenos* beoogt door kennisontwikkeling en beleidsbeïnvloeding het persoonlijk herstel en de maatschappelijke participatie te bevorderen van mensen met psychotische of andere ernstige psychische stoornissen.

[www.weekvandeopsychiatrie.nl]

Sinds 1975 wordt elk jaar, aanvankelijk de *Dag*, later de *Week van de Psychiatrie* georganiseerd, telkens rond een actueel thema en met als landelijk hoogtepunt het *Breingeinfestival*.

[www.deomslag.nl]

Stichting De Omslag is een onafhankelijke, ideële project- en netwerkorganisatie voor vraagstukken op het gebied van maatschappelijke participatie van mensen met een beperking.

[www.teamanoiksis.net]

Team Anoiksis is onderdeel van de *Vereniging Anoiksis* [www.anoiksis.nl]. Het houdt zich bezig met het ontwikkelen van onderwijs voor ervaringsdeskundigen, met beroeps- en methodieontwikkeling van ervaringsdeskundigen, en met onderzoek. Team Anoiksis is betrokken bij de landelijke denktank LDOO voor de ontwikkeling van opleidingen voor ervaringsdeskundigen.

[www.noordiszogeknogniet.nl], [www.kwartiermakeningroningen.nl], [www.kwartiermakenoosterhout.nl], [www.focuszwolle.nl], [www.rwb-nijmegenrivierenland.nl/onze-zorgvisie/kwartiermaken]

Een greep uit verschillende regionale kwartiermakerssites

[www.prokkel.nl]

Elk jaar staat het tweede weekend van juni in het teken van *Prokkels*: een Prokkel is een prikkelende ontmoeting tussen mensen met en zonder verstandelijke beperking. Daarvan vonden er in 2012 al meer dan 250 plaats.

[www.eigenwijsspel.nl]

'n *Steekje Los?* is een uniek en veelzijdig educatief spel. Doel van het spel is om in gesprek te gaan over psychische gezondheid en kwaliteit van leven aan de hand van acht levensthema's: gezondheid, hulp, thuis, sociale contacten, relatie, studie en beroep, vrije tijd en zingeving. Het spel wordt regelmatig gebruikt bij kwartiermaak-activiteiten.

Het nationaal museum van de psychiatrie *Het Dolhuys* toont sinds 2005 hoe Nederland door de eeuwen heen met 'waan-zin' omging, en hoe de psychiatrie en de positie van de patiënt veranderden. Daarnaast zoomt het museum door middel van wisselende presentaties en manifestaties in op actuele maatschappelijke kwesties in relatie tot de psychiatrie. Het Dolhuys prikkelt bezoekers om na te denken over de schimmige grenzen tussen gek en normaal, en over de macht van de psychiatrie. Het Dolhuys is gevestigd in het voormalige dolhuys van Haarlem, dat stamt uit 1320, en is gelegen aan de Schotersingel 2, op enkele minuten lopen vanaf het station.

[www.hetdolhuys.nl]

Hoofdstuk 2 Stigma

Goei, Leonie de, Annette Plooy en Jaap van Weeghel, *'Ben ik goed in beeld? Handreiking voor de bestrijding van stigma en discriminatie wegens een psychische handicap'*, Trimbos-instituut, 2006

Klooster, Martin van 't, 'Strijd tegen stigma. Een nieuwe rol voor de media', in: *Deviant, Tijdschrift tussen psychiatrie en maatschappij*, nr.60, maart 2009 [www.tijdschriftdeviant.nl > alle artikelen]

[www.fondspychischegezondheid.nl/antistigma]

Samen sterk tegen stigma wil een beweging ontketenen door mensen die iets aan stigma willen doen, met elkaar te verbinden. Participatie van ervaringsdeskundigen en mensen met psychiatrie-ervaring is daarbij cruciaal.

[www.time-to-change.org.uk]

In Engeland voert men bevlogen en professioneel campagne tegen stigma en discriminatie. Het is een voorbeeld voor de Nederlandse campagne *Samen sterk tegen stigma*.

[http://www.bu.edu/cpr/resources/newsletter/photovoice/index.html], [http://www.photovoice.org]

Een Amerikaanse en een Engelse site over *Photovoice*.

[www.ggzmooianders.nl]

Hier is de *lipdub* van GGZmooianders te bewonderen: een vrolijke, collectieve nasynchronisatie van een toepasselijk liedje, dat beoogt de positieve beeldvorming omtrent mensen met psychische kwetsbaarheid te bevorderen.

Hoofdstuk 3 Presentie

Baart, Andries, *Een theorie van de presentie*, Lemma, 2001

Brinkman, Frans, *Presentie in de praktijk. Een verkenning in de maatschappelijke opvang*, NIZW, 2004

Doortje Kal schreef meerdere artikelen ten behoeve van de introductie van de presentiebenadering in de geestelijke gezondheidszorg en elders. ➔

[www.presentie.nl]

De *Stichting Presentie* is een organisatie die door middel van publicaties, cursussen, trainingen en projecten een actieve bijdrage levert aan de inbedding van presentie in zorg- en hulpverleningspraktijken. Op deze site is ook de video *Presentie in 10 minuten* te vinden.

Hoofdstuk 4 Empowerment

Boumans, Jenny, *Naar het hart van empowerment. Een onderzoek naar de grondslagen van empowerment van kwetsbare groepen*. MOVISIE, 2012 [www.movisie.nl/smartsite.dws?ch=def&id=132472]

Van Regenmortel, Tine, *Zwanger van empowerment. Een uitdagend kader voor sociale inclusie en moderne zorg*. oratie Fontys Hogeschool Sociale studies, 21 november 2008 ➔

[www.igpb.nl]

Het *IGPB (Instituut voor Gebruikers Participatie en Beleid)* richt zich met onderzoek en trainingen op empowerment van mensen die een beroep doen op zorg of op maatschappelijke diensten. De mensen om wie het gaat worden daar altijd actief bij betrokken.

Linus de Visser over kwartiermaken: [www.pameijer.tv/video/een-kwartiertje-over-kwartiermaken]

De film *Gekkenwerk - HEE in de psychiatrie* is verkrijgbaar via [www.trimbosinstituut.nl]

Hoofdstuk 5 Niches

Kal, Doortje, Madeleine Prinsen en Jet van der Velden, 'Herstel in een rehabilitatiecentrum', bespreking van het proefschrift 'Recovering Care, A contribution to a theory and practice of good care' van Jean Pierre Wilken, in: *Tijdschrift voor Rehabilitatie*, nummer 2, juni 2011 ➔

Kal, Doortje, 'Heerlijke nieuwe niches', in: *Deviant, Tijdschrift tussen psychiatrie en maatschappij*, nr.57, juni 2008 ➔

Kal, Doortje, *Kwartiermaken in de kunst, kwartiermaken met kunst. Minimaliseren van de marginalisatie*, lezing uitgesproken bij de uitreiking van de Beeldend Gesproken Kunstprijs, mei 2008 ➔

Samen in Oost, filmpjes over de kwartiermaakpraktijk van Karen Soeterik, te bestellen via Stichting Prisma: [www.stichtingprisma.nl], of Dynamo: [www.dynamo-amsterdam.nl]

Hoofdstuk 6 Wet maatschappelijke ondersteuning

Kwekkeboom, Rick en Marja Jager-Vreugdenhil, *De praktijk van de Wmo. Onderzoeksresultaten lectoraten social work*. Amsterdam: SWP, 2009;

Kwekkeboom, Rick, *De verantwoordelijkheid van de mensen zelf. De (her)verdeling van de taken rond zorg en ondersteuning tussen overheid en burgers en de betekenis daarvan voor de professionele hulpverlening*, Hogeschool van Amsterdam, 2010

Steyaert, Jan en Rick Kwekkeboom (red.), *Op zoek naar duurzame zorg. Vitale coalities tussen formele en informele zorg*. Wmo-werkplaats Noord-Brabant, 2010;

Wilken, Jean Pierre, e.a., *Supportgericht werken in de Wmo*, 2012

Kal, Doortje en Rutger Post (red.), *Participatie in het kwadraat, Kwartiermaken in de Wmo*, congresboekje, 2007 ➔

Onstenk, Annemiek, *Aangenaam kennis te maken. De cliënt als burger*, Tobi Vroegh, 2007 ➔

De Wmo gestript: de Wmo-werkplaats Noord-Brabant heeft de WMO 'gestript' tot een reeks van negen korte stripcolleges. [www.movisie.nl/smartsite.dws?id=137899&ch=DEF]

Hoofdstuk 7 Maatschappelijke Steunsystemen

Henkens, Hanneke, 'Kwartiermaken en ervaringsdeskundigheid in maatschappelijke steunsystemen in Eindhoven en de regiogemeenten', in: Tine van Regenmortel (red.) *Empowerment en participatie van kwetsbare burgers. Ervaringskennis als kracht*, SWP, 2010

Henkens, Hanneke, *Buitengewoon. Kwartiermaken en ervaringsdeskundigheid in maatschappelijke steunsystemen*, rapportage, uitg. GGZ-Eindhoven en de Kempen, 2010 ➔

Klaassen, Henk-Willem, Willem Kasteleyn en Marianne van Eijk, *Meedoen in Den Haag en Alkmaar*, 2010
[www.alkmaarsenetwerktafel.nl > literatuur]

Hoofdstuk 8 Vriendendiensten

[www.vriendendiensten.nl]

Amsterdamse Vriendendiensten helpt mensen die vanwege een psychiatrische achtergrond moeilijk in contact komen met andere mensen. Het tot stand brengen van 'maatjescontact' is een van de vele activiteiten van de vriendendiensten.

[www.mezzo.nl]

Mezzo is de landelijke vereniging voor mantel- en vrijwilligerszorg. Onder 'vrijwilligerszorg' zijn de Vriendendiensten per regio te vinden.

[www.ikwordmaatje.nl]

De afgelopen jaren heeft het Oranje Fonds met de campagne *De Beste Maatjes* tientallen maatjesprojecten ondersteund en versterkt. Alle telefoonnummers en e-mailadressen staan op deze website

[www.deregenboog.org]

De Regenboog Groep is een vrijwilligersorganisatie die zich inzet voor dak- en thuislozen, verslaafden en mensen met psychische en/of financiële problemen.

Hoofdstuk 9 Multiloog

Heinz Mölders, 'Je verplaatsen in een ander gezichtspunt. Over de betekenis van multiloog', in: *Deviant, Tijdschrift tussen psychiatrie en maatschappij*, nr.57, juni 2008 →

[www.inca-pa.nl]

Alles over multiloog.

Hoofdstuk 10 Kwartiermakersfestivals

[www.specialarts.nl]

Special Arts is een landelijke stichting die kunstbeoefening door en voor mensen met een handicap bevordert, podium- en beeldende kunst van mensen met een handicap voor het voetlicht brengt, en kennis hieromtrent vergaart en deelt.

[www.kwartiermakersfestivalarnhem.nl], [www.kwartiermakersfestival-mb.nl], [www.kwartiermakingroningen.nl]

Hoofdstuk 11 Een paar apart

Deckers, Hanne, Chris Haesendonckx, Nathalie Libbrecht en Annemie Wuyts, *In goed gezelschap - gearrangeerde ontmoetingen tussen mensen die in armoede leven en mensen die niet in armoede leven*, Recht-Op/Samenlevingsopbouw Antwerpenstad, 2010

[http://www.riso-antwerpen.be/nieuws/brochure-in-goed-gezelschap_79.aspx]

Waar mensen elkaar met aangeleerde veronderstellingen omtrent de ander bezien, overheerst in de ontmoeting vaak een zekere verlegenheid. Als het er om gaat ontmoetingen te arrangeren met mensen met een psychiatrische problematiek, is het dus de kunst om dat zo ongedwongen mogelijk te doen.

De Kast is een manier om dat te faciliteren. Mensen met een psychiatrische achtergrond tuigen een kast op en richten die in. Zowel het uiterlijk van de kast als de voorwerpen die zich daarin bevinden, kunnen symbool staan voor wat de spreker over zijn leven wil vertellen, zoals gevoelens van vervreemding, isolement en identiteitsverlies, en de strategieën die hij gebruikt om daarmee te leven. Op die manier wordt de toehoorder (of toekijker) op een min of meer speelse wijze geïntroduceerd in de ervaringswereld van iemand met een psychiatrische aandoening.

De Kast kan als methodiek symbool staan voor veel wat met Kwartiermaken beoogd wordt. Het geeft vorm aan een ontmoeting tussen kwetsbare en 'gewone' mensen, waarbij de aandacht nu eens niet gericht is op wat de samenleving van hun verlangt, maar op het verhaal van iemand die daar niet zomaar in past. Het tempo en de normaliteit van de moderne maatschappij moet daarvoor worden onderbroken. Dan kan er ruimte ontstaan om te begrijpen hoe de wereld eruit ziet voor mensen die 'anders' zijn. Zo kunnen we gaan zien wat er voor nodig is om hen mee te kunnen laten doen in onze wereld - die daarmee ook een beetje een andere wereld wordt.

Nu de zorg volop doende is met de overgang van de AWBZ naar de Wmo, is het een goed moment om stil te staan bij de filosofie achter Kwartiermaken en de diverse manieren waarop die in praktijk wordt gebracht.

Mensen met een psychiatrische achtergrond hebben dikwijls niets meer te verliezen; ze zijn immers alles al kwijtgeraakt. Ze hebben wél een wereld te winnen, een wereld waarin ze als ieder mens met hun makkes kunnen functioneren, in plaats van alleen maar de drager van een aandoening te zijn.

Dat gaat niet vanzelf. Kwartiermaken onderzoekt wat daar voor nodig is, en brengt dat in de praktijk. Beide aspecten komen in dit boek aan de orde, in de vorm van bespiegelingen over elf essentiële thema's en interviews met tien kwartiermakers die verhalen over hun praktijk.

141
142
143
144
145